

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG
FOR
HISTORISK SAMFUND

FOR PRÆSTØ AMT

6. AARGANG 1917

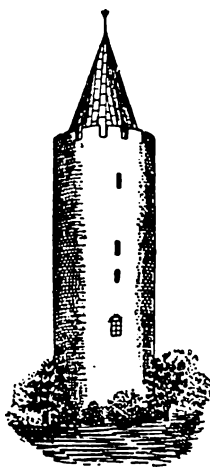

NÆSTVED.
N. P. CHRISTENSENS BOGTRYKKERI
1917.

AARBOG
FOR
HISTORISK SAMFUND

FOR PRÆSTØ AMT

6. AARGANG 1917

NÆSTVED
N. P. CHRISTENSENS BOGTRYKKERI
1917

Meddelelser

om

Præstø Amts Sygehus

i Næstved 1817—1867.

1ste Del af et Festskrift, forfattet af fhv. Landfysikus Dr. med. Boeg, udsendt af Præstø Amtsraad i Anledning af Sygehusets 100 Aars Jubilæum den 27. Januar 1917. Velvillig overladt Historisk Samfund til Offentliggørelse i Aarbogen.

Af Bestyrelsen for Præstø Amts Sygehus i Næstved blev der ved en festlig Sammenkomst i dette den 27. Januar 1917, Hundredaarsdagen efter at det officielt var taget i Brug, vist mig den Ære, at Formanden, Kammerherre Amtmand Vedel, overdrog mig det Hverv, at skrive Sygehusets Historie. Paa Foranledning heraf fremkommer nærværende Skrift, til hvilket der af trykte Kilder er benyttet forskellige Samlinger af vor civile Medicinallovgivning, endvidere Sundhedskollegiets Aarsmeddelelser og Præstø Amtsraads Forhandlinger. Største Delen af Stoffet er dog hentet fra hidtil ikke offentliggjorte Kilder, i Særdeleshed Sygehusbestyrelsens Forhandlingsprotokoller, desuden Aktstykker hørende til Amtets Arkiv og endelig de af Sygehusets Læger førte Sygejournaler.

Inden jeg gaar til at omhandle selve Sygehuset, vil det imidlertid for dem af mine Læsere, der savner Kendskab til dansk Medicinalhistorie, være rettest at forudskikke et Par Bemærkninger om Læge- og Sygehusforhold før i Tiden. Hovedsagelig var endnu i det attende Aarhundrede Lægekunstens Udøvelse i Hænderne paa Barbererne, i Datidens Reskripter oftest kaldte Bartskeererne, dog ogsaa

Chirurgi, som de helst ønskede sig titulerede. Af dem var der ingen paa Landet. De maatte søges i Købstæderne, om nogen dør fandtes. Thi Barberhaandteringen var intet Steds fri Næringsvej. Laugsartiklerne af 29. April 1684 for København indeholdt tillige en Forskrift, indskærpet ved Reskripterne af 10. Maj 1701 og 27. Juli 1708, hvorefter det ej heller i de andre Stæder i Kongens Riger og Lande maatte tillades nogen at nedsætte sig og Bartskærkunsten bruge, som ej først af Facultate Medica og nogle Københavns Mestre var bleven eksamineret og dygtig befunden og derom havde faaet deres Attestatum. Fusken med Barberlauget var under Straf forbudt, lige meget om Barberen eller Kureren. I Følge Reskript af 4. November 1735 kunde det for den, der uberettiget tog nogen i Kur, gælde indtil et halvt Aars Arbejde i Skubkarren, og for ulovlig Barberen maatte bødes hver Gang 2 Rdlr.*) — den, som ikke formaar at afdrage Pengene, tilføjer Reskriptet, straffes paa Kroppen. Bartskærerne var privilegerede, om ikke ved sær kongelig Naade fremragende Dygtighed fandtes at maatte paaskønnes, som for Norges Vedkommende ved Reskript af 5. December 1732, angaaende at Skarpretteren i Bergen maatte uagtet Barberlauget bruge sine kirurgiske Videnskaber.

Læger med Universitetsuddannelse, Doctores Medicinæ eller dog legitime promoti Medici, hvem det efter Forordning af 4. December 1672 var forbeholdt at foreskrive Medikamenter til indvortes Brug, gaves der kun ganske faa af udenfor København. Savnet maa i visse almindelig forekommende Tilfælde have været føleligt. Thi strengt var det efter nævnte Forordning Kirurgerne forbudt at foreskrive selv noget saa fornødent som Laksermidler. Ved

*) Der vil i Teksten findes brugt forskellige Benævnelser paa dansk Mønt. Fra Aar 1695 til Aar 1813 var Møntfoden Rigsdaler Kurant. Indtil Aar 1791 regnedes $122\frac{1}{2}$, derefter 125 Rigsdaler Kurant = 100 Speciesdaler = 400 Kroner. Fra Aar 1813 til Aar 1873 var Møntfoden Rigsbankdaler. Paa hver Rigsbankdaler gik der 6 Mark, og paa hver Mark 16 Skilling. 1 Rigsbankdaler var = 2 Kroner.

Anordning af 30. April 1736 blev der imidlertid truffet forskellige Bestemmelser, tilsigtende at højne Kirurgien. Undervisning heri kunde ikke længere faas hos hvilken som helst af Barberlaugets Mestre. Der blev indrettet en særlig Læreanstalt, Theatrum Anatomico Chirurgicum, til Generaldirektør for hvilken der af Kongen blev beskikket en særlig Barberkirurg, der alene skulde gouvernere Kirurgien. Eksamen skulde for Fremtiden afholdes offentlig, og ved Reskript af 28. Juni 1737 blev det lægevidenskabelige Fakultet tilforordnet som Assessorer. Thi, siges der i Reskriptet, de af Kandidaterne, der senere maatte blive beskikkede som Regiments- og Divisions Chirurgi og derved formedelst de dem paaliggende indvortes Kure vilde være mere at anse som Regiments Medici end som blotte Chirurgi, maatte derfor tillige og in specie eksamineres in Medicis. Om herefter Kandidater med samme Uddannelse og samme Eksamen, som deres militære Kolleger, men som var gaet over i civile Stillinger som Amts- eller Stads Chirurgi, skulde have undladt paa Steder, hvor ingen Doctores Medicinæ eller legitime promoti Medici kunde se dem paa Fingrene, at befatte sig tillige med indvortes Kure, vilde være mærkeligt. Tilladt blev det dog først ved Reskript af 27. Oktober 1774, i Følge hvilket det, naar Chirurgi in Examine af Facultate Medica vare befundne at have den fornødne Kundskab in Medicis, ikke burde formenes dem derudi at praktisere hos hvem, som deres Hjælp maatte forlange og til dem have Fortrolighed.

Udenfor Købstæderne hjalp man sig som bedst. For Døden kunde hverken Medicus eller Chirurgus kurere, og i mindre paatrængende Tilfælde havde man Kvaksalverne. Af dem var der overalt en eller anden for Haanden, som det fremgaar af Præmisserne til Forordning af 5. September 1794, hvori Folk formanens til ikke i Sygdomstilfælde at være saa enfoldige at søge Hjælp hos de mange vankundige Personer, der give sig Navn af kloge Mænd eller kloge Kvinder, derimod benytte sig af de Foranstaltninger, vor landsfaderlige Omhu har føjet og anvist til Hjælp og

Redning. Advarslen tiltrængtes, da der efter Kancellicirkulære af 23. Juni 1792 endog var Kvaksalvere, der indlod sig paa større kirurgiske Operationer. Adskillige højst ukyndige Folk, siges der i Cirkulæret, formodenligen Svineskærere, rejse omkring i de danske Provinser og lemlæste et betydeligt Antal Mennesker, fornemligen Børn, under Foregivende at skære for Brok, hvad der efter de indberettede Omstændigheder udføres paa en saadan Maade, at disse omflakkende Folks Foretagende baade strider mod Menneskeligheden og hindrer Folkeformerelsen.

Hvad angaar den landsfaderlige Omhu, var der for Præsto Amts Vedkommende Tid efter anden truffet følgende Foranstaltninger. I Aaret 1752 blev Dr. med. Tobias Wirth Provinsialmedikus for Sjælland og tog Aaret efter Bopæl i Næstved. Samme Aar blev Dr. med. Marcus Mackeprang udnævnt til Landfysikus i daværende Møens Amt. At en Rentekammerskrivelse af 8. November 1760 til Ridefogden paa Møen ses, at Mackeprang var ansat mod aarlig at oppebære af hver af de kongelige Bønder i nævnte Amt 2 Skilling pr. Tønde Hartkorn, og af hver Husmand eller Indsidder efter Formue og Omstændigheder fra 2 til 6 Skilling. Han skulde for denne Betaling derhos med fornødne og forsvarlige Medikamenter forsyne dem, som med vedkommende Præstes Attest beviste deres Uformuenhed. Heldigvis havde Landfysikus i sine unge Dage staaet i Apotekerlære, saa det tør formodes, at han ikke har været uvidende om, hvilke af de fornødne og forsvarlige Medikamenter derhos var de mindst bekostelige.

Efter Wirths Dod i 1760 blev Embedet som Provinsialmedikus for Sjælland ved Anordning af 27. August 1762 delt i to, og i den sydlige Del, Sjællands søndre Landfysikat, ansattes Dr. med. Christian Levin Wernecke, der først boede et Par Aar paa Herlufsholm, men derefter flyttede til Næstved, hvor Landfysikus siden, indtil Fysikaterne i Aaret 1915 nedlagdes, har haft Bopæl. Da Møens Amt ved kongelig Resolution af 25. Maj 1803 var blevet forenet med daværende Vordingborg og Trygge-

vælde Amter, blev under 29. November 1805 Landfysikus, i Sjællands søndre Landfysikat tillige Landfysikus for Møen.

Manglen paa Læger udenfor København var imidlertid i sidste Halvdel af det attende Aarhundrede begyndt at blive følelig. Der maatte raades Bod paa denne Mangel. Medici kunde der ikke skaffes. Hertil var Antallet af disse fremdeles for ringe. Man maatte hjælpe sig med Chirurgi. Ved Reskript af 10. Marts 1779 blev bestemt at der overalt i Landet skulde oprettes kirurgiske Stationer, og for Sjællands Vedkommende skete det ved Reskript af 9. Maj 1788*). I Præstø Amt blev der ansat 3 Kirurger, en i Næstved, Johan Reinholdt Struckmann, en i Storehedinge, Johan Joachim Dettmer, og en i Vordingborg, Frederik Carl Schreiber. Født og baarne var de alle, som deres meget talende Kollega, vor gode bekendt fra Holberg, Mester Gert, sønden, for Kongeaaen og havde, som han, lært at bruge Sæben og Kosten og rage efter med Kniven. Men de havde følt det for trangt i Rostock, Itzehoe og Wilster, naar de hørte om Danskens — og de mange mer eller mindre tysk fødte Barbersvendes — Vej til Ros og Magt, havde faaet Udlængsel og stillet deres kirurgiske Videnskaber til Disposition for Flaaden og den oversøiske Fart, paa Togter til Guinea, til Vest- og Ostindien. Dette vel overstaaet, havde de læst til Eksamen og erholdt Attestatum fra Theatrum Anatomico Chirurgicum. Schreiber havde derefter en Tid praktiseret som Amtskirurg i København, men opgivet det og nedsat sig som Stadskirurg i Vordingborg. Struckmann fik Ansættelse som Kompani, — og avancerede til Bataillonskirurg, medens Dettmer havde foretrukket Æren af som Livkirurg at glatrage en af Landets Stormænd, Greven paa Bregentved.

*) Efter Præmisserne til Reskriptet har der dog for den Tid været en Provinsialkirurg paa Sjælland, og om denne meddeler Dr. Kristian Carøe i sin nylig udkomne: Medicinalordningens Historie indtil Sundhedskollegiets Oprettelse 1803, Side 86, under Henviſning til Pontoppidans Origines Hafniensis, Side 292, at han blev ansat i Aaret 1763 og skulde haft Bopæl i Sorø, men fik Tilladelse til at bo i Tryggevælde. Han hed Schwensen.

Da Amtmanden over Præstø Amt i Aaret 1814 indsendte sit Forslag om Oprettelse af et Sygehus til Det Kongelige Danske Kancelli, var af de nævnte 3 Distriktskirurger endnu Dettmer i Live og røgtede fremdeles sit Embede. Landfysikus var Dr. med. Amund Richard Holtermann, norsk af Fødsel, en jovial Person, at dømme efter Breve fra hans Haand i Amtets Arkiv. Distriktskirurg i Næstved var Claus Tode. Tillige fandtes dør en Regimentskirurg, Henrik Abraham Posselt. I Vordingborg var Christian Andreas Heyde Distriktskirurg, og i Stege, hvor Familien Mackeprang igennem 3 Generationer og over 100 Aar var Indehavere af det derværende Lægeembede, repræsenteredes Familien paa det Tidspunkt, vi beskæftiger os med, af Distriktskirurg Mathias Smith Mackeprang. Endelig havde saavel Vallø Stift som Vemmetofte Kloster hver sin af vedkommende Stiftelse lønnede Læge. Johan Gotfred Rode var Stiftslæge paa Vallø. Han havde taget saavel medicinsk som kirurgisk Eksamen. Lægen ved Vemmetofte Kloster, Bernhard Ludvig Friederich Roos havde kun kirurgisk Eksamen. Men Stillingen dør var næppe heller saa anset. Den havde ikke mange Aar før Roos været forenet med Bestillingen som Kromand.*)

Medici var altsaa de færreste af Amtets Læger. Men Kirurgerne havde alle bestaaet Eksamen ved det i Følge Forordning af 22. Juni 1785 oprettede kirurgiske Akademi. Testimonium herom gav Ret til at praktisere baade i kirurgisk og i medicinsk Praksis. Uafhængig ikke blot af Universitetet, men ogsaa af Barberlauget. Messingbækkenerne svingede ikke længer udenfor Kirurgens Dør. Der behøvedes ikke kongeligt Reskript, som det af 1. November 1777, for at retvise Folk, at det ikke var paalagt en beskikket Chirurgus i hans Bestalling at holde Svend til

*) De ovenanførte personalhistoriske Oplysninger skyldes for største Delen de af Dr. Kristian Carøe i Aarene 1905—1909 udgivne Supplementbind til Den danske Lægestand, samt en Afhandling af Dr. H. Adersen i Herlufsholms lærde Skoles Indbydelsesskrift 1902.

at barbere og ej heller kunde paalægges ham qua beskikket Chirurgus selv at besørge Raseringen. Dog saavel af offentlige Myndigheder som af Privatfolk gjordes der fremdeles Forskel. Endnu i Reskript af 23. Marts 1787 benævnes Medici indvortes Læger, Chirurgi udvortes, og den større Kundskabsfylde antoges Medici at sidde inde med. For at nævne et enkelt Eksempel af flere, blev det i Reskript af 17. Oktober 1794 paalagt Distriktskirurgen i Varde ved Behandling af venerisk Sygdom jævnlig at raadføre sig med Stiftsphysico, og aldrig at meddele nogen Sundhedsattest, førend dennes Betænkning var indhentet og i visse Tilfælde Patienten synet af ham. Der findes, som vi senere skal se, i det for Amtssygehuset i Næstved af Kongen under 9. September 1818 bifaldne Reglement tilsvarende Bestemmelser vedrørende Landfysikus og Distriktskirurgen. En Medicus var en Medicus, og en Chirurgus en Chirurgus, indtil ved Plakat af 30. Januar 1838 den hidtil særskilte medicinske og særskilte kirurgiske Eksamen blev forenede i en samtlige lægevidenskabelige Fag omfattende examen medico-chirurgicum.

Før i sidste Halvdel af det attende Aarhundrede gaves der ingen Sygehuse udenfor København. Der nævnes i Reskripterne forskellige Hospitaler — for Præstø Amts Vedkommende et i Næstved, et i Herfølge, et i Køng, og der var sikkert flere. Men disse Hospitaler rundt i Landet var kun Lemmestiftelser. En stor Del af dem stammede fra Middelalderens St. Hans Hospitaler, Helligaands Huse og St. Jørgens Gaarde. Karakter af Sygehus fik de ikke heller, efter at det i Reskript af 29. Juli 1709 var blevet Stiftbefalingsmændene og Biskopperne paalagt, at de straks ved alle Hoved-Hospitaler i Stiftet skulde for fattige Folk, som af Vanvittighed eller Sindsforstyrrelse bleve hjemsogte, lade indrette et eller to Værelser, hvor de paagældende kunde

hensættes og ej deraf lettigen udbryde. Disse Daarekister, som de kaldes i Reskripterne, var ikke Helbredelsesanstalter, kun Detentionslokaler. Iøvrig blev Reskriptet lidet paaagtet og maatte gentagne Gange indskærpes, saaledes ved Reskripterne af 25. Oktober 1737, 3. Januar 1738 og 22. Juni 1741, naar der fra et eller andet Sted i Provinserne klagedes over deslige taabelige og vanvittige Mennesker med Forespørgsel, hvor de skulde henbringes og forvares. Derimod gav den efter Midten af det attende Aarhundrede i visse Egne af Landet forholdsvis stærkt udbredte veneriske Svaghed Anledning til forskellige Provins-sygehuses Tilblivelse. Det maatte forekommes, som det hedder i Reskript af 19. April 1782, at andre bleve anstukne. En stor Del af disse Sygehuse har dog ikke staaet højt i hygiejnisk Henseende, hvad der ses af Reskript af 6. Juni 1806, hvis Indhold paa flere Punkter har Interesse og derfor her nærmere skal omtales.

Antallet af Provins-sygehuse i Aaret 1806 var efter Reskriptet 14, fordelte paa 7 af Landets 17 Amter. Dog kun i 4 af disse var Sygehusenes Beskaffenhed saadan, at de egenligen kunde fortjene deres Navn. Ikke des mindre havde Erfaringerne fra de hidtil opførte Provins-sygehuse vist, at disse Indretninger havde været yderst velgørende i deres Følger for de enkelte Distrikter, hvori de forefandtes og hvis Beboere i Sygdomstilfælde med den fuldkomneste Tillid kunde ty hen til menneskekærlige Anstalter for at faa deres tabte Helbred tilbage. Døden havde uden dem vistnok bortrevet mange Husfædre og Mødre, især af de lavere Stænder, der nu levede og virkede til Gavn for den Kreds, hvori de vare satte. Kun af Hensyn til de betydelige Bekostninger for Landet havde Kancelliet hidtil holdt sig tilbage fra at forelægge Kongen en Plan, hvorefter der i hele Danmark i hvert enkelt Amt skulde oprettes Sygehuse til Gavn for samtlige Amtets Beboere, hvad enten disse maatte opholde sig i Købstæderne eller paa Landet. Imidlertid udfordrede Borgersamfundets Vel, at intet Offer maatte anses at være for stort, ingen Udgift at være byrdefuld,

naar det galdt om at træffe en Foranstaltning, hvorved syge Børn igen kunde skænkes deres Forældre, eller Hustruer deres Mænd, eller Staten nyttige og driftige Borgere.

Ved Reskriptet blev derfor paabudt, at der skulde indrettes indtil 20—24 Provins-sygehuse, mindst 1 a 2 for hvert af Landets Amter, hvert af Sygehusene paa 24—30 Senge. Saa vidt muligt burde Sygehusene ligge i Middel-punktet af det Distrikt, hvis Beboere skulde afbenytte Sygehuset. De burde endvidere fortrinligen anlægges i de Købstæder, hvor der fandtes baade en duelig Læge og et forsvarligt Apotek. Omkostningerne, der var anslaaede, med et rundt Tal, til 120,000 Rdlr., bemyndigedes Kancelliet til at udlaane af offentlige Midler til 5 Procent aarlig Ydelse, hvoraf 4 Procent Rente og 1 Procent Afdrag. De aarlig medgaaende Omkostninger til Sygehusenes Vedligeholdelse, anslaaede til 8500 Rdlr., vilde være at ligne paa Hartkornet, saavel paa det frie som paa det ufrie, med 2 Skilling pr. Tønde. Hvad der ved dette Bidrag af Hartkornet ikke indkom, skulde lignedes paa samtlige Købstæder.

Reskriptet blev af Kancelliet under 16. Avgust næst-efter meddelt samtlige Stiftamtmand og Amtmand i Landet. Det gik imidlertid, som med Reskriptet om Daarekisterne — det blev ikke paaagtet. Dertil gaves dog i dette Tilfælde gyldig Grunde. Danmark blev i Aaret 1807 tvunget ud af sin Nevtralitet. Vi blev overfaldne af England. Senere kom Krigen med Sverrig. Der var andet at tænke paa. Reskriptet gik i Glemmebogen.

Amtmand over Præstø Amt var siden Aar 1806 Hs. højgrevelige Ekscellense, Kongelig Majestæts højbestaltet Gehejme Konferense Raad, Greve Christian Conrad Sophus Danneberg Samsøe, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd. Ingen Mindetavle fortæller om, hvad

Amtssygehuset i Næstved skylder ham. Dog var han ikke blot den, der fattede Planen, men denne havde uden ham og hans Indflydelse næppe ladet sig gennemføre.

Om Sygehusets Tilblivelse meddeler Kollegialtidende 1818 Nr. 58, at i Slutningen af Aaret 1814 indsendte Amtmanden over Præstø Amt et Forslag til Kancelliet om et Sygehuses Oprettelse i Amtet, og da Kancelliet fandt, at denne Indretning kunde være særdeles gavnlig, bifaldt det et saadant Sygehuses Oprettelse efter en Plan, som blev at indsende til nærmere Approbation. Forslaget blev derpaa udført, dels ved frivillige Gaver af Amtets Beboere, hvortil Amtmanden havde ladet udgaa en Indbydelse, dels ved at optage et Laan paa Amtsfattiggkassen af 8000 Rbdlr., hvorimod der fra Kancelliets Side intet fandtes at erindre, da Amtsfattiggkassen har sine bestemte Indtægter, og ikke bestaar ved Ligning paa Distriktet, det derhos fandtes billigt, at Fattiggkassen bidrog til en saadan Indretning, hvoraf sær de fattige have Nytten, og man derved tillige undgik at bebyrde Amtet med Paalæg.

Naar man læser om disse frivillige Gaver af Amtets Beboere, skulde man tro, at Tanken om Sygehusets Opførelse vandt en ikke ringe Tilslutning. Men saaledes forholdt det sig ikke. Frivilligheden var ofte tvivlsom og rakte for den jævne Befolknings Vedkommende ikke vidt. Under 28. Februar 1815 lod Amtmanden udgaa et Cirkulære til De Herrer Gejstlige i Amtets forskellige Herreder, med Anmodning om at opfordre saavel Godsejerne som Bønderne til at tegne Bidrag. Cirkulæret blev offentlig bekendtgjort fra Prækestolene. Flere Præster sammenkaldte desuden Møder i Præstegaarden og viste stor Nidkærlighed for Sagen. Præsten i Sandby-Vrangstrup gik paa et saadant Møde saa vidt, at han spurgte de mødte Sognefolk, om de da ikke vilde undse sig, i Fald alle Amtets Sogne, Sandby-Vrangstrup undtagne, deltog i Foranstaltningen. Men de Sandby-Vrangstrup Bønder svarede alle som én Nej. Hvor Bidrag tegnedes, var de smaa — fra 16 Skilling til 1 Rbdlr. Bonden sad i smaa Omstændigheder.

Skatter og Afgifter var store og stedse stigende. Saadan lod Beretningerne, der indgik til Amtet. Af 88 Landsogne bidrog kun 10 til Sygehusets Opførelse, og med ialt kun 296 Rbdlr. 72 Skilling. Offervilligheden var — med Benyttelse af en bekendt matematisk Formel — omvendt proportional med Kvadratet paa Afstanden — jo nærmere Næstved, desto større — i Tybjerg Herred storst, i Stevns og Møenbo Herreder = 0. Den lange Frastand, mente man, vilde for Patienterne blive for besværlig og for Sognet for bekostelig. Dertil for Møens Vedkommende det saare vanskelige Færgested. Egenlig heldig beliggende kunde ikke heller et Sygehus i Næstved siges at være. For en stor Del af Amtets Befolkning vilde det komme til at ligge saa langt borte, som vel muligt. Men af Amtets Købstæder laa ingen centralt. Og i en Købstad, hvor der fandtes baade en duelig Læge og et forsvarligt Apotek, burde Sygehuset ligge, jvfr. Reskript af 6. Juni 1806. Næstved var saa langt den betydeligste af Købstæderne og havde foruden et forsvarligt Apotek mindst 2 duelige Læger, af hvilke tilmed den ene var den i Amtet paa Grund af sin Embedsstilling mest ansete, Landfysikus.

Den ringe Tilslutning blandt Bønderne var sikkert Grev Danneskjold en Skuffelse. Han havde en for sin Tid og sin Kreds sjelden god Forstaaelse af sit Forehavendes Betydning, ikke blot i og for sig, men tillige som en Foranstaltning, af hvilken det turde ventes, at den vilde bidrage til Udvikling af solidarisk Samfundsfølelse i Amtet. Heller ikke lod han sig derfor afskrække af det i første Omgang mindre heldige Udfald af hans Forsøg paa at faa Befolkningen i Tale. Under 12. December 1815 fremsatte han, i et nyt, velskrevet Cirkulære til De Herrer Gejstlige, sin Betragtning af Betydningen af Sygehusets Opførelse som et for alle Amtets Sogne fælles Anliggende, hvorom de uden Undtagelse, ogsaa de fjernere liggende, burde samles — men forgæves. Bønderne, fik han til Svar, var lige saa uvillige som tilforn. Nogle gav i et og andet Sogn Løfter, naar ogsaa de andre i Sognet vilde. Men eftersom disse

ikke vilde, blev ogsaa hines Løfter til intet. Ud over de 296 Rbdlr. 72 Skilling naaedes der ikke.

Hvad der skæppede, var Bidragene fra Godsejerne. Disse stod paa en venskabelig Fod med Grev Danneskjold. Denne, der selv var Godsejer i Amtet, havde tegnet sig for anselige Bidrag. En lille Fordel var tillige stillet Godsejerne i Udsigt. Betalingen for Patienter indlagte fra de bidragydende Godser skulde beregnes efter lavest Takst. Ialt tegnede sig, i Følge det omtalte Numer af Kollegialtidende, 11 Godsejere. Men af disse var 2, hvis Navn, i Modsætning til de øvriges, ikke nævnes, Ejeren af Ravnstrup og Ejeren af Næsbyholm og Bavelse, en og samme Person, nemlig Grev Danneskjold selv. Tilsammen tegnedes der af Godsejerne 2430 Rbdlr. Endvidere af Gisselfeld Kloster, for hvilket Greven var Overdirektør, 500 Rbdlr.; Amtsprovsten gav 50 Rbdlr., endnu en Provst og en Præst 32 Rbdlr. 51 Skilling; Forpagteren af Borup Mølle 20 Rbdlr.; og en Indsamling i Næstved indbragte 292 Rbdlr.

I Materialer blev der tegnet følgende Bidrag: Fra Næsbyholm og Bavelse 6000 Mursten og 20 Tdr. Kalk, 20 Alen Egefod, 16 Stolper og 24 Løsholter. Fra Rosendal, der ligesom de forannævnte Godser ejedes af Grev Danneskjold, 50 Alen Egefod, 40 Stolper og 40 Løsholter. Fra Jomfruens Egede 36 Alen Egefod, 10 Stolper, 10 Opstandere, 10 Løsholter og 10 Tdr. Kalk. Fra Broksø 12 Stolper og 12 Løsholter. Fra Gisselfeld Kloster 31 Stolper, 20 Løsholter og 10 $\frac{1}{2}$ Par Kragetræer. En Del af den til Tækning af Taget fornødne Langhalm blev tilbudt vederlagsfrit forskellige Steder fra. Byggegrunden, ikke at glemme, var en Gave fra Grevens Svigerinde, Frk. Kristiane Kaas, der ejede Grevens Vænge. Den Jordlod hun tilbød, og som var beliggende et Stykke udenfor Næstved By, bag Natmandsbanen, blev imidlertid funden mindre vel egnet. Men ved Mageskifte erhvervedes der 2 Tdr. Land af et Vænge, beliggende umiddelbart udenfor Byens Ringsted Port, tilhørende Enke Madame Sidse Marie Hansen, Købmand Soldaths Svigermoder.

Skuffelser havde Grev Danneskjold dog ogsaa i Godsejernes Kreds. Nævnes skal et Afslag fra den daværende Besidder af Grevskabet Bregentved, Ekscellensen Gehejme Statsminister Joachim Godsche Moltke, der tillige var Kurator for Vallø Stift og Vemmetofte Kloster. Alle 3 Steder fra Nej. Grev Moltke var imod Foretagendet. Han lægger i et Brev til Grev Danneskjold ikke Skjul derpaa. En Bekræftelse paany af den gammel kendte Sandhed, at ogsaa store Mænd har smaa Svagheder. Hvis det da ikke er en ren Tilfældighed, at den af Kongens daværende Gehejme Statsministre, der fremfor Grev Moltke havde Majestætens Bevaagenhed, nemlig Præsidenten i Det Kongelige Danske Kancelli, Frederik Julius Kaas, var i høj Grad interesseret for og paa forskellig Maade støttede Grev Danneskjold.

For de foranstaaende Bidrag, i Forening med det betydelig større Laan, der med Kancelliets Billigelse kunde optages mod Pant i Amtsfattigkassen, vilde Sygehuset efter indhentet Overslag kunne ventes opført. Men ikke heller at sikre Driften havde Grev Danneskjold undladt at tænke paa. Af en af Landets kendte Rigmænd, Ejeren af Øbjerggaard, Etatsraad Ryberg, blev der til en Grundfond skænket 715 Rbdlr. 67 Skilling i kongelige Obligationer. Fattigkommissionen i Næstved havde dernæst paa visse Betingelser tilbudt et Legat, skænket Byen af Skarpretter Suhr til en Arbejdsanstalt, hvortil imidlertid Summen ikke var befunden tilstrækkelig. Legatet, der ved Reskript af 26. Juni 1816 blev tillagt Sygehuset, udgjorde ialt 1750 Rbdlr., hvoraf 100 Rbdlr. i kongelige Obligationer, 1650 Rbdlr. i Panteobligationer. Endvidere forsømte Grev Danneskjold ingen Lejlighed til at faa den lille Grundfond forøget. Saaledes udvirkede han blandt andet, at et ved Bortsalg af Tryggevælde Tinghus indkommet Beløb af

900 Rbdlr. blev skænket Sygehuset og anbragt i kongelige Obligationer. Det var i Aaret 1819.

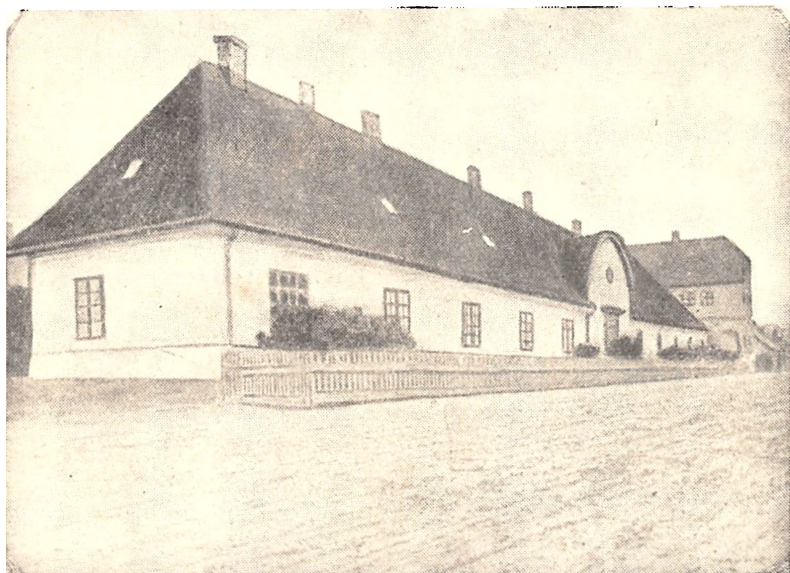
Renten af Grundfonden forslod imidlertid end ikke til at dække Renten af Sygehusets Gæld, for hvilken der i Aaret 1819 blev udstedt Obligation 7583 Rbdlr. 72 Skilling, af hvilket Beløb 5570 Rbdlr. var Gæld til Grevens Svoger, Løjtnant i Garden, Kammerjunker Kaas til Nedergaard paa Langeland. Men foruden Bidragene en Gang for alle havde Grev Danneskjold faaet tegnet aarlige Bidrag, saavel in natura som kontant. Af førstnævnte Art var der af Baroniet Gavne tegnet 10 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg og 10 Favne Brænde; af Herlufsholms Stiftelse, for hvilken Ekscellensen Frederik Julius Kaas var Direktør, 5 Tdr. Rug og 5 Tdr. Byg; af Gisselfeld Kloster 10 Tdr. Byg og 5 Favne Brænde; af Næsbyholm og Bavelse 16 Favne Brænde, hvoraf 8 Fagot; af Holmegaard, der, ligesom Næsbyholm og Bavelse, tilhørte Grev Danneskjold, 16 Favne Tørveskær. Ved Fremsendelse af Revisionsantegnelserne til Sygehusets Regnskab for 1817 gjorde daværende Byfoged og Borgmester i Næstved, Justitsraad, senere Etatsraad Schönheider, Medlem af Sygehusdirektionen, opmærksom paa, at der om disse aarlige Bidrag in natura burde udstedes formelige Gavebreve, lydende paa, at Bidragets Ydelse kom til at hvile som et onus paa de paagældende Ejendomme. Gavebrevene burde derefter tinglæses ved de Retter, hvorunder Ejendommen var beliggende. Der blev imidlertid intet i den Retning foretaget, hvad der havde til Følge, at senere gik disse Bidrag in natura tabt for Sygehuset.

Som Formand i Direktionen for Amtsfattigvæsenet havde endvidere Grev Danneskjold opfordret samtlige Amtets Sognefattigkommissioner til at tegne frivillige aarlige Bidrag i Kontant. Dog næppe heller disse blev saa store, som af Greven ventet. Hans videre Syn paa Foretagendet som et Fællesanliggende for Amtet kunde ikke tage det op med Sognefattigkommissionernes Sneversyn. Saa meget mindre, som det ved nærmere Overvejelse maatte stille sig

tvivlsomt for disse, om der var tillagt dem fornøden Beføjelse til at efterkomme den til dem af Formanden i Direktionen for Amtsfattigvæsenet rettede Opfordring. Der var ved de kongelige Reskripter af 28. Maj 1802 og 10. Juni 1803 indført tvungen Fattigforsørgelse. Udgifterne hertil skulde bestrides af vedkommende Sognefattigkasse, hvis Indtægter saa godt som helt og holdent maatte skaffes til Veje gennem Repartition paa Sognets Beboere. Forsørgelsespligten omfattede imidlertid alene hvert enkelt Sognedistrikts egne trængende. Der savnedes, saa vidt Forfatteren kan skønne, Hjemmel for Sognefattigkommissionerne til ved Repartition at paalægge et Sogns Beboere ud over Forsørgelsespligten at yde Bidrag til bedste for andre Sogne, som Tilfælde maatte være med aarlige Bidrag til et for alle Amtets Sogne fælles Sygehus.

Ejeren af Lystrup og Jomfruens Egede fraaadede indtrængende at tillade Sognefattigkommissionerne at tegne sig for Bidrag. Forskellige af Præsterne, der var Formænd i Sognefattigkommissionerne, var i Tvivl. Præsten i Fanebjerg tegner udtrykkelig kun med det Forbehold, at Bidraget vilde kunne dækkes af Overskud i Kassen. Thi af Kommissionen uden højeste Nød eller positiv Befaling skulde antage et større Ligningssystem i Ansætningen at det aarlige Bidrag til Sognekassen, vilde falde den meget tungt. Præsten i Kong gør den ikke uefne Bemærkning, at naar et Bidrag af Sognets Fattigkasse alene kunde skaffes til Veje ved Repartition, turde det næppe kunne kaldes frivilligt. Og ganske ligefrem udtaler Præsten i Sværdborg, at Bonden stundom ikke uden Uvillie og Tvang yder, hvad Kommissionen nødvendig maa paalægge til de fattiges Underholdning. Men naar nu denne nye Udgift — der efter Bondens Formening ikke vedkommer ham, og hvoraf han ingen Nytte venter at høste — paabydes, da maa man vist vente større og maaske mere grundet Modstand og Uvillie, og Bonden vil vist ikke glemme at opkaste det Spørgsmaal: om Kommissionen kan raade over hans Pung ved at paalægge ham slige Byrder.

Der tegnedes dog fra 32 Sogne ialt 596 Rbdlr. 21 Skilling aarlig, herunder Købstæderne Næstved og Vordingborg, henholdsvis med 40 og 20 Rbdlr. Kan være Resultatet efter Omstændighederne næppe havde kunnet ventes bedre. Tiderne var daarlige. Pengemarkedet lidet gunstigt. For at klare sin svimlende Gæld havde Staten i en Række af Aar Gang paa Gang ladet Kurantbanken udstede for Millioner og atter Millioner Rbdlr. Sedler. Der blev tilsidst af disse en saadan Masse, at deres Værdi faldt saa stærkt i Kurs, at Statskassen, trods forøgede Skatter og Afgifter lagte paa Befolkningen, saà sig nødsaget til at gaa bankerot. Ved Forordning af 5. Januar 1813 blev Kurantbankens Sedler indløste med en ny oprettet Rigsbanks. Der likvideredes med 10 Procent. Man skulde synes, det var en god Forretning, der kunde hæve Statskassens Kredit. Men Tilliden var tabt. Heller ikke de nye Rigsbankdalersedler, omendskøndt de var sikrede med 6 Procent af al fast Ejendom i Landet, formaaede at holde sig i Kurs. Denne, der officielt blev sat 2 Gange aarlig, var paa den Tid, da Præstø Amts Sygehus i Næstved blev opført, 375 Rbdlr. Sedler = 200 Rbdlr. Sølv. Største Delen af Bidragene til Sygehuset var tegnede at betale i Sedler efter disses Paalydende. Men ogsaa Sedlerne kneb det med at skaffe til Veje. Forskellige af Godsejerne maatte rykkes for de tegnede Bidrag. Ejeren af Engelholm — der havde tegnet 1000 Rbdlr. — den største Bidragyder næst Grev Danneskjold, gør Undskyldning for, at hans Bidrag kommer for sent; men, skriver han, Grundene ere mange, deriblandt at jeg har været under Eksekution for det første Halvaars Skatter til Amtsstuen. Den, der lod længst vente paa sig, var Ejeren af Gjørslev. Han tegnede Bidraget — 200 Rbdlr. — i Januar 1816, men betalte først i Avgust 1819.

I Foraaret 1816 paabegyndtes Opforelsen af Sygehuset. Planen var paa Foranledning af Kancelliet bleven bedømt af ingen ringere end Professor og Overbygnings-Direktor, senere Konferensraad Christian Frederik Hansen, Bygmesteren af Raad- og Domhuset, Frue Kirke og Kristiansborg Slot i København. Saa vidt jeg kan dømme, skriver han til Grev Danneskjold, svarer Indretningen til Hensigten. Det eneste jeg kunde ønske, er, at det udvortes bekom en bedre Proportion. En saadan liden Tegning har jeg i Dag tilstillet Det Kongelige Kancelli. Desværre er denne Tegning ikke bevaret, saa lidt som den af Grev Danneskjold til Kancelliet indsendte. I Aaret 1819 anmodede Amtmanden over Holbæk Amt om Udlaan af Sygehusplanen. Muligvis er ved den Lejlighed begge Tegninger gaaet tabt. Façadens stilfulde Midterparti, som dette ses paa Billedet ovenfor, tør maaske dog med en vis Sandsynlighed tilskrives Christian Frederik Hansen. Men Billedet, der er en Mangfoldiggørelse af en Blyants-tegning, der hænger i Sygehusets Lægeværelse, og hvorpaa

paa man længst mod Nord ser Tvangsarbejdsanstalten, der først blev opført i Aaret 1868, gengiver ikke Bygningen i dennes ældste Skikkelse. Oprindeligt var Bygningen ikke teglhængt men straatækt, havde endvidere 4 Kviste og kun 3 Skorstene.

Tilsynet med Byggearbejdet var af Greven blevet betroet en af Borgmester og Sognepræst i Næstved varmt anbefalet, gammel agtet Borger. Han havde, skriver de, ved Indsamlingen til Sygehuset, vist det udmærkede Borger-sind, uanmodet alene at ombære Planen over hele Byen og gjort sig Umage for den mindre eftertænksomme at fremstille Sagen i sit sande velgørende Lys. Denne Mand var Købmand Witte. Sit Hverv udførte han med stor men besværlig Samvittighedsfuldhed. Der gaves ej den Ting saa ringe, at ikke Grev Danneskjold maatte anmodes om at overveje med og imod og træffe Afgørelsen. Der blev af den Grund, da Greven boede paa Gisselfeld, ført en vidtløftig Korrespondance mellem ham og Witte, og Brevene fra denne synes for største Delen bevarede.

Grunden til Bygningen blev lagt i Kampesten. Brønd var der gravet allerede først i Maj. Midt i Maaneden Kalkkule. Men derefter begyndte en Række af Genvordigheder. Mureren, skriver Witte, længes hver Dag efter Kalk. Den kom, men saa var der Murstenene. De skulde hentes fra Næsbyholm. Udgifterne til Vognmænd, klagede Witte, blev saa store, at det næsten ikke kunde tros. Tilkørsel af 8500 Mursten, for at nævne en enkelt Post, staar i Regnskabet opført med 127 Rbdlr. 48 Skilling, do. af 5200 med 63 Rbdlr. 78 Skilling. En Del af de til Bygningen medgaaede 57,000 Mursten, synes dog at være blevne befordrede til Næstved med Pram ad Aaen gennem den af Greven anlagte og efter ham benævnte Danneskjoldske Kanal. Der findes i hvert Fald en Post i Regnskabet, efter hvilken der for Tilkørsel af Mursten fra Aaen til Sygehuset er betalt 82 Rbdlr. For at undgaa de uforholdsmæssig store Udgifter til Vognmænd, fik Witte en Gang Fuldmægtigen paa Amtskontoret til at udmelde

kørepligtige til Kongerejse. Men hvem der ikke hentede Mursten fra Næsbyholm, var de Rejerup Bønder. De udeblev. Velvilligere stillede sig Næstved Folk, der uden Vederlag kørte 300 Læs Sand og Grus til Bygningen.

Saa hændte det, at Murstenene paa Teglværket slap op. Mureren maatte selv derud for at skynde paa Arbejdet. I Mellemtiden blev Murerhaandlangerne ked af det. Da man skulde i Gang igen, kunde der i det ganske Næstved kun opdrives 2, hvoraf den ene forlangte 7 Mark i Dagløn, og den anden, skønt kun at regne for en Dreng, 6 Mark. Kunde ikke mulig Deres Ekscellense, skriver Witte, ermægtige nogen hos Dem for bedre Køb.

Tømmeret synes at have voldt mindst Fortrædelighed. Kun viste Lægterne sig usle. De maa vel være blevne erstattede af andre, thi da man var naaet hen i Avgust, kunde Tækkemændene begynde med Taget. Men smaat gik det. Den ene af dem havde tillige sin Høst at passe hjemme i Ladby. Langhalm var det ikke heller let at skaffe. Hjulpen blev man dog. Kun kneb det med Rygningen, hvortil fejler baade Krager og Halm, skriver Witte, og foreslaar i Stedet for Halm nogle Læs frisk Tang fra Svinø. Vanskeligst af alt synes det at have været at skaffe Rør til Gibsning af Lofterne. De kunde hverken faas fra Vejlø eller Gavnø. Men, skriver Witte, Mureren siger at have hørt, at ved Tase Mølle eller dør i Egnen plejer der at være slige Rør. Hvor de kom fra, vides ikke. Lofterne blev imidlertid gibsede, og Dørkarmene indsatte, omendskøndt de dertil bestemte Brædder havde vist sig for smalle, saa ogsaa derom maatte brevsles med Greven. Det var, medens Byggeriet stod paa, en Tid fuld af alvorlige Bekymringer for Witte. Ogsaa er den Ulykke indtruffen, skriver han i et af Brevene, at en af de bedste af Arbejdsfolkene, nemlig Rebslageren, har hængt sig — dog, tilføjer han, ikke i Huset. Den Ulykke blev Sygehuset forskaanet for.

Den 16. November blev Bygningen til Brandforsikring takseret til 10,150 Rbdlr., ansat efter Sølvværdi. Udskriften af Næstved Købstads Brand Taksations Protokol lyder, som følger: Amtssygehuset, Nørre Fjerding, Matr. Nr. 82 b, ej forhen synet, befandtes saaledes: en til alle Sider grundmuret Bygning, Straatag med 2 Rader Tagsten i Tagskægget — 29 Alen lang og 13 Alen bred, indrettet til Værelser, Køkken m. m. Paa Taget 4 Tagvinduer og paa Façaden 1 Dørportal. 7 Værelser, 2 Kakkellovne og 3 Skorstene. Af et Brev fra Witte fremgaar, at der over Døren paa Façaden har været anbragt en Indskrift i Bogstaver af Smedejern. Formentlig er det den, som nu findes paa Inspektørboligen paa Muren ud mod Vejen: Præstø Amtssygehuus 1817. Den kunde været værdifuldere, løb dog i Smedens Regning op til 34 Rbdlr. 48 Skilling.

Af det anførte Numer af Kollegialtidende 1818 véd vi endvidere, at 2 af Bygningens 7 Værelser var bestemte til Økonomen; 4 var Sygeværelser, 3 til Mænd, 1 til Kvinder, hvert af dem beregnet til 6 Senge, desuden var der Operationsstue, 3 Daarekister og en Ligstue. Regner man Økonomens Lejlighed, Køkken, Operationsstue, Gang, de 3 Daarekister og Ligstuen til mindst en Tredjedel af Grundplanens Areal, vil Kubikindholdet i Sygeværelserne efter Bygningens udvendige Maal, 58 × 26 Fod, med Højden til Loftet som i den nuværende Inspektørbolig — den eneste lille Rest, der er bevaret af den oprindelige Bygning — 8 Fod 9 Tommer, højst kunne have udgjort 350 Kubikfod Luft pr. Seng. Værelserne, der alle laa ind til Gaarden, vendte efter Verdenshjørnerne mod Vest. Ud mod Vejen var der en lang Gang, fra hvilken Døre førte ind til Værelserne. Om Belysningsforholdene er det paa Grund af manglende Tegning vanskeligt at danne sig nogen paalidelig Forestilling. Vinduerne ud mod Vejen har formentlig været, som de er i den nuværende Inspektørbolig. Der er her 4 Ruder over hinanden. Vinduerne er ialt 2 Alen 2 Tommer høje og 1 Alen 20 Tommer brede. Men saa fint

var det kun ud mod Vejen. Ind til Gaarden, altsaa i Sygeværelserne, havde Vinduerne ikke 4, men kun 3 Ruder over hinanden.

Om fra først af alle Sygeværelserne har været forsynede med Ovn, er uvist. Efter et Uddrag af Sygehusets Regnskab for Tidsrummet indtil 31. December 1917, tilføjet Forhandlingsprotokollen i et Direktionsmøde i Februar 1818, var der indtil da anskaffet 6 Ovne. Af disse var de 2 Vindovne, hvilke den Gang var forholdsvis dyre. De var anbragte i 2 af de 3 Sygeværelser for Mænd. Hvor der ellers fandtes Ovn, synes det at have været Bilæggerovn. Fruentimmerstuen, som den kaldtes, blev ikke før i Aaret 1838 forsynet med Vindovn, Operationsstuen — Officiantværelse tillige for Honoratiores — først i Slutningen af Aaret 1840 eller i Begyndelsen af 1841. De 3 Daarekister i den sydlige Ende af Bygningen hverken havde eller nogensinde fik det være sig enten Bilægger eller Vindovn. Rigtigheden heraf er uomtvistelig. Skorsten manglede. En saadan blev først opført i Aaret 1842, efter at Daarekisterne var flyttede andet Steds hen.

Hvad angaar Ventilationsindretninger, har der, foruden Vinduer til at aabne og Vindovne i de Værelser, i hvilke saadanne fandtes, intet kunnet paavises uden en i Gangen — maaske for Røg og Em fra Køkkenet — anbragt Tud i Loftet op til Tagrummet. Gulvet var i Sygeværelserne Bræddegulv, i Gangene var det lagt i Mursten. Brønden var fra først af forsynet med Brøndværk, Vinde, Reb — senere Kæde — og Spand. Brolagt synes der ikke at have været om Brønden. Men Vandet var godt og rigeligt. Om Latrinernes Afstand fra Brønden kan intet udtales, da der savnes Oplysning om, hvor samme var beliggende. At de var indrettede efter Grubesystem, maa betragtes som givet. Man kendte ikke andet. Tilføjes skal endnu, at hvad der af den ubebyggede Del af Grundstykket ikke blev indtaget til Gaardsplads, blev overladt Økonomen dels til Havebrug, og dels til Græsning af en Ko.

Om Inventaret vides, at Hovedmassen blev skænket af Stege Købstad. Det var brugt og skrev sig fra det — formentlig den Gang nedlagte — militære Sygehus dør i Byen. Der knytter sig til dette Inventar Begivenheder, der fortjener et særligt Afsnit i Sygehusets Historie.

Forvalter Dorph paa Klintholm skulde besørges Af-skibningen fra Stege. Sidst i Oktober 1816 meddeler han, at det Fartøj, som Købmand Hage vilde lade gaa til Karrebæk, var ikke ankommet fra København, men han ventede at kunne skaffe anden Lejlighed. Da man var kommen over Midten af November, indtraadte der imidlertid Frost. Forvalter Dorph turde ikke vente, til han i December paa én Gang kunde faa indladet hele Inventaret. Han foretrak at benytte en Lejlighed, som netop tilbød sig, en lille Jagt eller rettere Dæksbaad, til foreløbig at sende en Del. Konossementet er bevaret. Det er udstedt af Jens Andersen af Flensborg, næst Gud Skipper paa det af ham førende Skiberum Haa-bet. Da han kom til Karrebæk, var Frosten allerede saa stærk, at Prammen i flere Dage ikke havde kunnet befare Aen. Der blev derfor af Justitsraad Schönheider paa Wittes Anmodning tilsagt kørepligtige til at afhente Inventaret. Denne Gang mødte de. Men det længselsfuldt imødesete Inventar viste sig i en grumme maadelig Forfatning.

Med sædvanlig Samvittighedsfuldhed har Witte optaget Fortegnelse over de forskellige Genstande, han tog imod, og hver af dem har han givet Vedtegning om, i hvilken Forfatning de befandtes. Der var 9 Sengesteder med Gjørde, men de behøvede for det meste Reparation. Af Tæpper var der 18, men daarlige og ubrugelige. 20 Par Lagener, de allerfleste meget lappede. 20 Dyner, for det meste stoppede med Hø, Straa eller Mos. Dette var dog ikke helt galt; det kunde været værre. Landfysikus Dr. med. Høegh Guldborg meddeler i Medicinalberetningen fra Sjællands søndre Landfysikat for Aar 1843, at det blandt Bønderne var almindelig antaget, at Dødskampen blev baade svær og langvarig, om den døende kom til at ligge

paa Hønsfjer. Men Inventaret var nu ikke efter Wittes Hoved. Af alle de mange forskellige fra Stege modtagne Genstande, Hakkebræt med Hul i Bunden og mer. eller mindre brugelige eller ubrugelige Hængestager, Lyseplader og Lysesakse, Ildtænger og Ildskuffer, Brødknive og Gud véd ikke hvad, var der siger og skriver kun en eneste Genstand, der fandt ubetinget Naade for hans Øjne, et Stikbækken af Kobber. Det fik Vedtegning: meget godt — men et do. af Tin duede slet intet.

Frosten blev ved, og da den brave Skipper næst Gud fra Flensborg paa Farten tilbage til Stege kom med Haabet paa Grund ved Kysten af Sjælland mellem Vordingborg og Kallehave, forsøgte Dorph at faa Resten af Inventaret over med en anden Skipper. Men denne forlangte en ublu Fragt, hvorfor ogsaa Dorph foreslog at tilsige kørepligtige til Kongerejse for at føre Inventaret til Næstved over Færgestedet, Møenboerne halvvejs, Sjællænderne det sidste Stykke Vej. Det har dog Grev Danneskjold ikke syntes om. Først hen i Februar, da Sejladsen blev friere, kom atter en Del af Inventaret over, og i Slutningen af Marts sidste Levering. Det tog Tid, dog for intet at regne mod den Tid, der hengik, inden Dorph fik sine for Fragten udlagte Penge refunderede.

Ikke før i Aaret 1821 høres der noget til hans Krav i saa Henseende. Regningen var paa 128 Rbdlr. og blev af Greven anvist til Udbetaling af Sygehusets Kasse. Nu vilde det sig imidlertid, at Stege Fattigkommission i Aarene 1818 - 1819 havde haft en Patient paa Amtssygehuset. Regningen var bleven forholdsvis stor, og paa derom indgiven Ansøgning havde Kommissionen faaet Tilladelse til at betale det skyldige Beløb i 2 Rater. Der resterede endnu 89 Rbdlr. 86 Skilling. Witte har ment ikke at burde forsømme at benytte en saa uventet gunstig Lejlighed til at faa Stege Fattigkommission rykket for det endnu skyldige Beløb, hvorfor han kontant kun stillede Dorph 38 Rbdlr. 10 Skilling, Resten derimod i Anvisning paa Kommissionen. Men denne nægtede sans façon at honorere

Anvisningen, og endnu et halvt Aar efter var Dorph lige vidt. Hvornaar det endelig lykkedes ham at faa Resten af sine Penge, kan ikke oplyses. Men hans Fortjenester var før den Tid blevne paaskønnede, idet han allernaadigst var bleven udnævnt til Kammerraad. Den landsfaderlige Konges Regering havde aabent Øje saa vel for sine Undersaatters honnente Ambitioner som for deres fortjenstfulde Handlinger. Og var end Tiderne trange, Raad til et eller andet, kunde der endda være Raad til selv om ikke virkelig Raad — der gaves efter den kære Rangforordning foruden virkelige ogsaa — andre Kammerraader.

Overopsynet over Sygehuset var i Følge Reglementet paalagt Amtmanden, der tillige var Direktionens første Medlem. Næst ham sad Landfysikus. Endvidere var der Amtsprovsten, Borgmesteren i Næstved, en Byfoged fra en af Amtets andre Købstæder og en eller to af Amtets Proprietærer, som Godsejerne den Gang kaldtes, endelig en af Næstved Borgere, der tillige skulde være Kasserer.

Om Lægetilsynet udtaltes i Reglementets Paragraf 3, at eftersom der boede baade en Landfysikus og en Distriktskirurg i Næstved, maatte det være begge disse Lægers Pligt at behandle de syge. Dog vilde Landfysikus ikkun have at føre Overopsynet. Distriktskirurgen paahvilede det daglige Tilsyn. Ordinært havde Landfysikus at træffe Bestemmelse om, hvorvidt en Patient, der ønskedes indlagt, kunde antages. Der burde som Regel kun antages saadanne, om hvem der var Haab, at de kunde helbredes. Landfysikus havde endvidere at kontrollere Distriktskirurgens Behandling, hvorfor sidstnævnte skulde føre Journal, der altid maatte ligge fremme, for at Landfysikus ved sine Besøg paa Sygehuset kunde være à jour. Udskrivningen af Patienter fandt af Hensyn til Landfysici Bekvemmelig-

hed kun Sted en Gang ugenlig. Landfysikus skulde nemlig være nærværende for at modtage eventuelle Besværinger, og det var ham, der skulde udstede Attest om fuldstændig Helbredelse efter smitsomme Sygdomme, især veneriske. I Lønning var der herfor tillagt ham aarlig 5 Tdr. Rug og 30 Rbdlr. Distriktskirurgen maatte nøjes med 5 Tdr. Byg og 25 Rbdlr.

Foruden Lægerne skulde der ved Sygehuset være en Oeconomus, hvem efter hans Instruks tillige Sygeplejen paahvilede. Ansat blev Eskadronskirurg Johan Balthasar Meyer. I Lønning oppebar Økonomen frit Hus, frit Brændsel, Have og 1 Td. Land Græsning til en Ko, desuden 4 Td. Rug og 8 Td. Byg aarlig, samt Betaling for de syges Kost og Vask efter en Takst, der aarlig blev at fastsætte af Direktionen.

Kasserer blev gamle Witte. Lønningen var 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 2 Favne Brænde og 24 Rbdlr.

Ved Juletid stod 6 Senge færdige. Den første Patient blev indlagt den 18. December. Det var Tjenestekarl Peter Hansen af Myrup, 30 Aar gammel. Han led af ondt Saar i Hovedet. Officielt blev Sygehuset i Følge Cirkulære af 14. Januar 1817 ikke aabnet før den 27. næstefter. Endnu kunde endda kun 9 Senge belægges. Det var Inventaret der maatte ventes paa.

Første Direktionsmøde blev afholdt i Februar. Efter at dette Møde af Grev Danneskjold var hævet, udbad de øvrige Medlemmer af Direktionen sig hans Minde til en Tilførsel til Forhandlingsprotokollen, i hvilken med skønson Erkendtlighed udtaltes, at som det var Hs. Høj-Grevelige Ekscellense, Amtmand og Greve Danneskjold Samsøe, der først tænkte paa at se opført og udkastede Planen til nærværende Sygehus, saaledes skyldtes det ogsaa især og fornemmelig Hs. Ekscellenses virksomme Omsorg, egne anselige Bidrag og formaaende Indflydelse, at denne for Amtet

saa gavnlige Stiftelse nu allerede til almen Brug stod istandsat.

Dog ikke før i Juni kunde Amtet ved Cirkulære af 14, meddele samtlige Jordegodsejere og samtlige Fattigkommissioner, at nu var alle 24 Senge i Fællesstuerne indrettede. I Operationsstuen — Officiantværelset — fandtes en 25. Seng. Den var Sygehusets Pragtstykke, skænket af Proprietær Carlsen til Gammelkøgegaard, en Bueseng med Omhæng og Tæppe og meget gode Klæder samt et dobbelt Sæt Lagener.

Antallet af Patienter var i første Aar 65, hvoraf ved Aarets Udgang 46 udskrevne, 2 døde og 17 fremdeles under Behandling. Journaler fra Todes Tid findes ikke. Men af en Aarsberetning fra 1818 — den eneste, jeg har fundet bevaret — ses, at Patienter med Sindssygdom og Patienter med venerisk Sygdom, Sygehusinstitutionens Traditioner tro, udgjorde en klækkelig Procent af Belægningen. Iøvrig var denne, som i de fleste Provinssygehuse nu til Dags, en broget Blanding. Der var et forholdsvis stort Antal tilskadekomne, desuden Patienter med forskellige akute og kroniske Sygdomme. En af Sygestuerne skulde efter Reglementet være forbeholdt smitsomme Sygdomme. Men da voksne Personer af forskelligt Køn af Velanstændighedshensyn ikke kunde lægges paa samme Stue, og da der for Kvinder kun havdes én Stue til Raadighed, var streng Isolation ikke gennemførlig. Patienter lidende af smittefarlig Tuberkulose laa paa Stue sammen med andre Patienter, dog allerede af den Grund, at Tuberkulosen ikke den Gang blev anset for smitsom. Man benyttede ikke heller denne Benævnelse, men Sygdommen gik under Navnet Lungesot. Ogsaa andre Sygdomme havde forskellig Benævnelse fra nu. Men Behandlingen kan jo have været den samme. Og selv om ikke det, blev man for hundrede Aar siden kureret eller døde af Nervefeber, ganske som man gør i vore Dage, hvor Sygdommen kaldes tyfoid Feber.

Hvad angaar Sygeplejen, var der givet Økonomen i

hans Instruks Paalæg om tilbørlig Udluftning og Renlighed, herunder Skiften af Lagener samt Tilsyn med de syges Linned m. m. Vaagekone besørgedes i fornødent Fald af ham. Uddannet Sygehjælp kendtes ikke. Dog knyttedes i Aaret 1824 Gjordemoder Madam Højer til Sygehuset. For at assistere ved Patienters Behandling blev der tilstaaet hende en Favn Brænde aarlig. Særlig er vel nok hendes sagkyndige Hjælp bleven benyttet ved Operationer og ved Forbindinger. Efter vor Tids Opfattelse, af Hensyn til Smittefaren for Jordemoderens Klientel, nærmest at betragte som en Forbrydelse. Dog maa dertil bemærkes, at først en Snes Aar efter Madam Højers Ansættelse paa Sygehuset, vovede Wienerlægen Semmelweis den Paastand, at Barselfeber var af infektiøs Oprindelse. De Anno 1824 ved Amtssygehuset i Næstved ansatte Læger, hvilke paa Semmelweis's Tid for længst laa i deres Grav, kunde for den Sags Skyld hvile derudi med frelst Samvittighed.

Kosten var god og rigelig, men ikke afvekslende. For Fuldkostens Vedkommende lød Menuen som følger: Om Morgenen $\frac{3}{4}$ Pot Mælk med Vand, dertil et Stykke Rundtombrod og $1\frac{1}{2}$ Lod Smør. Til Middag 1 Pot Kød-suppe med Bygmelsboller, Kartoffler, Rødder og Grønt — alt efter Aarets Tid — 10 Lod rent Kød uden Sener og Ben, dertil regnes 20 Lod raat Kød. Af Kartoffler regnes $\frac{1}{32}$ Skæppe og fornødent Salt. NB. Naar Oksekød er vanskeligt og næsten ikke at bekomme, kan ogsaa en Gang imellem gives Grynsuppe — smagelig tillavet og dertil benævnte Kvantitet Kød med Kartoffler. Til Aften $\frac{3}{4}$ Pot Byggryns Grød og 1 Pægl Øl — hvortil regnes $\frac{1}{2}$ Pægl Byggryn. $\frac{3}{4}$ Pot Øl til Drik om Dagen. Det lader sig ikke nøjagtig bestemme, hvor meget Rugbrød en, som ligger paa Fuldkost, behøver; men $\frac{1}{2}$ Pund til Frokost og lige saa meget til Aften — det er 1 Pund Brød om Dagen, synes tilstrækkeligt.

En Mangel ved dette Spisereglement var, at ikke de enkelte Kostrationers Næringsværdi af Æggehvitestof, Fedt og Kulhydrater kunde, som senere forlangt i

Indenrigsministeriets Cirkulære af 6. Juli 1889, nøjagtig be-
regnes. Det vilde for Patienterne været en Beroligelse at
vide Bygmelsbollernes og Grynsuppens Kalorier kontrol-
lerede. Men der var den Gang endnu ikke tænkt paa
den i vel bemeldte Ministeriums Cirkulære anbefalede
Professor Dr. med. Chr. Jürgensens grafiske Fremstilling af
de menneskelige Fødemidlers kemiske S sammensætning.
Højsalig Kong Frederik den Sjette, der havde ladet sig alt
om Amtssygehuset i Næstved foredrage, ytrede i et og alt,
Spisereglementet inklusive, sin allerhøjeste Tilfredshed og
skænkede allernaadigst Sygehuset en kirurgisk Instrument-
kasse. Dermed var den Kasseangel afhjulpen — men
— det var ikke den eneste.

Sygehuset havde ondt ved at klare sig. Der maatte
spares og spinkes. Et Andragende til Kancelliet om Ned-
sættelse af Brandkontingentet kunde ikke bevilges. Men
hos Rentekammeret opnaedes Stempelbegunstigelse.
Derimod savnede General Toldkammer og Kommerce Kolle-
giet Beføjelse til at eftergive Konsumtionen. Heldigvis
var Toldinspektøren, Kammerraad Bugge, flink, saa det
blev under Haanden ordnet paa den Maade, at Sygehuset
i Stedet for Konsumtion betalte en fast aarlig Afgift af
10 Rbdlr.

Pièce de résistance var de af Sognefattigkommis-
sionerne tegnede aarlige Bidrag, ialt 596 Rbdlr. 21 Skil-
ling. Dem havde imidlertid Sygehuset Vanskelighed med
at faa betalt. Forfatteren har som sin Formening udtalt,
at Kommissionerne ikke sad inde med Beføjelse til at tegne
disse Bidrag. Kancelliet synes at have været af en anden
Mening. I det oftere anførte Numer af Kollegialtidende
1818 siges der om Bidragene fra Sognefattigkasserne, at
vel kunde de ej egenlig henføres blandt de frivillige, da
Sognefattigkommissionerne i Amtet største Dels ej have

andet Fond, end hvad der kommer ind ved Repartition fra Distrikterne. Imidlertid fandt Kancelliet efter Omstændighederne, og med Hensyn til, at Sygehuset, hvis ej, ved Grev Danneskjolds Omhu, saa mange frivillige Bidrag vare bragte til Veje, vilde, i Følge Reskript af 6. Juni 1806, været at opføre ved Hjælp af Ligning, intet at erindre imod, at det forblev ved saadan Subskription.

Kancelliets Henvisning til den i nævnte Reskript foreskrevne Ligning var dog vist lidt for meget: efter Omstændighederne. Afgiften vilde efter Reskriptet været at udrede — ikke af flere eller færre af Amtets Sogne, men af alle disses samlede Hartkorn, eventuelt af Købstæderne, og i saa Fald ikke alene Næstved og Vordingborg, men af samtlige Amtets Købstæder. Var de af Sognefattigkommissionerne i sin Tid tegnede aarlige Bidrag til Sygehuset paatvungne Befolkningen lovstridig, maatte disse Bidrag, trods Kancelliets senere Billigelse, fremdeles betragtes som ulovmedholdelige. Om derimod Kongens ved Resolution af 9. September 1818 tilkendegivne allerhøjeste Tilfredshed kan antages med tilbagevirkende Kraft, uanset Reskripterne af 28. Maj 1802 og 20. Juni 1803, at have lovhjemlet Kancelliets urigtige Fortolkning af Reskript af 6. Juni 1806, er jeg ikke Jurist nok til at turde udtale mig om.

Sygehuset, der var støttet af Amtet og havde Kancelliet i Ryggen, krævede dog selvfølgelig Bidragene betalte. Men gamle Witte var ikke Mand for i Pennen at tage det op med Præsterne. Mange af dem, klager han, endogsaa hverken svarer eller betaler. Som altid, naar Witte var kort fast, maatte Justitsraad Schönheider hjælpe ham af. Paa Foranledning af sidstnævnte udgik der den 31. Juli 1819 et Cirkulære fra Amtet til samtlige Fattigkommissioner, at, da Stiftelsen ikke vel kunde bestaa uden at faa sit Tilgodehavende i rette Tid, maatte man hermed tjenstligen anmode samtlige ærede Fattigkommissioner, som fandtes i det Tilfælde at være noget skyldige til Sygehuset, dette behageligen, saa snart muligt, maatte blive tilstillet Sygehusets Kasserer.

Af hvor stor Virkning denne ikke særlig skarpe Vendinger affattede Cirkulære har været, faar staa hen. Virket har den vel i nogle Tilfælde. Thi man skal, maa og bør adlyde den høje Øvrigheds Ordre, skriver Præsten i Everdrup. Men ingen føler Byrden haardere end Præsten, da Bonden over alle disse Fattiges Kassens Byrder har unddraget Præsten alle Villigheder og selv med Offeret vist sig saare hævnfulde. Præsterne befandt sig unægtelig, som en anden af dem skriver, ikke i nogen behagelig Stilling, der kunde yde dem Tilfredshed. Selv fra et af de Sogne, der havde bidraget mest til Sygehusets Opførelse — det var Skelby Sogn — indberettede Præsten om de aarlige Bidrag af Sognefattigkassen, at Bønderne ikke blot krympede sig ved denne Udgift i disse pengetrangete Tider, men ligefrem vægrede sig, fordi de ansaa sig uforpligtede. Han havde ikke, uagtet sine nidkæreste Bestræbelser, kunnet formaa vedkommende til at betale.

Bryderierne blev tilsidst Grev Danneskjold saa mange, at han indgik med en Indstilling til Kancelliet, hvori han anmodede om, at disse frivillige Bidrag fra Sognefattigkasserne for Fremtiden maatte falde bort, og Udgifterne til Sygehusets Vedligeholdelse blive at udrede af den ved Plakat af 31. December 1819 oprettede Amtsrepartitionsfond. Kancelliet resolverede under 4. Marts 1823 i Overensstemmelse med Amtets Indstilling — en Ordning, der efter Omstændighederne synes at have været til gensidig og almindelig Tilfredshed. Dog var der 4 Sognefattigkommissioner, der i sin Tid havde tænkt at gøre det saa meget klogt og ment at slippe billigst ved, i Stedet for aarlige Bidrag, at betale Sygehuset en Gang for alle i kongelige Obligationer tilsammen 450 Rbdlr. De har vel nok bagefter været ked deraf og, som den lille Pige, der heller vilde været en Dreng, ønsket det — om muligen — gjort om igen.

Betalingen for Kur og Pleje kneb det ogsaa med at faa betalt. Endda var Betalingen ikke overvældende. Dens Størrelse,

der aarlig ansattes af Direktionen, og bekendtgjordes af Amtet, rettede sig om ikke ligefrem efter Kapitelstaksten saa dog efter stigende og faldende Priser paa de vigtigste Levnedsmidler. I en Del af de første Aar betaltes der 36 Skilling for Almissemøder, 56 Skilling for andre Patienter — Medicin ekstra. Fra Aaret 1824 nedsattes Betalingen til 32 Skilling for alle Patienter, veneriske undtagne, for hvilke der betaltes 40 Skilling. Efter Reglementet skulde Betalingen ved Paakrav erlægges uopholdeligen, og Amtmanden var i Mangel af Betaling berettiget til at lade Beløbet inddrive ved Udpantning. Men der blev i Grev Danneskjolds Amtmandstid ikke gaaet strengt til Værks. Sygehuset fik Fordringer, der henstod uafgjorte i aarevis, selv for forholdsvis smaa Beløb. Sognefattigkommissionerne vred sig i deslige Tilfælde ved at reparere Omkostningerne paa Sognets Beboere, hvis Gaardmænd, skriver Præsten i Vester Egede, nærmest var fattige Folk, og Husmændene vilde intet kunne bidrage, uden at deres ubetydelige Bøhave derfor skulde hemsøges. Der indgik til Sygehusdirektionen Andragende efter Andragende saavel om nedsat Betaling som om Eftergivelse af hele det til Sygehuset skyldige Beløb. Fra Sognefattigkommissionerne kom der Andragender til Direktionen for Amtsfattigvæsenet om Tilskud af Amtsfattigkassen. Selv for saa ringe et Beløb som 18 Rbdlr. 2 Skilling, hvormed Præsten i Valløby henvender sig ikke blot én men to Gange til Amtsfattigdirektionen. Thi, skriver han, ikkun altfor mange af Sognets Beboere ere forarmede og i store Restancer for Afgifter baade til Herskabet og for kongelige Skatter. Grev Danneskjold benyttede sig i enkelte Tilfælde af den ham i Paragraf 10 i det af Kongen under 10. Juni 1803 bifaldne og af Kancelliet under 5. Juli næstefter bekendtgjorte Reglement for Fattigvæsenet paa Landet tillagte Beføjelse til at lade hele Amtet komme det Sognedistrikt til Hjælp, som ved overordenlige Omstændigheder eller indtrufne Uheld for en Tid maatte være blevet sat ud af Stand til at forsørge dets egne fattige. Men de sjællandske Bønder var ikke, som

Greven, forud for deres Tid. Blev af ham et Sogns Gæld til Sygehuset repareret paa samtlige Sogne, fik han mere end et Sted fra Kærligheden at føle. Den rakte ikke vidt, knapt nok indenfor Sognet, endsige udenfor. Værløse Bys 12 Gaardmænd under Grevs-kabet Bregentved nægtede f. Eks. alle at betale et dem paalignet Beløb af 20 Skilling hver.

Betegnende for hvilken Betydning der af Sygehusedirektionen under disse vanskelige Forhold blev tillagt Kontanter, er en mærkelig Overenskomst, der i Aaret 1822 blev sluttet med Brændevinsbrænder og Handelsmand Hartmann i Præstø, hvis Hustru var Patient paa Sygehuset, hvor hun var bleven indlagt i Aaret 1817 som sindssyg. Overenskomsten gik ud paa, at Sygehuset mod en Betaling en Gang for alle af 1200 Rbdlr. skulde for stedse beholde og pleje Madame Hartmann. Hun findes endnu i Aaret 1851 opført i Journalerne og blev formentlig med en Del andre sindssyge i dette Aar evakueret fra Sygehuset til Sindssygeanstalten i Stege. Nogen indbringende Forretning for Sygehuset blev det ikke. Men den Gang Overenskomsten blev sluttet, gaves der Udgifter, der skulde dækkes. Forskelligt var ved Sygehusets Opførelse og Indretning ikke taget med i Overslaget. Der havde maattet brolægges, sættes Hegn og opføres Stakit. En Kakkellovn til Økonomens Soveværelse kunde ikke vel undværes. En Grukedel var glemt. Vinduerne i Daarekisterne havde maattet ændres, og en Gang laves tværs gennem Huset, for at Patienterne ikke skulde være nødte til enten at gaa rundt Bygningen eller at passere Økonomens Lejlighed for at komme ud i Sygehusets Gaard. Ogsaa havde Inventaret maattet suppleres. Der var købt Hør-, Hamp- og Blaarlærred til Lagener og til Kropstykker. Uldent Dynevaar til Dyner og til Bukser og Trøjer. Badekar havde maattet anskaffes og et Operationsbord og en Sofa til Honoratiorene og meget andet. Haandværkerne gav nødvendig Kredit. De var altid forlegne for Penge. Meyer kneb det af alle haardest for. Han maatte, skriver Witte, købe

Brød hos Bageren og Gryn hos Mølleren saa at sige i Skillingsvis. Det falder ham tungt, tilføjer Witte, at købe i det smaa, men i det store formaar han ikke. Meyer har siddet grumme haardt i det. Blandt Arkivsagerne findes en lille Lap fra hans Haand, saalydende: Hr. Witte maa endelig med Budet sende mig nogle Penge, ellers kommer jeg til og lade de syge holde Fastedag. Alle mine Kreditorer ville have Penge. Jeg kan næppe lade mig se paa Garden o. s. v.

Den, der maatte gøre Udvej, var altid Grev Danne-skjold. En rørende Kærlighed har han haft til Sygehuset. Han havde uden den ikke holdt Witte ud. De var mange, Brevene fra denne gamle agtede Borger med det udmærkede Borgersind. I Provinsarkivet, om de havner dér en Gang, vil de være noget for en Feinschmecker — det vil sige, naar man først har vænnet sig til Skriften, der er lige saa krusedullet, som Stilen er snørklet, og Brevenes omstændelige Indhold sammenfiltret. En brav Mand men besværlig. Jeg skal tillade mig her at gengive et af hans Breve, med Bibeholdelse af den originale Ortografi:

Da det synes som nogle af Patienterne Iblandt trækker Dem ved at hukke Brænde og udbære Natt Commoderne skiondt den Lægems Tilfælde de have, ikke sjunes derudi Hinderlig, saa gives underdanigst Frihed at spørge. Om det ikke kan befales dem at gjøre sligt og andet som findes nødvendig. Naar Justitsraad Holtermann ikke Troer det skadeligt for Deres Helbredelse. Derom Ønskes Naadigst Svar.

Han havde meget at spørge om, den brave Witte, saa man forstaar, naar han i et andet af sine Breve til Greven slutter med Ønsket om, at Ekscellensen maa leve længe, paa det at Stiftelsen ej for tidlig skal miste sin Fader og bedste Støtte. Dog allerede i Aaret 1823 døde Grev Danne-skjold, ikke fyldt 49 Aar. Blandt Arkivsagerne findes fra en gammel Præst, i falmet Skrift, skrevet med rystende Haand, en Skrivelse, i hvilken der om Amtets første Mand siges, at han havde et ædelt Hjerte, og man føler, at det

skrevne er mere end tomme Ord. Grev Danneskjold har været hjertevindende, fordi han havde Hjerte for dem, hvis Hjerte han vandt. Hundredaarsdagen for hans Værk har kaldt Mindet om ham til Live. Hurtig vil det atter være glemmt. Men ingen er død forgæves, hvis Værk lever, naar han selv er glemmt.

Gamle Witte var efter Grevens Død hurtig paa det rene med, at uden en Overbærenhed, som den, der hidtil var vist ham, magtede han ikke Stillingen. Han fratraadte — paa Grund af Svagelighed og tiltagende Alderdom. Som Anerkendelse af hans Anstrengelse for Sygehuset tillodes det ham ad dies vitæ at beholde de ham tilstaaede Emolumenter. Dog at den unge Witte uden Vederlag maatte overtage de Forretninger, der havde paahevilet Faderen mod ved dennes Død at indtræde i hans Vilkaar.

Med al Anerkendelse af gamle Wittes Anstrengelse for Sygehuset, skyldes det dog Sandheden ikke at lade uomtalt, at unge Witte, den senere i Næstved Personalia saa vel kendte Postmester, hvis Navn er knyttet til en af Byens største Stiftelser, oprettet af hans Datter, afdøde Enkefru Fix, ikke var noget daarligt Bytte. Om det saa blot var hans stive men læselige Haandskrift. Den vækker, straks man ser den, en Følelse af Tilforladelighed, der ikke skuffes, naar man tager de af ham aflagte over-skuelige Regnskaber for sig. Bogholderiet kom i Orden. Men just denne Omstændighed havde en uventet Følge, hvorom her skal berettes.

Der var gaaet hen ved 7 Aar siden Grev Danneskjolds Død. Den eneste, der i Direktionen var tilbage af Veteranerne, var forhenværende Justits- nu Etatsraad Schönheider. Amtmand var Kammerherre, Greve Sigismund Ludvig Schulin, som i Aaret 1824 havde afløst Kammerherre, Greve

Ehrenreich Christopher Ludvig Moltke, hvilken sidste kun lige havde vist sig i Amtet og var atter bleven forflyttet, og om hvis Amtmandstid der ikke, Sygehuset vedrørende, er noget som helst at berette.

Saa var det, Postmester Witte under 20. April 1830 tilstillede Direktionen Sygehusets Regnskab for Aar 1829. Regnskabet findes bevaret. Sygehuset ejede i Prioriteter i faste Ejendomme 3941 Rbdlr. 20 Skilling. De Sygehuset tidligere tilhørende efter Kurs realisable kongelige Obligationer var ikke længer for Haanden. Sygehuset paa sin Side skyldte: til Gisselfeld Klosters Overformynderi 1170 Rbdlr. $11\frac{7}{12}$ Skilling — og til Oberst, senere General v. Ziegenhorn 3570 Rbdlr., ialt 4740 Rbdlr. $11\frac{7}{12}$ Skilling. Altsaa en Underbalance af 798 Rbdlr. $87\frac{7}{12}$ Skilling. Kontant Beholdning forefandtes ved Regnskabsaarets Udgang ikke, og ingen havde der heller været ved dets Begyndelse. For at klare sig havde Sygehuset i Regnskabsaarets Løb i 4 Rater maattet modtage Forstrækninger af Amtsrepartitionsfonden, ialt 1600 Rbdlr., hvad der var 1050 Rbdlr. mere, end hvad Fonden i Henhold til Kancelliskrivelse af 4. Marts 1823 aarlig skulde tilsvare. Desforuden stod Kassereren i Forskud for 157 Rbdlr. 81 Skilling. Et Tilgodehavende havde Sygehuset af 3650 Rbdlr. 92 Skilling. Men blandt disse Restancer var der 495 Rbdlr. ikke indgaaede frivillige Bidrag fra Sognefattiggasserne, forfaldne for mindst 7 Aar siden. De syntes ikke meget værd. Dernæst havde Sygehuset 2702 Rbdlr. til gode for Kur og Pleje af Patienter, behandlede før Udgangen af 1828. Det var næppe heller fine, nærmest bedrøvelige Poster paa Udgiftskontoen — en bedrøvelig Balance, endda Indtægtskontoen var forbedret ved Bortsalg af det Stikbækken af Tin, der af gamle Witte havde faaet Vedtegning: duer slet intet. Det indbragte dog 70 Skilling.

Regnskabet blev, efter at være revideret af Etatsraad Schönheider og Landfysikus Leth, hvilken sidste i Aaret 1825 havde fulgt Holtermann i Embedet, tilstillet Grev

Schulin i Maj. Man skulde synes, at Regnskabet var tydeligt nok. Men først i December fandt Greven det fornødent at afholde Direktionsmøde. Det truede med en Katastrofe. Postmesteren havde ingen Penge til at betale Terminsydelserne. Det kunde ikke skjules længer. Kassen var insolvent.

Man samledes den 15. December — en tung, trist og regnfuld Graavejrsdag, om den har passet ind i Ensemblet ved dette historiske Direktionsmøde, i hvilket man vedtog at tilføre Forhandlingsprotokollen, som følger:

at der, med Hensyn til at det anses gavnligt og overensstemmende med Sygehusets Natur og Bestemmelse, at dets Bestyrelse henlagdes under Amtsfattigdirektionen, af de af nærværende Direktions Medlemmer, som nærmest har med Sygehusets Detail at gøre, indgives til Amtmanden en Forestilling om, at denne Forandring gøres,

og lovede Amtmanden derefter at konferere med Amtsfattigdirektionens øvrige Medlemmer om denne Sag, samt at indgaa til Kancelliet med den fornødne Forestilling i saa Henseende.

Paa Grund af denne Beslutning ansaa den samlede Direktion det uhensigtsmæssigt at afhandle noget specielt angaaende Sygehusets Gæld og Tilgodehavende, men satte Forhandlingerne i saa Henseende i Bero, indtil Kancelliet har decideret paa den Forestilling, der, som meldt, vil blive indgivet, og ansaa Direktionen saadan Udsættelse saa meget mere hensigtssvarende, som Amtsfattigdirektionen har mere Kendskab til Sognekommisionerne end nærværende Direktion og altsaa bedre kan bedømme, om de ere i Stand til at udrede Restancerne eller ikke.

Var Regnskabet tydeligt, lod ikke heller denne Protokolltilførsel noget tilbage at ønske i Retning af Tydelighed. Sygehusdirektionen havde faaet nok af Æren. Den vilde ikke mere. For at klare Terminen maatte Amtsrepartitionsfonden atter holde for med en Forstrækning af 500 Rbdlr. Men hvad Amtsfattigdirektionen sagde til Forestillingen fra Sygehusdirektionen, og hvad Kancelliet sagde

til Forestillingen fra Amtet, derom tier Forhandlingsprotokollen. Halvandet Aar gik. Da samledes atter Sygehusdirektionen. Ved den Lejlighed mødte kun Leth, Schønheider og Witte — Schulin var gaaet. Hvorhen? Jeg véd det ikke. Men Savnet har for Sygehusets Vedkommende næppe været stort. Han havde i sin 7 aarige Amtmandstid kun overkommet ialt 2 Direktionsmøder.

Tode var død i Aaret 1828. Ham fulgte i Embedet Krigsraad Rosa Peter Joseph Timotheus Laurent, af romansk Oprindelse, født i Marseille, Søn af Hofdansemester Pierre Jean Laurent og Marie Rose Bonnot. Fra hans Tid findes der Journaler. Han gav Bitterthe for Fnat. Men man kendte endnu ikke Fnatmidden, og foruden Bittertheen indvendig, forsømte han ikke Svovl og Sæbe udvendig. Mod Feber ordinerede han koldt paa Hovedet, Surdejg under Fødderne og til indvendig Brug julapium salinum. Det var en god Behandling. Forfatteren mindes den fra sin Barndom. Men det var slemt at møde med belagt Tunge, for saa fik man hos Laurent et Brækmiddel — og det var mindre behageligt. Han var iøvrig sikkert paa Højden af sin Tid og ordinerede allerede den Gang subnitras bismuthicus sammen med hydratocarbonas magneticus, tilsat extractum hyoscyami, og han opererede for Stær med Anvendelse af Depressionsmetoden, og hans mange Koppepatienter kom sig allesammen. Iøvrig var det for Sygehuset en trist Tid. Efter Grev Schulin var der kommen en ny Amtmand, en ny Greve, Hans Schack Knuth, der i Brickas Biografisk Leksikon omtales som ualmindelig nidkær, og efter vedkommende Ministeriums Udsagn skal have været en af Landets allerdygtigste Amtmænd. Men Sygehuset har derom ingen Erindring. Landfysikus Leth havde i Aaret 1829 henstillet, at de gale skulde behandles en Kende mere som fornuftige Mennesker, og Direktionen havde vedtaget at forsyne Daarekisterne med Ovn. Men længer end til Vedtagelsen kom det ikke. Et Tegltag var i samme Aar fundet præforabelt for et Straatag, og det var vedtaget, at det skulde anskaffes, saa snart Stiftelsens Finanser

tillod det. Men nej. End ikke den sølle Vindovn til Fruentimmerstuen, som af Direktionen blev vedtagen i Aaret 1833, lykkedes det Grev Knuth at faa anskaffet. Saa nidkær han var, drev han det i sin Amtmandstid ikke videre, end hans Forgænger i Embedet, akkurat kun til 2 Direktionsmøder. Triste 13 Aar fra 1824 til 1836. Tre grevelige Amtmænd efter hinanden — men højgrevelig var ingen af dem, og Sygehuset, der havde været Grev Danne-skjolds Kælebarn, blev Stedbarn.

I disse Aar døde Etatsraad Schönheider. Meyer var død, for Kassen blev insolvent. Godt for Meyer, der ikke kunde uden Forstrækninger — end ikke efter sin Dod. Der maatte bevilges hans Enke 20 Rbdlr. til Hjælp til Begravelsesomkostninger. Men salig Meyers bedre Halvdel levede længe og styrede Økonomien vel og blev, da hun i Aaret 1855 søgte sin Afsked, af Amtsraadet som Anerkendelse tillagt en Pension af 150 Rbdlr. aarlig. En dygtig — og i sine unge Aar, skulde jeg tro, en køn Kone. I et af Wittes Breve beder denne Grev Danneskjold have den Naade at lade indkalde Ungkarl Hans Rasmussen af Testrup, hvis Fader af Kræft i Underlivet laa paa Sygehuset, for i et ordenligt Forhør at forklare, hvad han havde ment, og hvad Aarsag han havde haft til den, da han i Søndags besøgte sin gamle Fader, brugte fornærmelige Udtalelse imod Lægen og Meyers Kone. Det er med en smuk Kones Rygte, har jeg læst, som med et Spejl; det holdes vanskelig pletfrit.

Børnearene har en Charme, der har forledet mig til at dvæle, maaske for længe, ved de højgrevelige og grevelige Aar. Vi forlader dem for at gaa over til et Afsnit af Sygehusets Historie, i hvilket det under god Røgt og Pleje fik Vækst og saa smaat begyndte at vokse fra den Tid, der svandt.

I Aaret 1837 blev Kammerjunkeren, senere Kammerherren Johan Ferdinand de Neergaard Amtmand over Præstø

Amt. Samme Aar udnævntes Dr. med. Ove Christoffer Høegh Guldberg til Landfysikus for Sjællands søndre Landfysikat, og 2 Aar efter Lorentz Vilhelm Castenschiold til Distriktslæge i Næstved Lægedistrikt. Hver i sin Stilling gjorde disse nye Mænd sig fortjente af Sygehuset.

Direktionsmøderne kom i god Gænge. Der blev afholdt 2 a 3 aarlig. I disse Møder besigtigedes Bygninger og Inventar. Henstillinger fra Lægernes Side var sikre paa at blive paaagtede. Fruentimmerstuen fik Vindovn. Ogsaa Officiantværelset. Straataget blev erstattet af Tegltag. De lave Vinduer i Sygestuerne blev forhøjede med en Rude. Tillige blev de forsynede med Indfalds- eller Udfaldsruder, som de var i Brug paa Frederiks Hospital i København. Der blev endvidere indsat Jernventiler i enkelte af Stuerne. Til Vinduerne anskaffedes der Rullegardiner. Gulvene blev ferniserede. Hver af Sygestuerne fik en Lænestol med Skindsæde. Et otte Dages Ur blev købt. Af Landfysikus udarbejdedes et nyt og mindre ensformigt Spisereglement. Og maatte Madam Meyer til Fordel for Patienterne afgive et Stykke af den hende tillagte Have. Alt Forandringer tilsigtende bedre Hygiejne og mere Velvære for Patienterne.

En større Foranstaltning var følgende: Man vedtog i Foraaret 1841 at opføre en Tilbygning til „Galehuset“ og dertil at henlægge de 3 Daarekister. Men hvor i Alverden var det Galehus kommet fra? Dèr stod det i Forhandlingsprotokollen uden foregaaende Varsel som — sans comparaison — Aladdins Palads. Det generede mig. Dog skal jeg ikke opfordre Læseren til at følge mig tilbage paa en møjsommelig Vandring gennem Breve og Regnskabsbilag, men skal indskrænke mig til at oplyse, at Galehuset, som det viste sig, ikke blot var noget, der stod i Forhandlingsprotokollen, men i Virkeligheden var opført paa Sygehusets Grund i Aarene 1824—1825. Det var et Baghus, og det havde kostet 1000 Rbdlr. Tilbygningen blev opført i Løbet af Sommeren 1841. Plads blev der herefter i Baghuset til ialt 8 sindssyge. Endvidere var

der indrettet 2 Rekonvalescentværelser. Ogsaa en Ligstue. Omtrent samtidig blev der til de sindssyge udsondret en særlig Gaardsplads, der blev omgivet af Plankeværk. Et Par Aar senere opførtes der i Bygningen et Skillerum, hvorved der opnaaedes fuldstændig Adskillelse mellem Patienter af forskelligt Køn. Der blev endelig af Direktionen truffet den Bestemmelse, at der i Baghuset altid skulde være en af Oppasserne til Stede. De roligere sindssyge begyndte man at beskæftige med Fletning af Sivmaatter, og Overskudet ved dette Arbejde blev anvendt til Ekstramaaltider. En humanere Behandling i det hele af de sindssyge, selv om Anvendelse af Spændetrøje endnu i en Række af Aar, som det fremgaar af Sygejournalerne, blev anset for et uundværligt Led i Behandlingen.

Tilbygningen var anslaaet til en Udgift af 1100 Rbdlr. Men med en Ombygning i Forhuset, hvor der blev indrettet endnu et Officiantværelse samt en Badeanstalt med dertil hørende ny Skorsten, kom Omkostningerne op paa 1618 Rbdlr. Der maatte rejses Laan, dels mod 1. Prioritet i Ejendommen, 1000 Rbdlr. i Tybjerg Herreds Overformynderi, dels mod Haandpant i de Sygehuset tilhørende Obligationer, andre 1000 Rbdlr. i Ringsted Sparekasse. Det aarlige Tilskud af 550 Rbdlr. af Amtsrepartitionsfonden var optaget forskudsvis, og et Aaret forud i 5 Aar rentefrit af Amtsfattiggkassen ydet Laan af 700 Rbdlr. var helt og holdent gaet med til fornøden Fornyelse af Inventaret.

Paa nærværende kritiske Tidspunkt indtraf atter en i Sygehusets Annaler historisk Begivenhed. Ved Anordning af 13. Avgust 1841 havde Landsognene for hvert Amt i Landet faaet en kommunal Repræsentation, Amtsraadet, og eftersom der i Præstø Amt af Amtsrepartitionsfonden aarlig skulde tilsvares Sygehuset 550 Rbdlr., var det naturligt, at Amtsraadet kunde ønske at være med til at træffe Bestemmelse om disse Penges Anvendelse. Man vedtog derfor at indgaa til Kancelliet med en Forespørgsel, om ikke Sygehuset burde anses at henhøre under

Amtsraadets Overbestyrelse. Amtet indhentede Erklæring fra Sygehusdirektionen. Men nu var denne ikke sindet som i Aaret 1830. Den ønskede nok selv at staa for Styret. Svaret blev, at man troede ikke, at en saadan Overbestyrelse vilde være enten gavnlig eller fornøden. Dog at det kunde være at tage under Overvejelse, hvorvidt der ikke efter Omstændighederne kunde tillægges Amtsrådet Ret til ud af sin Midte at vælge et Medlem til at overtage den Plads som Direktør, der efter Reglementet skulde besættes af en Proprietær. Amtsrådet, der blev gjort bekendt med Sygehusdirektionens Erklæring, fandt ikke denne tilfredsstillende, og Sagen blev igen forelagt Direktionen. Men i sit Svar, der blev sat i Pennen af Borgmester Lawaetz, henholdt Sygehusdirektionen sig i det væsenlige til det forhen bemærkede.

Kancelliets Resolution i Sagen faldt den 11. Januar 1844. Præstø Amtsråds Indstilling om, at samme skulde indtræde i den ved allerhøjeste Resolution af 9. September 1818 anordnede Direktions Sted, kunde ikke tages til Følge. Sygehuset skulde vedblive at staa under en særlig Direktion, der dog foruden de Medlemmer, der faktisk havde udgjort samme, endvidere skulde bestaa af tvende af Amtsrådet valgte Medlemmer. De aarlige Regnskaber skulde revideres og decideres af Raadet.

Hermed var for det første det, som Kancelliet kalder den faktiske Sættelse af Direktionen, legaliseret. Imod Bestemmelserne i Reglementet havde nemlig siden hin mindeværdige 15. December 1830 Direktionen, foruden Amtmanden, kun bestaaet af de 3 i Næstved bosatte Medlemmer, Landfysikus, Borgmester og Kasserer. Selv om dette nu ikke var saa slemt, som Sysselmanden paa Færøerne, der gav Drengen 15 Slag Rotting paa forventet Approbation, det var alligevel rart, at fait accompli blev efterbevilget. Amtsrådet paa sin Side havde opnaaet at faa ikke blot 1 men 2 Medlemmer ind i Direktionen. Ikke mindre væsenligt var, at Raadets Krav var blevne

imødekomne i Henseende til, at Sygehusets Regnskaber skulde revideres og decideres af Raadet. En ny Æra op randt. Amtsraadet fik Interesse for Sygehuset.

Indvalgte i Direktionen blev Kammerherre Greve Holck Winterfeld til Grevens Vænge og Provst Laudrup. Med Føje tør vel nok forskellige Foranstaltninger, der i det her omhandlede Tidsrum blev truffne vedrørende Sygehusets finansielle Affærer, tilskrives Amtsraadets Tillidsmænd i Direktionen. Inventaret, der hidtil ikke havde været brandforsikret, blev forsikret for 3000 Rbdlr. Fortegnelsen over Inventaret blev forsynet med Af- og Tilgangsliste. For at sikre Sygehuset mod Tab af Tilgodehavende for Kur og Pleje, blev der truffet den Bestemmelse, at for Fremtiden enhver Patient, som indlagdes i Sygehuset naar det ikke var for offentlig Regning, maatte forudbetale for indtil 4 Uger eller stille antagelig Sikkerhed. Restancer skulde, for saa vidt de var ældre end det løbende Kvartal, hvis det var private Debitorer, inddrives ved Udpantning. Var det Sogne, der stod til Restance, skulde disse underrettes om, at der ikke vilde blive modtaget Patienter fra det paagældende Sogn, førend den ældre Restance var afgjort. Uerholdelige Fordringer vilde Direktionen ikke længer høre Tale om, før Rettens Vej forgæves var søgt. Knapt nok endda. En Vicekonsul i Næstved, der havde vist sig ganske uvederhæftig, og som skyldte Sygehuset 12 Rbdlr., lykkedes det at redde Halvdelen fra. Han førte Pottemagervarer i sin Forretning, som man gjorde Indkøb af.

I Aaret 1849 døde Kammerherre de Neergaard. Hans Amtmandstid havde været en god Tid for Sygehuset. Hygiejnen var bleven væsenlig forbedret, og Sygehusets finansielle Status havde faaet fast Bund under sig. Den nye Amtmand, Kammerjunker, senere Kammerherre Petrus Friedrich Constantin Bruun gik ind til en Sygehusdirektion,

hvis Medlemmer alle var vel trænede i Sagerne, og han selv var, som det fra alle Sider berettes, en dygtig Embedsmand.

Lægegerningen kunde ikke være kommen i bedre Hænder. Landfysikus Dr. med. Høegh Guldberg havde, formentlig fordi han var gift og ønskede at komme hurtigere i Vej, givet Afkald paa en lovende Udsigt til en større Karriere i Hovedstaden. Han var, da han blev udnævnt til Landfysikus, kun lige fyldt 31 Aar, havde dog taget ikke blot medicinsk men ogsaa kirurgisk Eksamen, endvidere erhvervet baade Licentiat- og Doktorgraden. Til Frederiks Hospital havde han været knyttet først et Par Aar som Kandidat, dernæst, efter at være kommen hjem fra en Studierejse til Berlin, Wien, Paris og London, atter et Par Aar som Reservemedikus. Det var under Landets daværende største medicinske Avtoritet, den bekendte Ole Bang, som Overlæge. At Høegh Guldberg i Næstved, saavel i sin Embedsvirksomhed som i sin Privatpraksis, kom til at nyde en ubegrænset Tillid, er let forstaaeligt.

Ikke mindre anset var Distriktslæge Castenschiold. Hans Dygtighed, hans utrættelige Omsorg for sine Patienter og hans elskværdige Særheder gaar der endnu talrige Frasagn om i Næstved By og Omegn. Sin Uddannelse som Kirurg skyldte han den som Operator bekendte Thal, der var Overkirurg paa Almindelig Hospital i København. Her gjorde Castenschiold i 5 Aar Tjeneste. En Tid var han Læge ved den militære Højskole samt Regimentskirurg. Fra mine Drengaar mindes jeg hans Soldaterkasket. Længer rækker min Erindring om ham ikke. Men af en udmærket Nekrolog, skreven til Ugeskrift for Læger af min gamle Studiekammerat, Amtslægen, Digteren og Mennesket Dr. med. Hans Kaarsberg, skal jeg tillade mig at oplyse, at Castenschiold var spinkel, mager, næppe middelhøj. Han havde ualmindelig elegante Hænder. Kaarsberg kalder ham en talentfuld Kirurg. En Mand, siger han, der stillede store Krav til sig selv, et ubestikkeligt, ærligt Menneske, sandhedskærlig, med en næsten kunstfærdig

grov Mund, men med et Hjertelag saa rent og varmt som faa Mænds. I Ordets bedste Forstand en fornem Mand. I kirurgisk Armamentarium er hans Navn bevaret ved den efter ham benævnte Trakeotomihage. Kirurg var han fremfor Mediciner. Kniven troede han paa. Af Medikamenter til indvortes Brug var Salmiakmikstur hans Yndlingsmedicin, og den viste sig næsten altid at virke gavnlig, for Brystet med Tilsætning af Lakrits, og for Maven med Tilsætning af Rabarber. Den virkede godt selv i Hysteri.

Ved Direktionsmøderne blev Eftersyn af Bygninger og Inventar foretaget med, om muligt, endnu større Grundighed, end i Amtmand de Neergaards Tid. Saa at sige hver eneste Ting i Inventaret blev eftersat, og med en forbavsende Omhu. 9 Stykker skrøbelige Dynner formentes at kunne reduceres til 4, og 1½ Par Lagener til 1 Par. Vandstrippen blev besigtiget, og Klædesnoren, og end ikke de Genstande, der i det daglige Liv fører en bortgemt og lyssky Tilværelse, undgik Direktionens kritiske Undersøgelser, hvorefter Resultatet omhyggelig, Stykke for Stykke, blev indført i Forhandlingsprotokollen, og denne underskrevet af 2 Kammerherrer, 1 Hofjægermester og 3 Justitsraader, hvoraf de to var vordende Etatsraader. Mindre kunde ikke gøre det.

Men frem gik det. Patienterne havde hidtil ligget paa Underdynner og Madraser stoppede med Halm eller Mos. Fra Aar 1852 blev der anskaffet flere og flere Krolhaarsmadraser. Overdynner, selv om de blev anvendt endnu langt ind i Firserne, fortrængtes mere og mere af Uldtæpper, hvilke var en regelmæssig tilbagevendende Post i Regnskabet. Fra Slutningen af Halvtreserne begyndte man at anskaffe Nysølvsskeer i Stedet for Tinskeer. Men man spiste fremdeles paa Tin. Service af Fajance naaede man først til i Aaret 1885. Paa et begrænset Omraade blev dog Fajancen allerede i Høegh Guldbergs Tid taget i Brug. Det var et Par Stikbækkener, der anskaffedes i Aaret 1866. Gamle Wittes meget gode af Kobber hørtes der sidst til i Aaret 1846, hvor det af Direktionen

blev vedtaget at forsyne et gammelt Bækken af Kobber med en ny Krans, og en gammel Krans med nyt Kobber. Sic transit gloria mundi. Ogsaa den af Kong Frederik den Sjette skænkede Instrumentkasse havde udjent. Der maatte anskaffes et nyt Amputationsbestik, et Etui med Skalpeller, en Saks, en Pincet, nogle Trepanationskroner og et Sæt Bougier. Det var en Udgift paa 60 Rbdlr.

Den indre Orden blev væsenlig forbedret Sygestuerne havde hidtil kun været oplyste ved Hjælp af et Spædelys, der ofte ikke brændte længere end 1 a 2 Timer, hvilket i den mørke Aarstid fandtes for lidt. Fra Aar 1852 gik man over til at bruge Olielamper. Det blev dernæst af Direktionen det følgende Aar vedtaget at tilstaa Oppasserpersonalet, 1 Kvinde og 2 Mænd, hver et Par Lædertøfler, mod at de forpligtede sig til ikke at bruge Træsko og Trætøfler paa Gangene og i Sygestuerne samt — at vedligeholde Lædertøflerne paa egen Regning. Et Reglement for Patienternes Forhold paa Stuerne var i Aaret 1852 blevet udarbejdet af Landfysikus. Ligeledes et Belysningsreglement. Og i Aaret 1855 blev det paa given Foranledning Oppasserne paa det strengeste forbudt at forlange eller modtage Dusører eller Gaver af hvilken som helst Art eller Løfter om samme af Patienterne paa de almindelige Sygestuer, alt under Straf af øjeblikkelig Afskedigelse. Denne Bestemmelse blev, efter at være vedtagen, ligesom Reglementet for Patienternes Forhold og Belysningsreglementet, trykt og ophængt paa Sygestuerne.

En stor Vinding for Sygehuset var, at det blev af med sine sindssyge. I Følge Resolution af 12. Juli 1851 overlodes nemlig de til det forrige Tugthus i Stege hørende Bygninger til Præstø og Maribo Amter, til Afbenyttelse som interimistisk Detentionsanstalt for uhelbredelige sindssyge. Allerede i samme Aar begyndte man at evakuere Galehuset i Næstved. Dog først i Aaret 1858 var man naaet saa vidt, at Bygningens fremtidige Anvendelse kunde

gøres til Genstand for nærmere Overvejelse. Tegning og Overslag skaffedes til Veje; Planen blev approberet af Aamtsraadet, og derefter af vedkommende Ministerium, og i Aaret 1860 indrettedes der i Baghuset 6 Senge til almindelige Patienter; 2 Celler til sindssyge bibeholdtes dog.

Der var i dette Tidsrum fuldt op for Direktionen at tage Vare paa. Badeanstaltens Indretning i Forhuset havde givet Anledning til Svamp i Gulv og Skillerum. I Baghuset stod Fugtigheden højt i Væggene. Man skred energisk ind. Blandt andet blev Afløbsforholdene regulerede. Svinehold, der var blevet tilladt paa et Tidspunkt, over hvilket en blid Skæbne i Forhandlingsprotokollen har kasted Glemslens Slør, blev afskaffet. En ikke mindre formaalstjenlig Foranstaltning var, at den saakaldte Lokumskasse, der idelig, trods paabudt hyppig Rensning, gav Anledning til Stank i Galehuset, helt blev sat ud af Brug. Man gik i Aaret 1859 over til Latrinvæsenets Omdannelse efter Tøndesystemet. Der blev indrettet 4 sammenhængende, dog indbyrdes adskilte Latriner, hver med 1 „Brille“. Om disse Brillers ser jeg mig imidlertid ikke i Stand til at give fuld nøjagtig Besked. Men saa vel her i Landet, som i Norge og Sverrig har jeg i de vel kendte smaa Huse, der har Hjertet paa det rette Sted, bemærket Sæder, i hvilke der af Hensyn til selskabeligt Samvær af 2 Personer af samme Køn, i samme Ærinde, har været anbragt tvende Aabninger. Rimeligvis har dette, tænker jeg, tidligere været almindeligt, men er af Sygehusdirektionen ikke fundet rigtig heldigt paa Sygehuset, hvorfor man har foretrukket Monocle. Et Fremskridt har det sikkert været. Men der savnes til Sammenligning Oplysning om de ældre Latrineres Indretning. Kan være Patienterne paa Sygehuset før Brillernes Tid har maattet hjælpe sig, som Bornene i en af de Skoler, jeg som Fysikus har besøgt i Sjællands søndre Landfysikat — om det var i Præstø Amt, mindes jeg ikke — men hvor Skolebornene tilbragte nogle af de maaske lykkeligste Øjeblikke i deres Skoletid, besørgende et af Livets vigtigste Anliggender,

siddende fortrolig op ad hinanden, som Hønsene i Hønses-
huset — paa en Stang. Noget bestemt vides som sagt
ikke. Om Tønderne oplyser Forhandlingsprotokollen, at de
var af forzinket Jernblik og blev anbragte paa et fast Under-
lag, et Gulv af Mursten sat i Cement.

For sidste Gang hører vi i dette Afsnit af Sygehu-
sets Historie om de ilde sete og omstridte frivillige Bi-
drag til Sygehusets Vedligeholdelse. Af de af Sognefattig-
kommissionerne tegnede Bidrag i Kontant, hvilke, efter Kan-
celliets Skrivelse af 4. Marts 1823, tilkom Sygehuset indtil
Udgangen af Aar 1822, havdes der endnu i Aaret 1833
ikke mindre end 470 Rbdlr. til gode. Amtet blev herom
tilskrevet. Hvordan det siden gik, vides ikke. Det var i
Grev Knuths Amtmandstid.

Hvad angaar de af forskellige Godsejere tegnede Bi-
drag in natura, havde Sygehuset efter dens Død, der
havde tegnet Bidraget, næppe nogen Ret at gøre gæl-
dende, hverken imod Godset eller mod den afdødes Arvin-
ger. Gisselfeld Kloster betalte ikke des mindre, indtil i
Aaret 1851 Forvalteren meddelte, at Klosteret ikke ansaa
sig forpligtet til, som hidtil, at yde 10 Tdr. Byg og 5
Favne Brænde aarlig. Dog var man saa hensynsfuld at
ville betale endnu i 3 Aar, under Betingelse af at Syge-
huset erkendte, at Klosteret ikke var forpligtet, men ydede
disse Bidrag frivillig. Sygehuset tav, og den, som tier,
samtykker. Men som vist de fleste af mine Læsere
véd, er der ikke langt fra Gisselfeld til Herlufsholm.
Allerede i Aaret 1852 nægtede ogsaa Herlufsholm at betale
de af Stiftelsen hidtil ydede 5 Tdr. Rug og 5 Tdr. Byg.
Denne Gang blev det fundet rettest at anmode Indenrigs-
ministeriet om at resolve i Sagen. Men Ministeriet var
i Skrivelse af 17. Februar 1853 enigt med Amtet i, at
Sygehuset ikke havde noget Krav, der kunde ventes gjort

gældende ved Domstolene. Bidragene maatte anses for tabte. Tilbage var kun de fra Baroniet Gavnbø, der i Aaret 1831 kontraktmæssig var bleven fastsatte til 5 Tdr. Rug, 5 Tdr. Byg og 5 Favne Brænde aarlig i den daværende Besidders Levetid. De faldt bort med dennes Dod i Aaret 1862.

Saa meget heldigere, at Sygehuset havde Amtsraadets Velvillie. I Aaret 1856 indstillede Landfysikus, at Amtsrepartitionsfonden, foruden det fastsatte aarlige Tilskud af 550 Rbdlr., yderligere skulde hvert Aar tilskyde, hvad Direktionen fandt nødvendigt. Amtsraadet vedtog at anbefale Indstillingen, dog satte Raadet den ikke ubillige Betingelse, at Patienter fra Købstæderne og fra fremmede Amter skulde betale en højere Betaling, end Patienter, der var hjemmehørende i Amtsraads kredsen. Ministeriet approberede under 14. Februar 1857 Indstillingen for saa vidt, at det efter Amtsraadets nærmere Bestemmelse tillodes af Amtsrepartitionsfonden at udrede det yderligere Tilskud, der maatte behoves til Sygehusets Drift. Men at forhøje Betalingen for Patienter, der ikke hørte til Amtsraads kredsen, vilde efter Ministeriets Formening være i Strid med det allerhøjest approberede Reglement af 1818, hvilket derfor maatte underkastes en Omarbejdelse.

I Hovedtrækkene blev herefter et nyt Sygehusreglement diskuteret i Direktionens Møde i Marts 1857. Høgh Guldberg lovede at udarbejde et Udkast. Efter at dette var færdigt, blev det sat i Cirkulation mellem Direktionens Medlemmer, dernæst mellem Amtsraadets, og blev med nogle mindre Ændringer af Amtet indsendt til Ministeriet, og af dette tilstillet Sundhedskollegiet, der ikke fandt noget imod Reglementet at erindre, hvorefter det under 20. April 1859 blev stadfæstet af Ministeriet.

Direktionens Sammensætning forblev, som den havde været siden Kancelliets Cirkulære af 11. Januar 1844. De løbende Forretninger blev henlagte under en lokal Administration, bestaaende af Fysikus og de andre i Næstved bosatte Medlemmer af Direktionen, Borgmester og Kasserer. Saavel Fysikus som Distriktslægen blev det fremdeles

paalagt at behandle de syge, dog var nu Distriktslægen efter Reglementet at betragte som egenlig Sygehuslæge. Fysikus skulde kun efter Reglementets Paragraf 3 vikariere i Distriktslægens Forfald. Castenschiold, der i Aarenes Løb et Par Gange tidligere havde faaet sin beskedne Lønning forhøjet, naaede ved det nye Reglement op til 150 Rbdlr. aarlig. Fysikus blev der tillagt 80 Rbdlr. Endelig blev det i Reglementets Paragraf 10, som ønsket af Amtsraadet, fastsat, at for ordinær Betaling kunde for Fremtiden kun Patienter fra Amtsraadskredsen og Næstved Købstad Fattigvæsens blive indlagte. Andre Patienter maatte, hvis de var fra Amtets Købstæder, betale en Femtedel, og Patienter fra andre Amter en Fjerdedel ud over ordinær Takst. Undtagelsen for Næstved Fattigvæsens Patienter skrev sig fra Reskript af 26. Juni 1816 vedrørende det af samme Fattigvæsen Sygehuset i sin Tid skænkede Suhrske Legat.

Høegh Guldberg døde i Aaret 1869. Omtrent samtidig begynder et nyt Afsnit i Sygehusets Historie. Dette ligger imidlertid Nutiden saa nær, at man har anset det som rettest her at afslutte Offentliggørelsen af Festskriftet, uanset den betydelige Interesse, der knytter sig ogsaa til dets Redegørelse for Sygehusets Historie i det sidste halve Aarhundrede.

Træk af Øster Egesborg Skoles Historie i det nittende Aarhundrede.

Af Lærer Chr. M. Christiansen, Øster Egesborg.

Øster Egesborg Skole blev bygget i Aaret 1724 og var iblandt de 241 grundmurede Skoler, som Frederik den Fjerde lod opføre omkring paa Kronens Ryttergodser. Den blev ligesom de øvrige Skoler i Præstø Amt bygget af Murermester L. Madsen, København, og kostede 550 Rdl. Den anvendtes til Undervisning og Lærerbolig uafbrudt til 12. November 1890, da en ny Skolebygning blev indviet og taget i Brug.

Iøvrigt har der forud for 1724 været Skole (Degneembede) i Øster Egesborg. Saaledes nævnes Degnen Hans Hindtze, der i sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede blev forflyttet fra Øster Egesborg til Kastrup, Poul Christoffersen, Degn fra 1690 til omtr. 1710 og Peder Hansen Crone, født 1681, Stud. 1704, kaldet til Degn 1710, død 1723.

For Sammenhængens Skyld skal her anføres Navne og enkelte biografiske Oplysninger*) angaaende Lærere, der har virket ved Øster Egesborg Skole videre frem i Tiden fra 1723:

Mathias Syndermann, født 1689, Stud. fra Roskilde 1713, kaldet 1723, død 23. April 1729, gift med Kirstine

*) Anders Petersen »Sjællands Stifts Degnehistorie«.

Pedersdatter, der overlevede ham og senere blev gift med Degnen Bech i Sønder Dalby.

Frederik Brandt Kisbye, født 2. Marts 1692, Søn af Sognepræsten i Stadager paa Falster, Stud. 1713, cand. theol., Kateket i Helliggejsts Sogn i København, kaldet 7. Maj 1729, død 2. April 1739.

Anders Nielsen Thorm, født omtr. 1700, Faderen Degn i Rønnebæk, Stud. fra Næstved 1720, Skoleholder i Baarse, kaldet 1739, død af »den grasserende Blodgang« 1750, gift med Dominica Svane.

Lauritz Jensen Juel, født i Juli Maaned 1705, Stud. 1729, Skoleholder i Kongens Lyngby 1732, kaldet 1750, død 15. Februar 1761, gift med Kirstine Nielsdatter, der overlevede ham i mange Aar og ernærede sig ved at spinde for Bønderne.

Jeremias Spleth, født 1722, Stud. fra Fredericia 1742, Skoleholder i Stensby 1744. Lærer Spleth synes ikke at have været meget tilfreds der; 1759 sender han Biskop Harbo en svulstig Lykønskningskrivelse og udbeder sig snarlig Befordring, »da jeg i 14 Aar har maattet døje meget for Livets Ophold i det ringe Embede«; Provst Terpager beder om, at han dog efter saa mange Aars Trællearbejde maatte forhjælpes til et bedre og roligere Brød, det han billigen kunde fortjene. Biskoppen forbarmede sig; 1761 blev han kaldet til Øster Egesborg, hvor han virkede til sin Død 1794. Han var to Gange gift. Navnet paa den første Hustru ukendt, anden Hustru var Lydia Birgitte Hegelahr, Datter af Sognepræst Mag. Hegelahr.

Der virkede saaledes i det 18 Aarhundrede ialt 7 fastansatte Lærere ved Øster Egesborg Skole; i det 19de Aarhundrede var der (Andenlærerne ved Aarhundredets Slutning fraregnede) kun 3. Den første af disse var

Lauritz Friederichsen Serritslev.

1800—1840.

Efter at Embedet havde været bestyret af Vikar i 6 Aar, kaldedes i April Maaned 1800 ovennævnte til Lærer i Øster Egesborg. Han var født i Fredericia 1770, hvor Faderen var Sadelmager, tog Skolelærereksamen fra Blaagaards

Seminarium 1795 og ansattes samme Aar som Lærer i Næstved og Kirkesanger ved Sct. Mortens Kirke. 1799 holdt han Bryllup med Bogbinder Holsts Datter, Abel Margrethe, og det følgende Foraar holdt det nygifte Par sit Indtog i Øster Egesborg Skole, hvor de derefter boede uafbrudt i 40 Aar.

Det var paa den Tid et af Vendepunkterne i vor Historie. De gode Tider, der havde hersket i sidste Halvdel af det attende Aarhundrede, da Stavnsbaandet løstes, og de mange gode Landboreformer indførtes, var ved at ebbe ud; Krig og Ufred stod for Døren: 1801 Slaget paa Rheden, 1807—14 Krigen med England og deraf følgende Fattigdom og Elendighed, der mærkedes langt ned i Aarhundredet.

Det var i økonomisk Henseende hverken lyse eller lykkelige Tider, de unge Ægtefolk gik i Møde i Egesborg Skole. Lønnen var kun ringe. De gamle Skoleregnskaber fra Beldringe Godskontor fortæller følgende fra Aar 1800:

Skoleholderens Pengeløn	24	Rdl.	0	M.	0	Sk.
Græsgangspenge for 2 Køer	3	—	4	—	12 $\frac{1}{2}$	—
3 Favne Brænde	9	—	0	—	0	—
Skorstenens Renovation	0	—	3	—	0	—
Bygningens Reparation	16	—	0	—	0	—
Ialt:	<hr/>					
	53	Rdl.	1	M.	12 $\frac{1}{2}$	Sk.

Hertil kommer dog uden Tvivl en Del Ydelser fra Skoledistriktet: nogle Læs Torv, Hø og Halm samt Sæd og Smaarødsel. Den ret store Sum af 16 Rigsdaler, der for Aaret 1800 er ansat til Skolens Vedligeholdelse, maa vel forstaas derhen, at Skolen har trængt til en Omgang i det Aar, de ny Lærerfolk flyttede ind. Nogle Aar senere blev der foretaget endnu større Reparationer, nemlig 1803 en, der kostede 58 Rdl., og en i 1807 til 40 Rdl. Det maa herefter antages, at Bygningen har været i forsvarlig Stand; thi i en længere Aarrække hører vi intet til, at større Reparationer eller Omdannelser er foretagne.

De 24 Rdl., som Lærer Serritslev modtog i Pengeløn, hentede han 4 Gange aarlig paa Beldringe

Godskontor; ved Aar 1814 forhøjedes Lønnen til 45 Rdl.

Angaaende Skolens indre Liv findes ingen Oplysninger af Betydning, før vi naar frem til 1814; først fra dette Tidspunkt bliver det almindeligt at føre en Embedsbog.

Den 29. Juli 1824 kom, som bekendt, den saakaldte Anordning for Almueskolevæsenet paa Landet, der tilsigtede en fuldstændig Omdannelse og Nyordning paa Skolevæsenets Omraade. Allerede 1789, altsaa Aaret efter Stavnbaandets Løsning, var der bleven nedsat en Skolekommission, hvis Opgave det var at grundlægge en ny Skolelovgivning for vort Land. Kommissionen arbejdede under vanskelige Forhold og med større og mindre Afbrydelser i 25 Aar, og efter mange Overvejelser satte den sig et smukt Mindesmærke i det Forslag, der fik Lovkraft 29. Juli 1814, og som endnu den Dag i Dag danner Grundlaget for vor Folkeskole.

Lovens Grundtanker var disse: Der indføres tvungen Skolegang for alle Born fra 7 til 14 Aar; Landet — og Byerne — inddeles i Distrikter; der opføres Skolebygninger og ansættes Lærere; Børnene skal undervises mindst 5 Timer hver anden Dag, og der maa ingen Steder være mindre en 2 Klasser, en for de større og en for de mindre Born; Undervisningsfagene skal være Religion, Regning og Skrivning — Skolens fundamentale Fag; Fædrelandshistorie og Geografi tilegnes gennem Boglæsning. Endvidere skulde Børnene undervises i Sang og Legemøvelser. Loven indeholdt desuden en Række Bestemmelser angaaende Skolens Indretning, Lærernes Lon, Lærernes Beskikkelse og Myndighed, Skolekommissionens og særlig Præsternes Tilsyn o. s. v.

Ved Skoleloven af 1814 blev vor Folkeundervisning loftet op til et Stade, som kun faa Lande i Verden kunde opvise Magen til. Skade, at Loven kun i ringe Omfang lod sig føre ud i Livet. Tiderne var vanskelige. Hverken Befolkningen eller Lærerne evnede at opfylde de Krav, der stilledes. De overordnede Myndigheder lærte snart, at Fordringerne maatte sættes noget ned; der blev indrømmet

mange Læmpelser, og Skoleplanerne kom kun ufuldstændig til Udførelse. Alligevel blev 1814 et Mærkeaar i den danske Folkeskoles Historie, idet Loven gav Anledning til, at der allevegne vaktes Opmærksomhed og Interesse for Skolen; mange Steder tog man fat, saa godt det lod sig gøre, udlagde Skolelodder, opførte Skolebygninger og ansatte Lærere, og efterhaanden, som Tiden gik, og der kom bedre Kaar i Landet, traadte saa ogsaa Loven mere og mere ud i Livet.

Blandt de nye Myndigheder, som Skoleloven forte med sig, var Amtsprovsteinstitutionen for Sjælland og Fyn. Amtsprovsten skulde i første Række føre Tilsyn med Skolevæsenet og som en Slags Skolekonsulent give Raad og Vejledning, hvor det tiltrængtes; endvidere sorterede Sognenes Fattigvæsen under ham, og han førte Tilsyn med Præster og Kirker.

Den første Amtsprovst i disse Egne var Krogh i Siege. Han synes at have været en myndig og udkær Embedsmand, der arbejdede utrættelig for, at de mange ny Forhold kunde blive indført i Skolen.

I Skrivelse af 10. November 1815, der danner Indledningen til en lang Række provstelige Skrivelser, faar Skolekommissionen Paalæg om, at der til hver Skole skal anskaffes 3 Protokoller, nemlig en Skolejournal, en Inventarieprotokol og en Embedsbog, hvilke det paalægges Lærerne at føre med minutøs Nøjagtighed. Efter at dette, hojst nødvendige, med Protokollerne er i Orden, gaar Provsten videre med at indskærpe Nødvendigheden af 2 Klasse Delingen, og endelig faar Skolekommissionen en indgaaende Instruks om, hvordan den har at forholde sig; den skal ordne Undervisningen for hvert Halvaar, ugentlig lade sig forelægge Lister over de forsømmelige Børn, nøje vaage over Lærerens Flid, indføre i Eksamenslisten »saavel Barnets Karakter i de enkelte Videnskaber som Hovedkarakteren — efter Eksamens Holdelse bliver i Kommissionens Nærværelse Børnenes Karakterer oplæste, og det bekendtgøres, hvilke Pladser de for Fremtiden skulle søge i Skolen« o. s. v.

Med den provstelige Skrivelse fulgte en Anvisning paa, hvorledes Skolejournalen skulde føres. Den tog sig saaledes ud:

1815

I. Classe.

Børnenes Navne	Ugedage						Sæde- lighed	Anmærkninger
	1	2	3	4	5	6		
2den Afd. Drenge								
N. N.	1	1/2	1	1	1	1	sædelig	forsømt 1 Dag, undskyldte sig med, at han skulde passe sin Søster.
N. N.	1/2	1	1	1	1	1	usædel.	forsømt 1 Dag, skulde til Hove. Straffes for at komme for sild.
N. N.	1	1	1/2	1	1	1	usædel.	Straffes efter Anord. og Instruks for Skol. § 22.

»Saadan en Liste har Skolelæreren hver Løverdags at levere til Præsten. Disse Lister for hver Maaned medbringer Præsten i Commissionens Møder, gennemgaar hver især med Medlemmerne, tager de lovlige og temporaire Omstændigheder i Betragtning, og især maa nøje tages Hensyn til, hvilke Børn der forsætlig og ved Forældrenes Modvillighed holdes fra Skolen«.

22. Maj 1818 udsender Amtsprovsten en lang Skrivelse angaaende forskellige Forhold med Hensyn til Skoleundervisningen. Skønt han under sine Visitatser har faaet Lejlighed til at paaskønne mange delvise Læreres Flid i Ungdommens Undervisning, finder han dog Anledning til at fremsende nogle Ændringer til fornøden Iagttagelse af Skolelærerne:

Ved at vaage over nøjagtig Orden i de bestemte Timer og Undervisningsdele bør Skolelæreren aldrig forsømme at begynde og ende Undervisningen med Bøn til Gud. Om Læreren ej har Gave til at synge, bør Salmerne vekselvis oplæses med tydelig Stemme snart af Læreren, snart af Børnene. Daglig bør Børn vænnes til Renlighed og Opmærksomhed; de af Udslet eller anden Urenlighed lidende Børn bør hjemsendes. Ved Undervisning i Læsning bør Læreren beflicte sig paa at lære Børnene Tegnene og

Betoningen og ikke gaa over til Udenadslæsning, før Færdighed i Indenadslæsning er opnaaet. Skønt han finder det rosværdigt, at flittige Børn lærer at læse godt i enhver Bog, indskærper han dog, at Læreren først og fremmest bør anvende Balles Lærebog og Luthers Katekismus, for at disse Bøger ikke skulde opfattes med Ligegyldighed; desuden vinder Læreren ved de idelige Gennemlæsninger »større og større Fuldkommenhed i at catechisere over Indholdet, og ved Ungdommens Færdighed i dette. undgaar Enhver Bebrejdelse af Foresatte«. Skolelæreren; bør endvidere paase Børns flittige Kirkegang, lære dem at benytte Salmebogen, saaledes at de ved den offentlige Gudstjeneste altid kunne have de fastsatte Salmer paa rede Haand. Derefter gaar Provsten over til at omtale Undervisning i Skrivning, Hovedregning o. s. v. og ved alle Vegne at give gode og nyttige Vink.

Disse og mange andre Skrivelser fra Tiden efter 1814 foreligger fra den skoleinteresserede Provst. Og de blev med Flid indførte i Lærernes Embedsbog, hvor de staa som et stærkt Vidnesbyrd om Tidens høje Skoleidealer.

Der er vel ingen Tvivl om, at Skoleloven med alle dens nye Bestemmelser og Anordninger kom noget overvældende for de fleste af Datidens Lærere; den betød jo i Virkeligheden en grundig Reformation, hvor alt det gamle skulde omformes efter nye Principper. Mange af de ældre Lærere har sikkert set Fremtiden i Møde under Angst og Bæven.

Vi vil nu vende tilbage til Øster Egesborg Skole og se, hvordan det gik Lærer Serritslev under de nye Forhold.

Det er i Begyndelsen af 20erne; den nye Lov har alt virket en Arrække, og Serritslev har med megen Omhu indført alle de nye Anordninger i sin Embedsbog. Men hvordan saa der ud i hans Skole? det var jo dog Meningen, at de mange gode Anvisninger skulde bære Frugt i selve Skolearbejdet og ikke blot staa og prange i en Bog til Anmindelse for kommende Slægter.

Der var i Øster Egesborg sket følgende: Skolelærerembedet havde faaet tillagt $3\frac{1}{2}$ Td. Land Jord og 6 Favne Brænde; Pengelønnen var, som allerede sagt, forhøjet fra 24 til 45 Rdl., og Skolen var delt i 2 Klasser. Dermed er vistnok det meste fortalt.

Skolestuen var fattig. Inventarielisten fra 1821 meddelte følgende:

I Skolen findes 2 lange Borde, det ene paa Pæle i Jorden, det andet paa Fod, som er brøstfædig, 4 lange Bænke paa nedrammede Pæle i Jorden, 1 lidet Bord paa Fod, 1 stor Jern-Bilægger-Kakkelovn, lidt brøstfædig; 1 Boghylde med 4 Rum, 1 aflang sortmalet Trætavle, 14 Eksemplarer af Balles Bibellæsning, 1 Bibel, lidt brøstfædig, samt 5—6 Bøger til Lærerens Brug.

1822 fik Skolen »5 skrivepultlignende Borde og Bænke« samt 12 løse Landkort og 1 Bog Skrivepapir. Inventarielisten er underskrevet »Underdanig Serritslev«, samt til yderligere Stadfæstelse paaført Sognepræsten, Pastor Holsøes Navn, saa det er sikkert nøjagtigt!

Skolegangen var sløj. Det vrimler med Forsømmelser, og det hjalp kun lidt, at Sognepræsten fra Prædikestolen idelig advarede Forældrene.

Den 9de Maj 1820 ankom den mægtige Amtsprovst til Øster Egesborg. Han giver Skolen følgende Skudsmaal:

»Børnene prøvedes i Boglæsning, der var ualmindelig maadelig, Stavning ligeledes, Skrivning og Hovedregning maadelig. . . . Denne Skoles Ungdom er saare meget tilbage i Kundskaber, og hverken Læreren eller Børnene synes at føle nogen Drivt for Fuldkommenhed. Skolekommissionen paalægges at vaage over, at ingen Efterladenhed finder Sted, og i Tilfælde af, at der ikke vises mere Flid, da derom at indgive Anmeldelse«.

17. Maj 1822 er Amtsprovsten der igen. Denne Gang er Boglæsningen nogenlunde, saa den skarpe Udtalelse fra forgangen Aar maa vel have ansporet Serritslev. Derimod er Udenadslæsningen maadelig. »Det overfladiske Bekendtskab med Lærebøgerne haaber jeg, Fremtiden vil forebygge.

Nogle maadelige Skrivebøger vidner om saare liden Flid. Regning er øvet. Jeg nærer det glade og faste Haab, at Skolekommissionen vil vaage over, at denne Skoles Ungdom vil gaa frem til det bedre.

Desværre skulde Provstens glade og faste Haab sorgelig beskæmmes. Da han i Maj 1823 atter gæster Øster Egesborg Skole, skriver han:

»65 Børn prøvedes; de befandtes: i Boglæsning maadelig, i de befalede Lærebøger maadelig, i Bibelhistorien næsten aldeles uvidende, nogle Salmer vidstes; Skrivebøgerne maadelige; i Lærebogen kun naaet til det 6. Kapitel«. Men saa tilføjer Provsten: »Aarsagen til denne Skoles Uvidenhed maa for en stor Del søges i Skoleforsømmelserne i indeværende Aar; det er gaaet saa vidt, at i flere Maanedet var der ingen Børn i Skole. Her maa sættes Grænser for dette Uvæsen, dersom Skole og Skolelærer ej skulle anses for ganske unødvendige«.

Disse Udtalelser giver jo et klart, men sørgeligt Billede af Tilstandene i Øster Egesborg Skole, og paa Baggrund heraf tager de bindstærke omhyggelig førte Skolejournaler med al deres »Sædelighed« og »Usædelighed« sig unægtelig komiske ud. Tiden kunde aabenbart været anvendt til noget mere nyttigt end dette evindelige Bogholderi.

Forholdene i Øster Egesborg Skole har dog næppe været hverken værre eller bedre, end Tilfældet var de fleste andre Steder. Den nye Lov havde opstillet en Række smukke og gode Skoleidealer, som det foreløbig var umuligt at naa. Sognepræstens ugentlige Skolebesøg frugtede lige saa lidt som Overtilsynets mundtlige og skriftlige Besværinger; naar Tilsynet var ude af Døren, kørte man videre i den gamle Skure.

Det syntes altsaa, at det foreløbig kun skulde gaa smaat fremad med Oplysningsarbejdet i vort Land. Da kom der i 20erne fra Vesteuropa en helt ny Undervisningsmetode, der for en Tid satte Sindene i stærk Bevægelse. Det var den indbyrdes Undervisning.

Princippet i Metoden var dette, at større Skolebørn

skulde undervise de mindre. Alt Lærer- og Læsestof opførtes paa Tabeller, der ophængtes paa Skolestuens Vægge, synlig for alle. Børnene inddeltes i Grupper, der lededes af hver sin »Monitør«; en »Generalmonitør« bistod Læreren, der fra sit Kateder ledede Slaget og gav Signal med sin Fløjte, naar Undervisningen skulde begynde og slutte, naar Afdelingerne skulde skifte Tabel, eller naar han havde en eller anden almindelig Meddelelse at give.

Metoden tog sig bestikkende ud. Teoretisk talt kunde Børneantallet i en Skole nu være lige saa stort, det skulde være; om en Lærer havde 100 eller 200 Børn at tumle med betød mindre, saa blot nogle flere Afdelinger med tilsvarende Monitorer. Undervisningsstoffet — Tabellerne — var lagt ypperlig tilrette efter Reglen »fra det lettere til det sværere«, og alle Børn var i fuld Virksomhed Timen igennem; der læstes, saa det kunde høres viden om, Intet Under, at mange blev varme for Metoden! Det, der havde vist sig uopnaeligt ad de gamle Veje, nemlig at faa Børnene bibragt almindelige Skolekundskaber, skulde her naas ad en Genvej, der saa at sige laa lige for. Metoden syntes som alle store Opfindelser paa engang simpel og genial.

Metoden faldt i Kong Frederik den Sjettes Smag. Han arbejdede af al Magt paa at faa den indført over hele Landet, og dette lykkedes saa godt, at i 1830 var den indbyrdes Undervisning indført i 2000 Skoler i Danmark — kun 350 havde votet at stritte imod.

Den gamle Serritslev i Øster Egesborg kunde naturligvis ikke mestre den ny udviklede Metode, og der blev da i Midten af 20erne ansat en Hjælpelærer; den gamle kunde saa anvende sin Tid paa Flidsjournaler, Embedsbøger o. s. v.

2. Juni 1826 visiterer Amtsprovst Krogh i Skolen og skriver i Embedsbogen: »Den indbyrdes Undervisning er indført, og den antagne Substitut, P. Rydal, vil under den nidkære Sognepræst sikkert vide at føre den til Nytte for denne Skoles Børn«.

Vi gaar nu nogle Aar frem i Tiden og vil saa atter

paa Grundlag af de gamle Protokoller undersøge, hvilken Fremgang den indbyrdes Undervisning bragte Skolen i Egesborg.

26. Oktober 1831 visiterer den nye Provst Tage Müller, og han melder om Fremgang paa enkelte Omraader: vel er Religionskundskaben kun maadelig, men Skriften er god, for nogles Vedkommende endog særdeles god; Regning nogenlunde. — Æren tilskrives Hr. Assistent Rydal, der mestrer den indbyrdes Undervisnings Metode. Videre skriver Provsten: »Megen Nød og bitter Armod har lagt Skolegangen Hindringer i Vejen, men jeg er overbevist om, at Skolekommissionen vil gøre alt for at forebygge ulovlige Skoleforsømmelser. Jeg ønsker ret af Hjertet og beder derfor ogsaa, at man vil tænke paa Skolens Udvidelse, da den unægtelig ej kan rumme nederste Klasse til ordentlig Undervisning«.

Paa dette Tidspunkt var der 108 Børn i Skolen; der hengik et kvart Aarhundrede, før man tog Provstens Hensetting til Følge.

Ned mod Slutningen af 30erne visiterer Provst Smith; han omtaler Skolen som nogenlunde god, særlig roser han Sangen. Det kunde altsaa synes, at den indbyrdes Undervisning har ført nogle Fremskridt med sig, og det er vel ogsaa Tilfældet. Trods alt, var der Metode — og netop Metode — i Galskaben, og det er derfor forstaaeligt, at Børnene i de rent praktiske Færdigheder er gaaede noget frem. Om nogen egentlig Forstaaelse eller dybere Tilegnelse af det læste har der naturligvis ikke været Tale.

I Serritslevs sidste Aar blev der approberet en ny Skoleplan, hvorved Embedets Indtægter blev betydelig forbedrede. Det skete 1830. Skoledistriktet skulde omfatte Byerne Øster Egesborg, Rødstofte, Lekkende og Staarby med Udflyttere samt Lekkende Hovedgaard og Præstegaarden, ialt $34\frac{1}{2}$ Gaard og 64 Huse. Embedets Indtægter ansattes saaledes:

1. Fødekorn in natura 6 Td. Rug
10 Td. Byg = 19 Tdr. Byg.
2. Lønningskorn 25 Tdr. Byg,

hvilke efter Middeltallet af 10
Aars Kapitelstakst udgør. . . 54 Rdl. 66 Sk. Sølv

Til denne Lønning indkommer
som Bidrag:

a. Refusionen fra Lekkende
Hovedgaard	3	Rdl.	28	Sk.	Sølv
b. Julerenten af 34 $\frac{1}{2}$ Gaard:
32 $\frac{1}{2}$ Lispund Brød, 16 $\frac{1}{2}$ Graas,
16 $\frac{1}{2}$ Snes Æg, 33 Kander
Mælk, ialt ansat til	10	—	80	—	—
c. Offer og Accidenser	34	—	00	—	—
d. Af Degnetraven	6	—	58	—	—
3. Da denne Skoles Lærer skal udrede Afgiften til Vordingborg latinske Skole og til Amtsstuen, og da han paa Grund af Byernes Beliggenhed maa have langt flere Børn i sin Skole*), tillægges ham endvidere af Degnetraven 2 Td. Byg.
4. For at renholde Kirken, lønne Kirkebud til at ringe daglig, optrække Kirkeuret, have Øje med Kirkegaarden og befordre Cirkulærer, tillægges ham som Kirkesanger 12 Rdl. Sølv.
5. Græsgangspenge til Øster Egesborg Bys Gaardmænd for udlagt 3 $\frac{1}{2}$ Td. Land til Skolens Lærer betales som hidtil af Skolevæsenets Kasse med 3. Rdl. 76 Sk. Sølv.
6. Brænde til Skolen 6 Favne og Fourage efter Anordning af 29. Juli 1814.

Skolelærer Serritslev døde den 10. Juli 1840, 70 Aar

*) underforstaaet: end i Sognets anden Skole.

gammel. Hans Enke overlevede ham i 18 Aar: hun døde 17. Januar 1858 i Stubbekøbing. De efterlod sig 7 Born.

Serritslev tilhører ganske den gamle Tid. Han besad sin Tids blinde Autoritetstro og gør Indtryk af at have været en meget ydmyg og beskeden Mand; i Embedsbøgerne nævner han aldrig sig selv, undtagen naar han underskriver sig »underdanig Serritslev«. Han tager mod sine Skænd af de højærværdige Autoriteter, dukker Naken og fortsætter i den gamle Gænge. Der synes ikke at have været et Gran af Opposition i den Mand.

I hans senere Leveaar klages der over, at der fattes Liv i hans Skole. Men hvor skulde Livet komme fra? Her sad en gammel, træt Lærer, hvis Barndomstid var rundet i Stavnsbaandets Dage; hans Skole gik efter en ny Melodi, som han aldrig ret fik nemmet; her lyder Fløjt, Tramp og Kommandoraab og plaprende Barnerøster. Og Tilsynet kommer og klager over Liv og Forstaaelse og indtegner sin højærværdige Misfornøjelse i en dertil indrettede Protokol, hvorefter samme Tilsyn draget andet Steds hen at gøre ligesaa.

Men inde i Skolestuen durer Kværnen videre. Det er Ramsen, der sidder til Højboards. Ja vist, der manglede Liv i Skolen; thi »Bogstaven ihjelslaar, det er Aanden, som levendegør«.

Frederik August Adolph Schouboe.

1840—1854.

»Den 19. November 1840 blev jeg, Frederik August Adolph Schouboe, af H. H. Biskop Mynster kaldet som Skolelærer i Øster Egesborg, og den 6. December blev jeg af H. V. Pastor Sætoft indsat i Kirken, ligesom jeg ogsaa blev udnævnt til at være Kirkesanger«.

Det lyder straks af noget. Man mærker, at den nye Mand forlanger Albuenum — her kommer jeg, Frederik August Adolph Schouboe! værsgod Plads i Stuen! Det er en Røst fra den nye Tid, Oppositionstiden, Frihedstiden.

Schouboe kommer som et frisk Vejr ovenpaa en lummer Dag — som et Varsel om, at Skolen gaar bedre og rigere Tider i Møde.

Han rager straks uklar med sine Foresatte. Den 28. November 1842 skriver han:

»Jeg har fra Sognepræst Sætoft modtaget en Skrivelse, ifølge hvilken Hr. Godsforvalter Jordan af Lilliendal har besværet sig over, at jeg fra den 1. November 1842 havde ladet Børnene sidde i Kulde i Skolen, i Stedet for at jeg burde lægge i Kakkellovnen af det Brændsel, jeg haver sammensparet fra de foregaaende Aar. Da Lilliendal Gods først leverede Brændsel den 23. November og Lekkende Gods den 5. December, saa gav jeg herpaa følgende Svar:

»Ifølge Deres Velærværdigheds ærede Skrivelse af Gaars Dato maa jeg herved fremsætte min Mening angaaende det mig som Skolelærer tilkommende Brændsel. Ifølge Skoleforordningen af 29. Juli 1814 § 55 Ltr. B bør det bestemte Brændsel (som vistnok maa være i Stand til straks at kunne brændes) leveres til Skolen aarligen inden 1. November. Ved min Ansættelse her den 19. November 1840 forefandtes af Brændsel kun ca. 4 Læs Tørv, og senere leveredes fra Godset Lilliendal 3 Favne Brænde, hvorfor jeg ikke kan skønne andet, end at der som Indtægt for mit første Aars Embedsførelse endnu tilkommer mig 14 Læs Tørv, hvilke jeg især nu tilskyndes til ifølge samme Forordning, Bilag B § 3, ærbødigt at anmode Skolekommissionen om at foranstalte mig tilstillet.

Da jeg har bragt i Erfaring, at nogle fra Sognet fører Klager over, at Børnene ikke bliver hørte i deres Lektier Skolen, maa jeg med det samme, hvis Paastanden skulde være kommen Sogneforstanderskabet for Øren, bemærke, at jeg ikke uden Vedkommende Højeres Bestemmelse tør overtræde Frederik den Sjettes Bestemmelser for den indbyrdes Undervisning. Skulde Klagerne angaa Børnene af ældste Klasse, da kan jeg kun sige, at saadant er usandt, og at det jo staar enhver frit for i Skolen at undersøge, hvorvidt Undervisningen drives anordningsmæssigt eller ej.

Er nu saadanne Paastande virkeligen fremførte for nogen af Sogneforstanderskabet, da turde det maaske ikke anses for ubeskedent af mig at udbede mig Navnene paa

Forebringerne af Rygter, der krænker min Embedsførelse, for da at drage Vedkommende til Ansvar◄.

Ærbødigst Schouboe.

I en Parantes nede i Hjørnet af Embedsbogen tilføjer han følgende ikke uvæsentlige Oplysning angaaende Sagens videre Forløb:

»Som sædvanlig, naar Undermanden har Ret, skulde Sagen falde hen. Ingen havde nu klaget over Børnenes Lektier. Brændet skulde for Eftertiden komme i rette Tid◄.

Vi har nu set Schouboe i Forholdet til sine Overordnede; vi skal dernæst gøre et lille Kig ind i hans Skole.

Her søgte han straks at reformere Inventariet. Den gamle Jern-Bilægger-Kakkelovn, der trolig Aar efter Aar havde figureret paa Inventariefortegnelsen, og som næppe med Aarene var bleven mindre brøstfældig, maa vige Pladsen for en tidssvarende Kakkelovn. Serritslevs hæderkronede Sæde kalder Schouboe »noget, der ligner en Stol« — det maa samme Vej som Bilæggerovnen, og næste Aar notes et Kateder med tilhørende Stol. Skolebøgernes Antal bringes efterhaanden op fra et halvt Hundrede til noget over Hundrede, nye Vinduer indsættes, i Privatlejligheden anbringes en Vadsk o. s. v.

Schouboe kastede sig med Iver ind i Skolearbejdet; men det var næsten uoverkommeligt paa Grund af det store Børneantal, der i hans Embedstid voksede fra 110 til op imod 150. Man mærker, at det bliver stedse mere og mere vanskeligt for ham at faa et godt Resultat ud af sit Arbejde.

Den 2. Juni 1846 ankom den dygtige Provst C. Nielsen, Langebæk, paa Visitats. Hans Udtalelser om Schouboe lyder saaledes:

»Det har glædet mig at lægge Mærke til den gode Fremgang, der er i Skolen, og jeg ønsker Hr. Schouboe til Lykke med hans flittige Bestræbelser◄.

Da Schouboe fandt, at det var meget vanskeligt at faa noget Resultat af Arbejdet i de overfyldte Klasser, delte han i Vinteren 1846—47 Børnene i 3 Klasser, der

hver mødte 2 Dage ugentlig, idet han, som den praktiske Mand han var, bildte sig ind, at 2 gode Skoledage maatte være bedre end 3 daarlige. Denne provisoriske Ordning, der jo ikke faldt sammen med Skoleloven af 1814, kunde Provsten imidlertid ikke taale. Ved Visitatsen 1847 skriver han efter at have kritiseret Børnenes Standpunkt i de forskellige Fag:

»Jeg maa bemærke, at Vinterskolen har været delt i 3 Klasser paa Grund af det store Børnetal og den indskrænkede Skolestue, saa at hver Klasse har gaaet i Skole 2 Gange ugentlig. Dette synes ikke at have virket gavnligt, og saaledes maa sikkert de Mangler, der er bemærkede, forklares«.

Det synes iøvrigt underligt, at Skolens Standpunkt i Løbet af en Vinter ved den nævnte Ordning kunde gaa kendeligt tilbage, naar ellers Arbejdet under de almindelige Forhold blev hæmmet af det store Børneantal.

Schouboe maatte vende tilbage til Lovens sikre Grund, og da den flittige Provst atter i 48 besøger Skolen, er alt udmærket. Børnene klarer Boglæsning, Religion, Fædrelandshistorie, Geografi, Sang, Gymnastik, kort sagt det hele, til Provstens fulde Tilfredshed. Lærer Schouboe faar atter den provstelige Velsignelse og Lykønskning.

Fra 1850 synes det at gaa tilbage med Schouboes Skolegerning. Om det er det stigende Børnetal eller andre Forhold, der bærer Skylden, er vanskeligt at afgøre, maaske begge Dele. 25. Juni 1851 skriver Provsten:

»Skolen forefindes i en saadan Tilstand, som den talrige Børneflokk turde lade haabe. Hr. Schouboe eksaminerer med Liv og Færdighed, og man bemærker, at Børnene er vante til at høre opmærksomt og svare rask og fornøftigt. Skolens Børneantal er nu 136.« . . Provsten anbefaler, at der ansættes en Lærer til, »da det næppe er muligt for en Lærer at undervise saa mange Børn, uden at hans Helbred lider derved«.

1854 i Juni besøger Provst Nielsen Skolen for sidste Gang i Schouboes Embedstid. Tilstanden skildres som ikke god. Børnene er langt tilbage i de forskellige Fag.

24. Avgust samme Aar døde Schouboe, endnu en ung Mand paa 43 Aar. Han virkede altsaa kun 14 Aar som Lærer ved Øster Egesborg Skole.

Der synes at være noget tragisk over denne Mands Gerning i Øster Egesborg. Han kommer hertil som den unge, frejdige Lærer med det friske Humør og de rige Evner. Han forsøger at rydde op i gammel Slendrian og tilføre Skolearbejdet nyt Liv; Arbejdet skrider rask fremad; men saa spores der i Løbet af kort Tid en hurtig Tilbagegang. Saa kommer den unge Mands bratte Død.

Ved sin Ankomst til Egesborg gør han Indtryk af at have været en kernesund Mand — en halv Snes Aar senere er han nedbrudt. Rygtet fortæller, at han i sine sidste Aar var stærkt forfalden til Drik, og det lyder jo ikke usandsynligt; det kan i hvert Fald forklare den stærke Tilbagegang, der blev i hans Skole.

Han var Student og siges at have studeret Teologi. Hans Maal var altsaa at blive Præst; hvad der var Aarsag til, at dette Maal ikke blev naaet, fortæller Historien intet om — et Rygte siger, at et Fejltrin tvang ham ind paa en anden Vej.

I Øster Egesborg Skoles Historie staar Schouboe som en Overgangsskikkelse. Han har som Lærer et aabent Øje for den gamle Skoles Brøst, men evner ikke heilt at frigøre sig for dens Metode. I det mindste i de første Aar af sin Embedstid bruger han den indbyrdes Undervisning; men han tilfører Metoden nyt Liv og fører Børnene fra Ramsens Ørken hen imod Forstaaelsens Græsgange.

Grundet paa Forholdene — det store Børneantal og hans egen Svaghed — gaar Arbejdet saa at sige i Stykker mellem Hænderne paa ham, og hans Virksomhed i Øster Egesborg sætter ingen dybe Spor. Han efterlader Skolen i omtrent samme Forfatning, som han modtog den.

Anders Christensen.

1854—1905.

Den gamle Skole, saaledes som den formede sig i Aarhundredets første Halvdel med indbyrdes Undervisning og deraf følgende Ramseri og Aandløshed ud over alle

Grænser, var imidlertid bleven gjort Genstand for megen berettiget Kritik. Allerede i Slutningen af Frederik den Sjettes Tid tabte den indbyrdes Undervisnings Metode sin Magt over Sindene, og i Løbet af de følgende Aartier gik den i sin Grav.

Mænd som Grundtvig, Kold o. m. a. kæmpede med Mund og Pen for at hidføre en friere Ordning af Folkeskolen, baade udadtil og indadtil. De rejste Kravet om, at Ramsen skulde jages paa Porten, og det levende Ord sættes i Hojsædet.

»Det gælder om at vække og nære Fædrelandskærligheden og skaffe Styrke og Rigdom i Modersmaalet, hvor der i saa livlig Tale, der føres kan, skal meddeles alt, hvad der kan være Fællesgods af Historie, Poesi, af Oplysning om Fædrelandets Lov og Ret, og hvor alt det dræbende Bogormvæsen skal være afskaffet« — skrev Grundtvig. Og Kold udtalte sig paa lignende Maade; »Almueskolen«, siger han, »har gjort sig skyldig i den Grundfejl, at den udelukkende har søgt at tiltale Forstanden og kun delvis Følelsen, medens Fantasien, Indbildningskraften, har været saa godt som forbigaaet. De gamle Eventyr og Legender, Fortællinger og Historier maa igen i Hojsædet; thi kun ad Fortællingens Vej dannes de nødvendige Begreber hos Børnene. Kun det levende Ord kan vække Aanden, og først, naar Aanden er vakt, kan man gaa den kunstige Oplysningsvej gennem Skrift«.

Efterhaanden, som Aarhundredet skred mod Enden, kom disse Mænds Arbejde for Skolen til at bære Frugt: Ramseriet, Aandløsheden og den strenge Tugt forsvandt lidt efter lidt, og Tillid mellem Lærer og Elever blev Idealet. Medens den gamle Skole særlig fremhævedes Børnenes Arbejdspligt, gjaldt det nu i første Række om at gøre Stoffet levende og interessant og tilrettelægge det saaledes, at de kunde tilegne sig det.

I Religionsundervisningen kom Bibelhistorien til at spille en større Rolle end før; til Gengæld forsvandt det store Antal Skriftsteder og dogmatiske Læresætninger, som Børnene hverken forstod eller havde Brug for. Geografi

og Historie blev faste Fag paa Timeplanen; Regneundervisningen blev tilrettelagt med det praktiske Liv for Øje, og ikke mindst blev der lagt Vægt paa at hjælpe Børnene ved Tilegnelsen af Modersmaalet.

Saaledes arbejdede de nye Skoleideer sig frem, og der er den store Forskel, at medens Skoletankerne fra Aarhundredets første Halvdel kom fra oven, indsvøbt i Lovbud og Paragraffer og et Utal af Instrukser og Skrivelser, saa arbejdede de nye Ideer sig frem indefra — voksede saa at sige ud af det Folkeliv, der skabtes ved Grundloven. Derfor opnaaede den nye Skole at blive, hvad den gamle ifølge hele sit Anlæg aldrig kunde blive til: en Folkets Skole.

Den Mand, der her i Øster Egesborg kom til at indføre den ny Tid, var Lærer A. Christensen, der kaldedes til Embedet den 10. Oktober 1854. Ikke saadan at forstaa, at han var Oppositionsmand, der brød Staven over alt det gamle. Nej, han tog fat der, hvor Formanden slap, og i Tilknytning til det gamle arbejdede han Skolen frem, bestandig i Kontakt med de nye og gode Ideer, som efterhaanden holdt deres Indtog.

Lærer Christensen var født i Landsbyen Lidemark ved Køge 24. August 1827; demitteredes fra Jonstrup Seminarium 1851, og efter at have virket 1 Aar ved Agerbrugsskolen paa Næsgaard, ansattes han ved Skolevæsenet i Storehedinge, hvor han forblev, indtil han i 1854 kom til Øster Egesborg.

Paa den Tid var Andenlærerspørgsmaalet stærkt paa Bane, idet Børneantallet nu var naaet op paa nogle og halvfjersindstve i hver Klasse, og i Aaret 1855 tog man saa Beslutning om at faa ansat en Andenlærer ved Skolen. Men indtil dette kunde ske, fandt Lærer Christensen ingen anden Udvej end at følge Schouboes Eksempel fra 1846: han delte Børnene i 3 Klasser, og denne Gang havde Provsten mærkværdig nok intet at indvende.

Den 27-aarige Lærer Christensen kastede sig ind i Skolearbejdet med Liv og Sjæl, og da den nye Andenlærer ankom — vistnok i Begyndelsen af 1856 — og Skolen blev delt i 4 Klasser, kom der snart Orden i Forholdene.

En Del nyt Undervisningsmateriel blev efterhaanden anskaffet, og Skolen gled ind i en fast og rolig Udvikling, der fortsattes Aarhundredet ud.

Men her vil det være rettest at standse. Der er ingen Grund til at komme dybere ind paa Skolens Forhold i Lærer Christensens Tid, da det, der kunde blive at omtale, næppe er blevet Historie endnu.

Gennem mere end halvhundrede Aar var Øster Egesborg Skole Lærer Christensens Hjem. Pligtopfyldenhed og Dygtighed kendetegnede hele hans Lærervirksomhed. Skolen var hans Verden; hvad der hørte hjemme, omfattede han med Interesse, og det offentlige Liv tog han ikke megen Del i. Han var Skolemand til Liv og Sjæl — egentlig kun Skolemand. Hans Skole stod da ogsaa bestandig højt, og i Datidens Lærerkredse og blandt Sognets Beboere nød han stor Anseelse for sin Dygtighed og Retliniethed.

Med Udgangen af 1905 tog han sin Afsked, og sine sidste Aar henlevede han ved Vordingborg, hvor han døde i Begyndelsen af Aaret 1914.

Af de 3 Lærere, der i det nittende Aarhundrede virkede ved Øster Egesborg Skole, var A. Christensen den, der satte de dybeste Spor.

Sydsjællands Stednavne.

En kortfattet Oversigt

ved

Gunnar Knudsen.

Naar man første Gang hører et Stednavn, søger man altid at tilegne sig det, at forstaa det. Mange Stednavne er ogsaa umiddelbart forstaaelige. Hører vi Navnet Langebæk, danner vi os straks Billedet af en lang, rislende Bæk, selv om vi maaske ved et senere Besøg paa Stedet vil finde, at det maaske slet ikke er Bækken, der er det stærkest iøjnefaldende og mest ejendommelige for Landskabet. Og Navne som Fuglesang, Taageby, Svinø, Rosendal, Sværdborg og Søholm vil altid vække visse Førestillinger om Stedet, fordi Navnenes enkelte Led er let forstaaelige danske Ord, som vi straks umiddelbart opfatter.

Stednavne vækker derfor altid Spørgsmaal. Hører vi et Navn, kommer vi uvilkaarligt til at tænke paa, hvorfor nu Stedet hedder saadan. Men i mangfoldige Tilfælde maa vi straks give fortabt og indrømme, at vi ikke forstaar Navnet, selv om ogsaa Navnet er sammensat af Ord, der enkeltvis ser saa letforstaaelige ud. Og naar vi ser, at et Navn som Sværdborg i Middelalderen staves Sværbyrthe, saa fatter vi Mistanke, og ser, at Navnet intet har at gøre med Ordet Borg. Og den Slags Opdagelser vil vi hurtig gøre mange af.

Det vil da staa os klart, at skal vi komme til en

virkelig Forstaaelse af Navnene, maa vi ad historisk Vej søge Oplysning om Navnets Former saa langt tilbage i Tiden, det lader sig gøre, saa vidt muligt til Middelalderen. Men det er jo ganske tilfældigt, om en Landsbys Navn findes optegnet i Breve og Dokumenter fra saa gammel Tid, en Del kan vi finde, men mange findes ikke. Maaske det kan støtte noget, om vi paa en anden Egn af Danmark eller et andet Sted i Norden finder det samme eller lignende Navn; ved Sammenligning kan mange Spørgsmaal klares, selv om de enkeltvis staar som uløselige.

Naar man sammenligner de nuværende Navne med de Skrivemaader, vi har bevaret fra Middelalderen, vil vi finde, at Formerne har ændret sig meget Brøderup hedder Brytæthorp, Tybjerg kaldes Thythæbjerg, Karise hed Kalvæ-ris (Kalveskoven) — mange Former er ved den lange Brug ligesom blevet afslidte. Men her har Stednavnene i Hovedtrækkene fulgt Sprogets almindelige Udvikling, og for at kunne tolke Navnene maa man derfor studere det danske Sprogs Historie fra de ældste Tider til vore Dage og have Øjet henvendt paa de Forandringer, det er undergaaet. Sproghistorien vil være den bedste Ledetraad til Forstaaelse af Stednavnene. Gennem Sproghistorien ved vi f. Eks., at det Dyr, som nu kaldes Bæver, i gammeldansk hed Bjæver og saa forstaar vi Bjæverskov — det er en Skov, hvor der har levet Bævere. Disse Dyr findes ikke mere her i Landet, men man har undertiden fremdraget Skeletdele af dem, saa vi ved, at de har levet her. At vi har bevaret Formen Bjæver i Stednavne, viser ogsaa, at Stednavnene ofte er mere konservative end det almindelige Sprog — her bliver den gamle Form af Navnet bevaret, medens Formen Bæver breder sig syd fra

Den Stavemaade, vi nu bruger for vore Stednavne, har jo nok til en vis Grad fulgt Navnenes Udtalelse, men ingenlunde altid. Stavebrugen har nærmest fæstnet sig gennem de offentlige Kontorer, i gamle Dage Skrivelserne hos Lensmændene, i vore Dage Øvrigheden og Postvæsenet, og dette har i mange Tilfælde bidraget til, at Navnenes Stavemaade har været noget konservativ, idet

Kontorpersonalet paa disse Steder er vedblevet at skrive Navnene paa samme Maade som deres Forgængere uden Hensyn til, hvordan Navnet virkelig lyder paa Stedet, og ved Skrivefejl kan urigtige Former komme ind. Navne- retskrivningen er paa en Maade derved blevet officielt fastslaaet, og vitterlig urigtige Former er blevet knæsatte; i vore Dage fastslaaes de yderligere gennem Undervisningen i Skolerne, gennem Landkort og Aviserne. Vi behøver blot at se paa Navnet Herfølge, det udtales af ældre Folk paa Stedet altid Hær'føj', men taler man med yngre Folk fra Egnen, ved de alle, at det korrekt hedder Herfølge — her har Skoleundervisningen og Oplysningen vundet Sejr over det nedarvede. Det har medført, at man nu paa Landet med Hensyn til Stednavne mere stoler paa Landkort og officielle Skrivemaader end paa de Navneformer, der er nedarvet fra Fædrene.

Skal man vide Besked om Navnenes Oprindelse, vil man i mange Tilfælde være nødt til at skaffe sig Oplysning om, hvordan Navnet fra gammel Tid lyder paa selve Stedet. Det er jo muligt, at man der har bevaret Navnet i en ældre Form end den, som er blevet den gængse Skriveform. Et Par Eksempler vil oplyse, hvad jeg mener med dette.

I Kastrup Sogn findes en By, som paa Kortene gerne hedder Ørnebjerg. Paa Stedet hedder den imidlertid Årnebjær, der stemmer med de gamle Former i Kong Valdemars Jordebog: Ornæbiarh. — I Øster-Egesborg Sogn ligger Storby, der udtales Sdårby, og Prof. Steenstrup benytter denne Udtaleform som Vidnesbyrd om, at det næppe er Ordet stor, vi har som Førsteled her. — I Magleby Sogn findes Aalekrog, udtalt Ålekråw'en. Det har næppe noget med Aal at gøre, for saa vilde det være udtalt med en u-Lyd: Uelekråw'en, saadan som det er almindeligt i Sjællandsk. Vi har derfor nok en gal Skriveform, der skulde vist staa Oldekrog; og Ordet Old kender vi godt andet Steds fra, det betyder Græsmark. — I Baarse Sogn finder vi paa Kortene Helmiskrogen, men paa Stedet kaldes den af ældre Folk Hælmakrån'en, og det betyder

maaske Hellig-made — den hellige Eng. — Ved Tureby findes Vraaby, der udtales Fråby'. Men fra Middelalderen skrives der Wroby, saa F synes at være en nyere Udvikling. Sprogligt umulig er en saadan Udvikling ikke. Paa Møn har man regelmæssigt faaet *fr* for *vr*, og i Sydsjælland kan der have været Tendens i samme Retning. Ejenommeligt nok fortælles der om, at naar Bønderne i gamle Dage skulde til Hove paa Vallø, havde Folkene fra Valløby deres Sække mærkede med V, men Vraabyfolkene fik af praktiske Grunde deres Sække mærkede med F, og herfra skulde Udtalen Fraaby skrive sig. — I Snesere Sogn anføres paa Kortet en Høj: Godshøj. Men den kaldes Gueshöw', altsaa Gaasehøj, og at dette er det rette, bestyrkes yderligere ved, at den ligger ved Siden af Hønsehøj.

Skal vi derfor komme til Klarhed over Navnenes Betydning, maa vi foruden de gamle Stavemaader ogsaa have Besked om den stedlige Udtale. Det har Stednavneskriverne længe været klar over, og vi ser derfor ogsaa, at et Værk som Norske Gaardnavne, det store Værk, som væsentligt skyldes Professor Ryghs flittige Arbejde, ogsaa har optegnet hvert enkelt Navn med Lydskrift efter Udtalen. Norge har været Foregangslandet med Hensyn til Stednavnestudier, der er man i alt væsentligt naaet til Ende med Udgivelsen af det historiske og sproglige Stof; det er ogsaa blevet et anseligt Værk paa omtrent en Snes Bind, et for hvert Amt. Foruden Navnenes Skrivemaader til forskellig Tid og Udtale giver dette Værk ogsaa Forsøg paa Tolkning af Navnenes Betydning, og om enkelte vanskeligere Navne findes der hele Afhandlinger. I Sverige har man ogsaa begyndt paa systematiske Stednavneundersøgelse, idet der er nedsat en *Ortnamnskommitté*, hvori der sidder en af Nordens berømteste Sprogforskere, Professor Noreen. Denne Kommite har begyndt paa at udgive Navnesamlinger med Tolkninger, men medens Nordmændene kunde have et Amt i hvert Bind, gør Svenskerne Arbejdet saa grundigt, at de trykker et Bind for hvert Herred, og det vil muligvis tage dem over 100 Aar at blive færdige.

I Lighed med Norge og Sverige har vi ogsaa i

Danmark faaet en Stednavneundersøgelse i Gang. I 1910 blev Stednavneudvalget nedsat, dets Medlemmer bestaar af Videnskabsmænd og Repræsentanter for Jernbane-, Post- og Lodsvæsenet samt for Generalstaben og Matrikulskontoret. Udvalgets Formand er Departementschef Frantz Dahl. Dette Udvalg har til Formaal at forberede en ministeriel Retskrivning af vore Stednavne for at afskaffe den Vilkaarlighed, der ofte hersker i Retskrivningen. Men desuden skal det forberede en videnskabelig Navneundersøgelse i Lighed med den, der finder Sted i vore Nabolande.

I de forløbne Aar har man derfor samlet paa gamle Skrivemaader af Stednavne for hele Danmark, og man har udsendt uddannede Folk over store Dele af Landet for at optegne Navnene med Lydskrift efter Udtalen, i Fjor saaledes 15 Medarbejdere, idet man stadig har søgt at faa den ægte gamle stedlige Udtale frem og faa den optegnet. Personlig har jeg som Udvalgets Sekretær haft Lejlighed til at lede dette Arbejde i fem Aar, og i tre Somre har jeg gennemrejst Præstø Amt for at optegne Navne, saa jeg er ganske godt kendt med Egnene hernede. Desværre er Udvalgets historiske Stof langt fra fuldstændigt endnu, og Præstø Amt staa længere tilbage i Behandling end flere andre Amter i Danmark, men jeg skal dog paa Grundlag af dels Udvalgets Samlinger og dels private Efterforskninger søge at drage Hovedlinjerne for Sydsjællands Stednavne, idet jeg særlig holder mig til Landsbynavnene.

For Sydsjællands Vedkommende har vi et Par meget gamle Skriveformer for Stednavne, idet vi finder et Par Navne stavede paa Runestene. Paa en Sten fra Sandby, der nu findes i Nationalmusæet, staa der: Sølve rejste denne Sten i Spalkløsu efter sin Fader Susar og gjorde denne Bro efter sin Broder Torils. Dette Sted (Spalkløse har man villet finde i Spragelse, Herlufmagle Sogn. Men Navnets Betydning er uklar. — Paa Vordingborg Stenen ca. 950), som ogsaa findes i Nationalmusæet, staa: Efter Adisl fige (den djærve) gjorde Rud dette Vi (Gravminde) i Thiaathu o: Ty, og vi kender endnu Tybjerg Herred (Thyuthæbiærghæreth i Valdemars Jordebog) og det er

rimeligt at henføre det dertil. Det gamle nordiske Ord Thiod betyder Folk, og Tybjærg betyder derfor Folkebjærg. — Fra et Sted lidt Nord for Amtsgrænsen har vi et endnu klarere Eksempel, nemlig Snoldelev-Stenen, som siger: Gunnvalds Sten, Søn af Roald, Taler paa Salhåugum. Denne Sten er en af vore ældste danske Sten, fra 800—825, og Navnet Salhåugum betyder Salhøje, og findes endnu i Navnet Salløv i Snoldelev Sogn.

Men disse ældste Kilder, Runestenene, er jo desværre saa sjældne og sparsomme. Vi maa tage til Takke med yngre Kilder, og blandt disse indtager Kong Valdemars Jordebog (fra 1231) en fremragende Plads. For Sydsjællands Vedkommende indeholder den Herredsnavnene, og enkelte Bynavne, især fra Baarse Herred, men er langt fra udtømmende, da den antagelig kun medtager Kongens Ejendomme. For Falsters Vedkommende er den derimod næsten fuldstændig. I Dokumenter, som Skødebreve og Mageskiftebreve fra Middelalderen, er adskillig flere Navne bevarede, men disse Sager er trykte i mange forskellige Bøger, og Stoffet er ikke saa let tilgængeligt og overskueligt. I den Samling, Stednavneudvalget har anlagt, vil dog alle disse Navneformer blive samlet sammen, men dette Arbejde er kun paa-begyndt. Dog skal jeg gøre opmærksom paa, at der findes en hel Del sydsjællandsk Stof i 1ste Bind af Ældste danske Arkivregistraturer, der indeholder en Fortegnelse over de Breve, der fandtes paa Vordingborg Slot i Aaret 1476. Den giver Uddrag af mange Breve, der er tabt, og da den er saa gammel, er det en vigtig Kilde til vor Viden om sydsjællandske Forhold i Middelalderen.

Navnene paa Herrederne er meget gamle, de findes alle i Valdemars Jordebog. Vi har nævnt Bjæverskov og Tybjerg Herred. **Hammers Herred** hed **Hammarshæreth**. Ordet Hammer er vel kendt, det betyder egl. Klippe, vi kender Hammershus paa Bornholm, og Navnet bruges meget i norske og svenske Stednavne. I Danmark synes det at betyde høj, stenet Bakke, og det passer ogsaa forsaavidt paa Byen Hammers Beliggenhed, den ligger meget højt i et bakket Terræn.

Stevns Herred hed Stethyumshæreth. Det minder om det oldnordiske Ord Stethi, en Ambolt, og O. Nielsen har ment, at det skulde hidrøre fra, at Stevns Klint minder i sin fremspringende Form om en Ambolt. (Han forudsætter en Grundform Stethia-heim-næs). Andre har sat det i Forbindelse med Stavn, Stævn paa et Skib, men saa kommer man bort fra den ældste Form.

Faxæhæreth har Navn af Byen Fakse. Vi har et Ord fax, der betyder Mankehaar paa en Hest, og faxi, der bruges om Heste. Tænker man paa Byens høje Beliggenhed paa Kalkbjærget, kunde det godt sættes i Forbindelse med Manke: fremspringende Kam, vi har det ogsaa i norske Stednavne: Faxastadir, Faxaberg.

Baarse Herred hedder Burghushæreth i Valdemars Jordebog. Det maa betyde Borghuse, der maa tænkes at have ligget en Borg paa den høje Bakke, hvor nu Baarse By ligger. Interessant er det, at Herredsnavnene mest nævner særlig højtliggende Steder: Borghus, Hammer, Tybjerg, Stevns, Fakse — man har valgt højtliggende Steder til Herredsting.

Medens Herredsinddelingen er ældgammel og ældre end Kristendommen, saa er Sogneinddelingen nok jævnaldrende med Bygningen af vore Kirker. Vi skimter i gamle Dokumenter en endnu ældre Inddeling af Herrederne — de har været delt i Fjerdinger eller Tredinger. Vi har tilfældig bevaret Navnet Brytætorps Fierding i et Dokument fra 1320 — i Tybjerg Herred nævnes en anden Fjerding i 1135. I Hammer og Baarse Herred har der været Tredinger, Kastrop, Sværdborg, Køng og Sallerup Tredinger; Baarse, Ørsløv, Kallehave, Stensby og Bakkebølle Tredinger; de omtales dog først i nyere Tid.

Vi gaar nu over til at betragte Landsbynavnene. Til de ældste Navne hører de, der ender paa -inge. I Sydsjælland findes en Del af dem, f. Eks.: Snertige, Vindinge, Skibbinge, Størtinge, Krømplinge, Klippinge, Lellinge og Slimminge. Enkelte andre, som i Tidens Løb har ændret sig noget, maa ogsaa henregnes til denne Gruppe, saaledes Køng (Kiønge), Renge (Ræthinge)

og Ring (Reynge). Lekkende og Rekkende ligeledes; og naar de skrives med *nd* i Stedet for *ng*, saa er det vist Udtalen paa Stedet, som er Skyld i det. Naar man tænker paa, at man i Sydsjælland udtaler f. Eks. svinde og svinge paa samme Maade, vil denne afvigende Skrivefejl let kunne forstaas. Et Navn som Juellinge kan dog ikke regnes med her, det er forholdsvis nyt og dannet af Slægtsnavnet Juel; i 1664 kaldes Gaarden for Walbygaard. Heller ikke Iselingen, som er dannet af Baron Iselin, der 1774 købte det gl. Vordingborg Slot.

Disse inge-Byer ligger alle paa gammel Agerjord, der tidlig er taget i Brug. Hvor gamle Navnene er, kan vi ikke have nogen sikkert begrundet Mening om; Svenskeren Almquist har antaget, at de hidrører fra Folkevandrings-tiden, fordi Navnet Holting findes med Runer paa det berømte Guldhorn, og dette Horn antages at hidrøre fra omkring 400—500 e. Kr. H. V. Clausen antager, at de er langt ældre, fra Tiden før Cimbrernes Udvandring fra Jylland o. 150 før Kristi F. Endelsen -ing bruges i vort ældste Sprog i mange Navne til at betegne Afstamning eller Nationalitet, Knyttingerne var Efterkommere af Knud den fundne eller den gamle danske Kongeslægt, hvortil Jællingkongerne hørte, de svenske Yngling-Konger var Efterkommere af Yngve-Frey; og endnu bruger vi Navne som Falstringer, Samsinger, Alsinger. Man antager Stednavnene paa -inge for at være beslægtede med disse Navnedannelser, og altsaa maa de indeholde Navnet paa en Slægt, som i sin Tid har bosat sig paa Stedet. I Snertinge skulde derfor Slægten Snertingerne have boet, osv. Navnene skulde ogsaa herved vise sig at tilhøre en ældre Kulturperiode, hvor det var Slægten, der ejede Jorden. De senere Stednavne med deres mange Personnavne som Forled viser tydeligt nok, at man senere er gaaet over til Enkeltmandseje. — Steenstrup gør opmærksom paa, at flere af inge-Navnene synes at indeholde Naturnavne, f. Eks. Hedinge (Hede), og dette kunde ogsaa gælde Oringe, vi har maaske her et Ord Ore (ældre warthæ), som betyder udyrket Land. Oringe er iøvrigt samme Navn som Vording-borg;

og naar V er bevaret i dette Købstadnavn, turde Grunden være den, at det i Middelalderen var en berømt By, hvis Navn blev skrevet saa ofte i Kongebreve og derved slaaet saa forsvarlig fast, at senere Tiders Sprogudvikling ikke har kunnet rokke ved det. En mere ubetydelig By som Worethorp i Fakse Herred har derimod maattet følge Udviklingen og er blevet til Orup. — Et Navn som Svinninge, ældre Svidninge, kunde muligvis hidrøre fra Ordet svide, og have Navn efter Skovbrænding; »Svinningernes Slægt« kan have udmærket sig i denne Retning.

Men om Navnene paa -inge tør der imidlertid ikke med Sikkerhed siges ret meget, hverken om Alder eller Betydning. Naar de fleste af dem er saa uforstaaelige, er Grunden utvivlsomt den, at de indeholder gammelt Sprogstof fra forhistorisk Tid; vi kender jo desværre ikke noget til det Sprog, der taltes her i Landet i Stenalderen og Bronzealderen. Men maaske nogle af de ældste Stednavne indeholder Levninger af det.

Fra Perioden før Vikingetiden (ca. 800) stammer endvidere de Navne, som ender paa -lev, -løse- og -sted.

Navnene paa -løse er ikke saa talrigt repræsenterede. Vihar Holløse, Bavelse, Træløse, Spragelse, Grumløse, Værløse og maaske Tyvelse, der dog ogsaa godt kan være et Navn, som ender paa -høj. Ulsø hører ogsaa, trods sin ændrede Skikkelse, hertil, vi finder det tidligere stavet Ugløse. — Brødløsehuset, Kongsted S, hører dog ikke herhen, det viser sig straks som nyere, men kendes dog 1688.

De fleste Byer paa -løse findes i Midtsjælland, hvorfra en Gren strækker sig gennem Tybjerg Herred ned efter Sydsjælland, og den sydligste Udløber er Grumløse. En anden Kreds af -løse-Byer findes i Nordsjælland, ialt er der ca. 50 af dem paa Sjælland. Baade i Sverige og paa Øerne omkring Sjælland findes der ogsaa en Del af dem, men de mangler næsten i Jylland, og der er blevet fremsat en Formodning om, at de skulde have bredt sig sammen med Byerne paa -lev, og være udgaaet fra Sjælland; det skulde muligvis have været Erobringstog, der har været Aarsag i Udbredelsen (H. V. Clausen).

Om disse Navnes Betydning har der staaet nogen Strid. Endelsen har man villet sætte i Forbindelse med et gl. engelsk Ord læs, der betyder Græsgang, eller med Ordet løse i Betydning kobe, altsaa Kobjord, og nylig har Lindroth i Sverige fundet nogle Marknavne paa -løse, og fundet Beviser for, at Ordet Løse paa svensk har været brugt om los, frugtbar Jord. — Men har det voldt Vanskeligheder med Endelserne, saa har Forleddene været meget værre. Nogle har i Forleddene set Personnavne, andre Naturnavne, og sidst er det blevet formodet, at de skulde indeholde Navne paa Vaaben og Skjoldmærker. Naar der kan opstaa saa afvigende Opfattelser, saa er det Tegn paa, at det er paa en noget usikker Grund, vi bevæger os, og vi har sikkert her at gøre med ældgammelt Sprogstof. Man anser dog i Reglen ikke -løse-Byerne for at være saa gamle som -inge-Byerne, men sætter dem i Forbindelse med Byerne paa -lev; det viser sig, at disse to Endelser i Belliggenhed paa en mærkelig Maade følges ad.

Navnene paa -lev synes altid være sammensat med Personnavne, og vi træffer i disse -lev-Navne altid Personnavne af den Art, som vi kender fra Indskrifterne med de ældre Runer, og kan derfor bestemme disse Byers Alder til ca. 500—800 efter Kr., maaske er de ældre, men i hvert Fald maa de henføres til Tiden før Vikingeperioden. Selve Ordet lev betyder »det efterladte, overleverede«, og der er saaledes Tale om personlig Ejendomsjord. Navnet Sigerslev betyder: »den Jord, som Sigar har efterladt sig«. Af andre kan vi nævne Havnelev (Hakon), Ørslev (Øthær), Haarlev (Horn), Brandelev (Brand), Enderslev (Jætnæ), Gørslev (Gøtær), Allerslev (Alvær), Alslev (Alw?), Lyderslev (Liutær), Jørslev (Juræ), Frøslev (Fro), Vollerslev (Waldær), Varpelev, Blangslev, Dyrlev.

Det er for en Del velkendte Personnavne, vi træffer her, Navne paa de Mænd, som har ejet Jorden. Formodentlig befinder vi os derfor nu under helt andre Kulturforhold end den Gang -inge-Navnene blev givet, for det var vel den Gang Slægten eller Stammen, der gav Byen Navnet. Jorden er vel saa fra at være Slægtens gaet

over til at være Enkeltmands, eller gaaet over i Stormandsbesiddelse, noget som vel sagtens er et Resultat af store, indre Omvæltninger eller ny Indvandring.

-Lev-Byerne er, ligesom -løse-Byerne, store, velbyggede Byer, og Hovedparten af dem er Kirkebyer, og de maa derfor paa den Tid, Kristendommen kom hertil, have været de betydeligste, siden de har faaet Kirkerne.

Ikke alle de Byer, som skrives med -lev, er dog ægte, f. Eks. Kastelev ved Vordingborg. Den hedder i Middelalderen Kastellæ -- og det ser snarest ud til, at det har været et gammelt Slot (Kastel, latinsk castellum). Men saa vidt jeg ved, findes der ingen Efterretninger om et saadant, eller Rester af det. Salløv, et gammelt -høj-Navn, har vi ovenfor bemærket, men det ligger jo ikke i Præsto Amt. — Et Navn som Vallø er muligvis ogsaa et -høj-Navn, vi har Skriveformer som Wallöffue og Walleue, H. V. Clausen antager dog, at det er et -lev-Navn.

Et sikkert -lev-Navn har vi i Herlufmagle og Herluf Lille, det store og det lille Helge-lev. Det skrives i Middelalderen Hellev-, og først efter Herlufsholms Oprettelse finder vi Staveformer med Herluf-, saa der maa foreligge en Sidevirkning fra dette Navn.

De Byer, hvis Navne ender paa -sted, tilhører ogsaa en Tid, der ligger forud forud for Vikingetiden. De indeholder nemlig ofte ganske samme Personnavne som dem, der ender paa -lev. Hellested (Hæliæstæthæ) er sammensat med Personnavnet Helge, ganske som Herlufmagle. Og svarende til Sigerslev paa Stevns har vi Sigersted ved Ringsted. — Men flere af de Navne, der nu ender paa -sted, har anden Oprindelse. Kongsted hed tidligere Conigstwed, og er sammensat af Ordet Tved, som betyder »et Stykke højere liggende Jord, som er afskaaret ved Vandløb«. Det samme er ogsaa Tilfældet med Børsted (Børstwit), Geldsted (Gielstwidh) og Dysted (Dystwedt). Det sidste kunde maaske betyde »Tvedet med Stendysserne«. De er altsaa sammensat med Ordet Tved og ikke Sted. De hører i Klasse sammen med et Navn som Næstved, der ogsaa af mange udtales som Næsted. Ordet Tved forekommer

ogsaa selvstændigt, f, Eks.: Nørre Tvede og Tvedegd. i Hammer H., der 1688 skrives Kierlingtvedgd. Her har man, vel af Skonhedshensyn, sat »Kællingen« af af Spillet.

Fra selve Vikingetiden stammer mange Navne, som ender paa -torp (-trup, -rup) og -by. Da Vikingerne kom til England og slog sig ned i Danelagen, gav de ogsaa Stederne der ovre danske Navne, og der benyttede de meget ofte Navne -torp og -by, saa det er et meget vigtigt Holdepunkt for Dateringen af disse Navne. Fra England kan vi nævne Navne som Rugby, Grimsby, Derby, de er tydeligt af dansk Afstamning. Men disse Endelser bruges til Navnedannelse langt ned i den kristne Tid.

Torp er et gammelt Ord for en Udflytterby. Selve vore gamle Landskabslove giver Forklaring paa, hvorledes man skal forholde sig, naar Folk enes om at flytte ud fra Adelbyerne, de gamle Byer, og danne Nybyggersamfund, Torper, og da Landskabslovene fra det 12 – 13 Aarh. indeholder disse Bestemmelser, er det rimeligt, at denne Bevægelse har fortsat sig saa langt op i Tiden. Som vi skal se, indeholder ogsaa mange af Torp-Navnene Minder om kristen Kultur.

I sin Grundbetydning Udflytterby træffer vi ikke sjældent Ordet Torp. Vi har Snesere med sin Aflægger Sneseretorp og vi har Lundby og Lundbytorp, mulig betyder Hammer Torup ogsaa kun Hammer Udflytterby. Men i Regelen fik Torperne nye Navne, de vilde ikke vedblive at hænge sammen med Moderbyen, men hævde sig ved et selvstændigt Navn. De fleste Torp-Navne er sammensatte med Personnavne, og vi har her aabenbart Navnene paa de Mænd, der i sin Tid med Økse og Brækstang ryddede Jord til Opdyrkning paa de tidligere Udmarker. De fleste Navne er velkendte Personnavne fra Vikingetiden og den første kristne Tid, Navne af den Art, som vi træffer paa Runestenene og i vor ældste nordiske Litteratur.

At bestemme alle Navnene med Sikkerhed lader sig ikke gøre, da det ældre Kildemateriale, de gamle Stave-maader, kun brudstykkevis er bevaret, men Størsteparten lader sig dog tyde.

Den overvejende Del af -torp-Byerne indeholder som sagt gamle nordiske Personnavne, og som Eksempler kan anføres:

- Aaderup (Oddæ).
 Alkestrup (1596 Allgistrup, af Alwger).
 Ammerup (Amundæ).
 Ammedrup (Amund, 1476 Amwntorp).
 Assendrup (Asmund).
 Atterup (Attæ).
 Babberup (Babbæ).
 Bonderup (Bondæ, 1476 Bondhætorp).
 Borup (Bo, 1476 Bothorp).
 Boserup (Bosæ).
 Brøderup (Brytæ).
 Erikstrup (Erik).
 Eskildstrup (Eskild).
 Frønderup (Frændæ).
 Gerdrup (Gerth).
 Godstrup (Gøtær).
 Grimstrup (Grim).
 Gunderup (Gunnæ).
 Hejnerup (Heghnæ).
 Hemmestrup (Hemming, 1476 Hemmingstorp).
 Ingelstrup (Ingjald).
 Kastrup (Karl, 1231 Kaarlsthorp).
 Kjelstrup (Ketæl, nu Kjeld).
 Lestrup (Lew, isl. Leif; 1231 Lefsthorp).
 Lystrup (? Liutwarth, 1256 Lyuthsthorp).
 Olstrup (Oluf, 1476 Oluffstrøp).
 Ravnstrup (Ravn).
 Regnstrup (Regin, el. Regnær).
 Rettestrup (Rethær).
 Sallerup (Salæ).
 Sibberup (Sibbæ, et Kælenavn, dannet af Sigbjørn.
 — Byen hedder 1476 Sybbæthorp. En By i
 Skaane, som nu hedder Sibbarp, skreves i Mid-
 delalderen Sigbyornathorp).
 Skallerup (Skallæ).

Skaverup (Skaghæ).
 Skullerup (Skulæ).
 Smidstrup (Smith, 1476 Smetztorp), = Smerup.
 Sonnerup (Sunæ).
 Stavnstrup (Stawn, maaske lig Stephan, 1476
 Staffhyinthorp).
 Stenstrup (Sten).
 Stubberup (Stubbæ).
 Svendstrup (Sven).
 Taastrup (Thor; Thorstorp).
 Teglstrup (? Thengil).
 Tokkerup (Tokæ, 1476 Toghestorp)
 Tolstrup (Tolw, af opr. Thorulv).
 Ulstrup (Ulv).
 Vimmedrup (Vemund, 1596 Weminderup).
 Viverup (? af Vebjørn > Vibbæ, jfr. Sigbjørn > Sibbæ).
 Vrangstrup (Vrang).

Alle disse Personnavne er kendte fra den tidlige Mid
 delalders Litteratur, nogle af dem ganske vist kun som Til-
 navne. Nu vil det jo være ganske naturligt, om vi ikke
 skulde kende alle de Personnavne, som skjuler sig i Torp-
 Navnene, for vort Kendskab til disse Tiders Navneskik er
 jo for en stor Del af en ret tilfældig Art. Mange Navne
 kan have eksisteret, uden at de er blevet indhugget paa
 Runestene eller sat paa Pergament, og utvivlsomt ligger
 der i Stednavnene begravet en lang Række Personnavne,
 vi ikke ad anden Vej kender noget til. Til Grund for
 Navnet Spjellerup f. Eks. kunde meget godt tænkes at
 ligge et Mandsnavn *Spjallæ, som vi ellers ikke kender.
 Vi nødsages derfor i mange Tilfælde til at antage Tilstede-
 værelsen af Navne, som vi ikke kan belægge, som det hed-
 der, men da vi jo heldigvis alligevel kender saa stor en
 Mængde af Personnavnene fra disse Tider, er Eksperimen-
 tet ikke saa farligt, vi har forholdsvis sikker Grund under
 Fødderne.

I Torpnavnene indgaar tit Personnavne af en noget
 kortere Form, end vi kender det fra -lev-Navnene, som til-
 hører den ældre Tid; de oprindelige, toleddede, mere høj-

tidelige Navne er ofte afløste af kortere, ligesom mere dagligdags Navne; Sigbjørn er f. Eks. blevet erstattet med Kælenavnet Sibbe, og disse Kortnavne, eller hvad man nu vil kalde dem, gaar med i Navngivelsen af de nyoprettede Torp-Byer.

Som tidligere antydet er Dannelsen af -torp-Byer fortsat langt op i Tiden, og vi har ikke saa faa Navne, der lader sig tidfæste til Tiden efter Kristendommens Indførelse. Saaledes Pederstrup, Jenstrup og Povlstrup, der alle indeholder Apostelnavne. Maaske ogsaa Tømmestrup hører herhen. Klemmenstrup og Nielstrup er afgjort Helgenavne, og Mogenstrup (Magnus) maa ogsaa være indført, og det samme kan muligvis ogsaa gælde Stavnstrup (Stephan?). Til den kristelige Kulturkreds maa vi henregne Bidstrup, der vist hidrører fra Biskopstorp.

I sidstnævnte Tilfælde er det ikke noget Personnavn, vi har som Forled, og selv om det som Regel er Personnavne, der indgaar som Forled, er der alligevel en Del Undtagelser, Nyrup betyder det nye Torp, Skoverup (gl. Form Skoogthorp) betyder ligefrem Skov-Torpet, og dette Navn bliver mange Steder til Skaarup. Det samme har vi i Skov Torup. Sørup er sammensat med Sø, og Myrup muligvis med Myr, Mose. Orup (1331 Worthorp) er vel sammensat med Ore, udyrket Land, — Barup hedder i Middelalderen Barnæthorp, og synes sammensat ved Barn, men der kunde vel ogsaa foreligge et Personnavn.

Navnene paa -by er ikke, som Torpnavnene, sammensatte med Personnavne. Ordet -by findes i Oldnordisk som Betegnelse for den enkelte Gaard, men i Danmark er det blevet Navn for en samlet Bebyggelse, dog maaske med Enkeltgaarden som Udgangspunkt.

Hyppest finder vi disse Navne sammensat med Ord, som betegne et Naturforhold, Sandby, Dalby, Næsby, Lundby, Oreby, Risby (Ris-Skov), Stensby og Knudsby. De to sidste kunde formelt være Personnavne, men da de ligger henholdsvis i den gamle Skov Stensved og ved Halvøen Knudshoved, maa de snarere sættes i Forbindelse med disse Naturnavne. Stavreby kan vel

have Navn efter Halvoen, den ligger paa: Stavesnakke; if. Steenstrup betyder Stave ofte et fremspringende Næs. Vraaby kunde tydes som »Byen i Krogen«, og Udtalen med f maa være senere udviklet. Stuby hedder i Valdemars Jordebog Stokby. Taarnby, der iøvrigt i Midlaldren skrives Tornby, synes ligesom sin Navne paa Amager at have Navn efter sit Kirketaarn, og Fæby indeholder nok Fæ. ligesom Fensmark betyder Kvægmark. Hovby betyder utvivlsomt Byen med Hov'et, et Hov er et hedensk Gudetempel, og det er sandsynligt, at her har ligget et saadant; vi har muligvis et Minde om det i den velkendte Hovby Kilde, hvor der har været holdt Kildemarkeder helt op til vore Dage; en sidste Udløber af gammel hedensk Kultus. Skelby ligger ved Susaaen, Amtsskellet, der ligger ogsaa Naaby, vi kender Ordet No eller Naage, som betyder en lille Odde, som vi rimeligvis finder heri. — Strøby kan have Navn efter sin spredte Bebyggelse, som er ganske karakteristisk. Navne som Gammelby, Nyby og Magleby (o: den store By) behøver ingen nærmere Forklaring. Et Navn som Favreby hører rimeligvis ikke til denne Klasse, det staves tidligere Fauerbøgh, og det samme gælder Vindbyholt, af Windebotheholt (Græsgangs-bod-Skoven?).

En Del Navne ender paa -bølle. Dette Ord er kendt fra ældre Sprog og betyder Bolig. Vi har saaledes — med Naturnavne: Mosebølle og Bakkebølle. Noble er et oprindeligt Ny-bølle.

Navnene paa -rød betyder Rydning. De er anlagte i gammelt Skovland, og ikke sjælden sammensatte med Personnavne, vel Navnene paa de Mænd, der først har ryddet i Skoven. Gummerød er vel Gudmunds Rydning, i Bunnerød og Taagerød kan vi finde Navnene Bondæ og Tokæ. Herhen hører ogsaa Navnet Nyraad, den gamle Købstad ved Vordingborg. Den skrives tidligere Nyruth, som betyder det nye Brud i Skoven, og det har jo ogsaa ligget i den store Skov Stensved. Beslægtet hermed er ogsaa Navnet Rode, tidligere Rydhæ, og Raadegaard muligt ogsaa Rødstofte.

I Betydningen er Navnet Vedskølle beslægtet hermed, vi kender det fra Sverige: Vidsköfla, og det betyder Skov-Rydning.

Vi har nu været igennem de vigtigste af de Bynavne, som er sammensatte med Ord, der betyder Bebyggelse eller indeholder andre Minder om menneskelig Kultur. Vi kommer til en anden Gruppe, Naturnavnene, som i mange Tilfælde er naaet op til at blive Bebyggelsesnavne.

Vi har omtalt et gammelt Ord Ved, der betyder Skov. De Navne, som er sammensat med dette, er ofte saa afslidte, at de er næsten ukendelige. Vi har nævnt Stensved. Flere Steder har vi Bogede = Bogeskov, og Egede, Egeskov, Rønnede i Bet. Rønneskov. Maaske Linde er afslidt af Lindeved, Lindeskov. Hyllede kunde vel nok komme af Hyld. Herhen hører ogsaa Vivede, maaske Helligdom-Skov, altsaa et Minde om hedensk Gudsdyrkelse.

Ved en Sammenligning med Navne fra det øvrige Land finder vi, at Navnene paa -ved aabenbart er de ældste Skovnavne, vi finder dem ofte sammen med hedenske Gudenavne, men aldrig med Ord, som vedrører kristen Kultur.

Paa -holt ender en Række andre oprindelige Skovnavne, Vindbyholt er nævnt, oprindeligt Windebotholt. Sjolte er aabenbart Sø-Skov, skrives tidl. Sø-ollte. Af andre kan nævnes Roholte, Favreholt, Togeholt, Hylleholt og Rudholt, nu Billesborg, Torpenholt og Monsholt; nogle indeholder muligt Personnavne.

Paa -skov ender foruden en Mængde virkelige Skovnavne ogsaa nogle gamle Bynavne, som Bjæverskov, Taageskov (jfr. Taageholt), Bækkeskov, Ebbeskov og Broskov, tidligere Broerskov, og paa -ris, samme Betydning, har vi Karise, opr. Kalværise, og Raaris.

Som vi har Skovnavne, har vi Bakkenavne. Mange Byer bærer Navn efter Høje, og Ordet Høj, gl. sjællandsk Høw, indgaar i mange ældgamle Stednavne, men er ofte afslidt til Ukendelighed. Elmue betyder Elm-høje, Holtug: Skovhøje. Aversi er Manden Avæirs Høj, Gevnø og Torøje minder om Gefion og Tor — altsaa Gudenavne,

men det er urigtigt at skrive Thorshøj, den nedarvede Form er Torøje. Arnøje betyder maaske Højen paa den aabne Plads. Egoje er den egeklædte Høj, Aashøj Højen paa Aasen, Vallø (Valløve) er den græsklædte Høj. Til samme Gruppe hører ogsaa Himlingøje, Næstelso og maaske Tyvelse, der alle er stærkt forvanskede. Ejendommeligt er det, at mange af disse ældgamle Bebyggelser synes at være i Slægt med en Klasse af samme Navne paa den anden Side af Øresund, som Grefvie o. lign. En Tilbøjelighed til at opkalde Bebyggelserne efter Højene spores tydeligt paa begge Sider af Sundet, og tyder paa Kulturfællesskab. — Men ellers er -høj saare almindeligt i Naturnavne Landet over, det synes navnlig at være brugt om Hoje, som er dannede med Menneskehaand, Gravhøje, og det dukker ogsaa frem som Bebyggelsesnavn stedvis hele Landet over, men som sagt ingen Steder saa hyppigt som i det østlige Sjælland.

Paa -bjerg ender mange Navne, og disse betegner vel de naturlige Bakker. Svandsbjerg og Ravnsbjerg, indeholder Personnavne, Græsbjerg og Egebjerg Naturord, Ornebjerg synes sammensat med et Ord Orne, der betyder Skovpart; det skrives ofte urigtigt Ørnebjerg.

I Remkolde har vi nok Ordet Kol, der betyder Bakke; Ringkølle hedder Byen tidligere, og kunde tydes som Ring-bakken. Samme Ord har vi i Kulsbjerg, hvor man aabenbart har glemt, at Kol alene betyder Bjerg

Nogle Byer ender paa -hoved, f. Eks. Tjørnehoved, Borrishoved, Strandehoved. Dette Ord bruges meget om Halvoer og frømspringende Punkter paa Kysten: Knudshoved, maaske af Knude, og Jungshoved (Lyng?). Kindhoved ligger ved Kindvig. Et Par forsvundne Landsbyer af denne Type kendes ogsaa: Axelshoved, hvor Lindersvold nu ligger, og Fiskerehoved, paa Strandegaards Plads.

Sammensat med Ordet Næs har vi nogle Byer, som Næstved, Næsby o. lign.; Abbenæs (vel Abbed-Næs) og Basnæs (det Næs, hvor der vokser Bast-Træer?). Men usammensat er Næs, en By ved Knudshoved.

Da Sydsjælland er et søfattigt Land, er det ikke mærkeligt, at vi har faa Sønavne. Et Bynavn som Næstelso er næppe ægte, det har vist tidligere endt paa -høj (Nestenshøj), men ægte er nok Navne som Glumsø, Bøgesø, Broksø, Nysø, Hjelmsolelle o. lign. Ulsø er, som vi har set, et -løse-Navn.

En Eve er et stillestaaende Vand; ved Præsto findes Even om den dybe Bugt, som skærer sig ind fra Fjorden, og meget naturligt kommer derfor en By til at hedde Over Even. Byen Everdrup ligger lige ved Even, og man har ogsaa sat dens Navn i Forbindelse dermed (O. Nielsen), der maa da tænkes at være indskudt et *r*, paa samme Maade som det ofte nu er Tilfældet (Bækkerskov, Tappernoje, Appernæs), og det paa et gammelt Trin, for Stavemaaden med *r* er meget gammel. I Parentes kunde bemærkes, at Tappernoje er et gammelt Kronavn. I Matriklen 1664 oplyses om det: »Ved Stiggjerdet et Hus opsat, kaldes Tapenöyes Krug, hvoraf ses til Løddet for Vildbanen til Vordingborg, og giver eller gjør intet andet«. Kroen laa tidligere ved Gl. Tappernoje. Navnet skyldes sikkert Folkevittigheden. Sydligere ved Vejen ligger et tilsvarende Hus: Taplidthuset.

Af ejendommelige Naturnavne kan enkeltvis nævnes Fed — en flad Landtunge, vi kender Fedet i Præsto Bugt, det nævnes allerede i V. J. Ore betyder Grus og Smaasten: Snesere er vist Snes-øre, og maa vel have Navn efter Jordbunden, ofte er Ore Navn paa fremspringende Næs, der er belagt med Smaasten og Grus, men dette passer jo ikke paa Snesere. Balle betyder en lav Jordhøj, eller ogsaa en ryddet Plads — vi har en By, som hedder Balle (Bal) i Kallehave S. Flask betyder Vig med lavt Vand — sikkert har vi dette i Fladsaa, Flasse, som det kaldes ved Aaens Udlob.

Men af Naturnavne findes der nogle paa hver eneste Plet Jord, og det vil føre for vidt at gaa videre med dem. Hver Kyststrækning, hver Bæk, Dal, Banke og Skovpart har jo sit Navn. Men jeg skal dog gøre opmærksom paa en særlig Klasse Navne, det er de gamle Marknavne.

Det er dels Naturnavne, dels Kulturnavne. Det var før Udskiftningens Tid nødvendigt at vide, hvad de enkelte Dele af Bymarken hed, ellers kunde de forskellige Brugere vanskelig gøre sig forstaaelige for hverandre. En Landsbys Marker var i Regelen delt i tre Vange, og hver Vang i en Mængde Stykker, Aase og Skifter, og hvert af disse Stykker var delt i lige saa mange Agre, som der var Gaarde i Byen. Alle disse Stykker og Aase havde som sagt Navne, og vi er i det lykkelige Tilfælde at kunne sige, at de er bevaret for hele Landets Vedkommende, nemlig i de gamle Markbøger 1682, som findes i Matrikulsarkivet. Mange af disse Navne findes ogsaa paa de ældste Matrikulskort, og en Del af dem vil endnu huskes omkring paa Stederne. Men efter Udskiftningen gik de af Brug; da hver Mand fik sin Mark, var de ikke længer nødvendige, og er derfor som Regel gaaet bort igen.

For at tage et Eksempel, er der for Brøderups Bymarker bevaret ca. 75 Navne, og man kan deraf se, hvilken Vrimmel af Navnestof, der maa findes for hele Landet.

Brøderup Bymarker deltes i tre Vange: Nørremarken, Søndermarken og Mellemmarken. Hertil kom et lille Stykke, som kaldtes Skovmarken. Vi skal nu gengive Marknavnene efter Markbogen 1682 og se lidt paa deres Betydning. (Retskrivningen lidt normaliseret).

I Nørremarken fandtes:

1. Kuld Brænde Stykker (vel af Kulbrænder = Kulsvier; der har været brændt Trækul).
2. Boerods Stykker (vel af Bog = Bog, = Bøgerød).
3. Lierre Grafs Ager (Lergrav). — Børne Engen.
4. Stifuer Moses Ager (maaske af Stivel = Stub, som i Stubmark).
5. Jeppe Tofts Ager (Personnavnet Jeppe, Tofte betyder Jorden, som ligger nærmest Gaardenes Bygninger).
6. Grandet (Granskov, el. af Grande, Nabo).
7. Lange Moses Ager.
8. Skiedne Engen. (Ved Tryggevældeaaens Udløb ligger Skiden Hovedtøjs Engen, nu Skidenhoved. Maaske tidligere benyttet til Vaskeplads).

9. Engelstrup Ager (efter Byen Engelstrup, N. for Brøderup).
10. Torne Ager (der har vel groet Tjørne). Gylte Mose.
11. Hvide Mose (maaske Viemose, hvor der har groet Vietræer).
12. Kaarshøjs Ager (Højen kan have baaret Kors, som f Eks. Hvilehøj ved Slagelse, eller den kan have været Udgangspunkt for den aarlige Korsebyrd i den katolske Tid).
13. Grofte Højs Ager. Skidne Mose. Vognbundstykkerne.
14. Hvide Kilde Holm (Ordet Holm bruges ofte om Engpletter og Markstykker).
15. Alms Ager (maaske Almindes Ager, taget af Alminden, den udyrkede Overdrevsjord).
16. Ulemøse Ager (vel Uivemose —; jfr. Udtrykket en Varugle = Varulv, og »Der er Ugler i Mosen«, om Ulve).
17. Roes Mose Ager.
18. Hesle Mose Stykker (der har groet Hasselbuske).
19. Baer Moses Ager (af bar, nøgen).
20. Fleche Steen (vel = kløvet Sten).
21. Diegs Bæk (Dige).
22. Havrebjergs Stykker.
23. Mellemtøften.
I Søndermarken fandtes følgende Stykker:
24. Tofterne (Lodderne nærmest Gaarden).
25. Gunder Eegs Stykker.
26. Navre Ager.
27. Hundemose Ager.
28. Dybe Roeds Ager (af ruth = Rydning).
29. Ris Ager (Ris. i Betydn. Skov).
30. Liung Ager (Lyng).
31. Trane Mose.
32. Ryttinge Rød (ruth: Rydning, en Rydning ved Byen Røttinge, Syd for Brøderup).
33. Hofmands Ager (Hovmand = Hovbonde, eller Hofmand?)
34. Lodhøjs Ager (den lodne, kratbevoksede Høj).

35. Lerkulle Ager (Kulle betyder Bakke).
36. Grobs Ager (Grob = Grøft).
37. Duneholms Ager.
38. Dams Ager.
39. Givhøjs Ager (give = det givende, det frugtbare).
40. Stat Hartz Ager (egl. staa - haardt's Ager; har Afgrøden staaet særlig haardt, siddet godt i Jorden her?)
41. Kyllinge Spield (et Spjæld = en Spids, et Hjørne).
42. Kvislebæks Ager (den forgrenede Bæk).
43. Møllehule.
44. Ormbæks Ager.
45. Sø Ager.
46. Hyldeflods Ager (flød = Strøm).
I Mellemmarken fandtes følgende Stykker:
47. Tofterne.
48. Kosse Kilde Ager (= Korskilde, maaske en nu forsvunden Helligkilde. Korskilder kendes ogsaa fra andre Steder, f. Eks. Boeslunde ved Skelskør).
49. Lille Røgle Aas (Røgle betyder en Knold, lille Bakke, bevaret i Tørverøgle = Tørvestak. Aas betyder egl. en Højderyg, men bruges i Marknavnene ofte om en Samling Agre).
50. Salle Mose Holmen (Salle, vel = Sald, en Vidie).
51. Nogle smaa Stykker ved Tornen.
52. Selle Mose Aas (= Salle).
53. Store Røgle Aas.
54. Aske Ager.
55. Bye Mose Ager.
56. Krog Ager.
57. Kildebierge Ager.
58. Ende Kaas Ager (Kaas betyder Vej).
59. Traalle Wraa (Trolde = Krog, den Krog, hvor der boer Trolde).
60. Elinge Ager (vel = Ællinge).
61. Krage Mose Holm.
62. Fieskere Mose Holm og Fiskemosen.
63. Søbiergs Ager.

64. Gaasebrinken.
65. Sialtøe Baun Ager (af Bynavnet Sjolte, Øst for Brøderup. Baun, jfr. de almindelige Bavnehøje).
66. Steen Lends Ager (Lende er afledt af Ordet Land).
67. Rost Mosen.
68. Ellenebjergs Ager (vel Ællingebjergs).
I Skovmarken fandtes følgende Stykker:
69. Bareskift Ager (det bare, ubevoksede Skifte).
70. Skreder Skoven.
71. Raad Ager (af ruth: Rydning, paaser udmærket i en Skovmark).
72. Hegned Engen (Hegned: en Indhegning, ofte forekommende i Forbindelser som Hegnedskov).

Disse Marknavne egner sig til at genoptages som Navne paa Gaarde og Huse. Det er ensformigt i Længden med disse Skovgaard, Dalgaard, Bakkegaard, de bliver for almindelige. Hver Gaard bør have et karakteristisk Navn, som ikke findes alle andre Steder, og intet er derfor naturligere end at søge tilbage til Marknavnene. Navne som her fra Brøderup, Lodhøj, Kvislebæk, Ormbæk. Hyldeflod, Gaasebrink, Rostmose, Hvidekilde, Ulemose og Flækkesten er korte, fyndige og udtryksfulde Navne — de bør ikke udvandes ved at der tilføjes -gaard efter dem; det vil være smukkere at bo paa Flækkesten end paa Flækkestengaard, og Udviklingen gaar ogsaa i den Retning i vore Dage.

Oplysninger om de gamle Marknavne kan søges paa Matrikulsarkivet i København, hvor de er bevaret i 1850 tykke Protokoller, og paa gamle Kort. Det skulde glæde mig, om de gamle Navne med deres smukke ægte danske Klang kunde komme frem paa ny, og det synes at skulle ske. I Mern Sogn har de fleste Gaarde antaget saadanne gamle Navne, nærmest paa Foranledning af Gdr. Hans Hansen, Taageby, og denne Navneskik, der hviler paa historiske Forudsætninger, er sund og ægte dansk og fortjener derfor at vinde størst mulig Udbredelse. Og ikke faa Gaardejere har i Aarenes Løb henvendt sig til mig og andre om Bistand i samme Retning.

Stednavnene kan oplyse noget om, hvor gammel Bebyggelsen paa de forskellige Ægne er. Vi har nemlig set, at Navnene i nogen Grad lader sig tidfæste, og der, hvor de ældste Navne findes, maa vi forudsætte, at vi ogsaa har den ældste Bebyggelse.

Af de ældste Landsbynavne, dem fra Tiden før Vikingetogene, har vi i Præstø Amt (Møn fraregnet) ikke saa ganske faa: 25 paa -inge, 20 paa -lev, 7 paa -lose og 2 paa -sted; men de overgaas i Tal af den yngre Gruppe, idet vi finder 130 paa -torp, 35 paa -by, 5 paa -rød og 5 paa -bolle.

Men Fordelingen af de gamle og de nye Navne er ikke jævn. Nylig har Mag. art. H. V. Clausen udgivet nogle Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse, hvor han har lagt de forskellige Navnetyper ind paa særlige Kort, og af disse fremgaar det med slaaende Sikkerhed, at vi kan tale om forskellige gamle Bygder, d. v. s. beboede Strækninger. Til de gamle Bygder hører afgjort Stevns, hvor de gamle Navne indtager en alt overskyggende Stilling. En anden gammel Bygd finder vi i Sydsjælland, i den midterste Del af Baarse og Hammer Herreder. Syd for denne Bygd, der indeholder mange gamle Navne, har vi haft den gamle Skov Stensved, der i Oldtiden maa have dækket store Dele af det sydlige Land. Og mod Nord kommer vi til Bakkelandet mellem Næstved og Præstø — Næstved Sandbakker — det er utvivlsomt gammelt Skovland, og er derfor ikke taget under Kultur saa tidligt, som det andet. Og Arkæologien giver lignende Oplysninger. Det viser sig nemlig, at der ikke foreligger nær saa mange Oldsagsfund i disse nordlige Dele af Baarse og Hammer Herreder, som længere mod Syd. Og her er det ogsaa, at vi har den store Dialektgrænse. Syd for en Linie, der nu gaar mellem Præstø Bugt og Dybsø Fjord, taler man den sydsjællandske Dialekt, der adskiller sig fra det øvrige sjællandske derved, at man mangler Stød, hvorved Udtalen bliver noget syngende og nærmer sig Sproget paa Lolland og Falster. At denne Dialektgrænse falder noget nær i Kanten af dette gamle Skov- og Bakkeland, er af stor Interesse, for det

viser, ogsaa, at her har været en gamle Bygdegrænse. Ligeledes har Stevnsbygden paa en Maade sin egen Dialekt.

Tybjerg Herred slutter sig delvis til den store Midt-sjællandsbygd, der strækker sig helt op forbi Ringsted. Ved Køge er der ogsaa en gammel Bygd. Men hele Fakse Herred maa være yngre Bebyggelse, for fraset et Par Undtagelser rummer det yngre Navne. Og disse gamle Skovlande har strakt sig helt op efter Bjæverskov, og pletvis er jo Skoven tilstede endnu.

Af Stednavnene vil kunne læres adskilligt om vore Forfædres Kultur og Historie, hvilket jeg haaber, at Læserne gennem denne lille Oversigt har faaet Indtrykket af. Og Stednavnevidenskaben er noget, som alle interesserede Mennesker kan arbejde med i. Der findes omkring paa Landet saa mange, ofte oversete Smaanavne, som burde optegnes, og til Forstaaelsen af dem kan der i mange Tilfælde paa Stedet hentes fortrinlige Bidrag gennem Tradition og stedligt Folkemaal, og jeg vil slutte med en Opfordring til alle, der er i Besiddelse af Specialviden, om det ogsaa kun er et enkelt Navn det gælder, om at komme frem med den — indsende det til Stednavneudvalget, Rigsarkivet, København.

Den Oplysning, der i sig selv kan synes ubetydelig, kan i Forbindelse med det øvrige Stof maaske blive af afgørende Betydning i et eller andet vanskeligt Spørgsmaal. Naar vi kommer dertil, at vi skal give en samlet Fremstilling af Stednavnenes Historie og et Forsøg paa at tolke dem, vil alle Oplysninger være af den største Værdi, netop fordi der er saa grumme meget, der aldrig har været skrevet om før, og vi saa ofte staar paa fuldstændig bar Bund.

Historisk Samfund for Præstø Amt i 1916—17.

Samfundets Medlemsantal er for Øjeblikket 502, paa det nærmeste det samme som forrige Efteraar. De den 1ste Januar 1917 efter Tur afgaaede Bestyrelsesmedlemmer, Amtmand Vedel, Lærer Henrichsen og Højskoleforstander Moritz Madsen, genvalgtes ved skriftlig Afstemning blandt Medlemmerne. Ligeledes genvalgtes Revisorerne Sagfører Fester og Amtsfuldmægtig Krarup. Bestyrelsen genvalgte til Formand, Kasserer og Sekretær henholdsvis Amtmand Vedel, Lærer Jensen, Snesere, og Højskoleforstander Moritz Madsen, Brøderup.

I Aarets Løb har Bestyrelsen mistet to af sine Medlemmer, idet Baronesse Reedtz Thott, Fedgaarden, er afgaaet ved Døden og Højskoleforstander Moritz Madsen, efter at have solgt Brøderup Højskole, er rejst bort fra Amtet og er udtraadt af Bestyrelsen.

Aarsregnskabet for 1916 er revideret af Samfundets Revisorer og befundet rigtigt. Det balancerede med 1314 Kr. 70 Øre. Paa Kontrabog med Diskonto-, Laane- og Sparebanken for Næstved og Omegn indestod den 1. Januar 1917 325 Kr. 68 Øre hidrørende fra tidligere Aars Overskud.

Præstø Amtsraad har tilstaaet Samfundet et Aarsbidrag stort 50 Kr.

Søndag den 3die Juni foretog Samfundet en Udflugt til Præstø. Den smukke gamle Klosterkirke besøgte

under Ledelse af Sognepræst Th. Hansen, der holdt et interessant og lærerigt Foredrag om Kirkens Historie. Derefter gik man ind til Nysø, besaa Bygningerne og Parken og hørte et særdeles fornøjeligt Foredrag af Højskoleforstander Moritz Madsen, der fremdrog en Del Minder, knyttende sig til Nysø og til den Kreds af Danmarks første Kunstnere og Digttere som Baronesse Stampe, f. Dalgas, her samlede om sig. Særlig dvælede Taleren ved Thorvaldsen og hans Besøg paa Nysø.

Paa Grund af Krigen og de vanskelige Samfærdselsforhold har der ikke i Aarets Løb været afholdt flere Møder.

Samfundets Medlemmer anmodes atter om at ville virke for yderligere Tilgang af Medlemmer og for Indgivelsen af litterære Bidrag til Aarbogen. Disse bedes sendte til Formanden. f. T. Amtmand Vedel i Næstved. Honorar 20 Kr. Arket.

Næstved, den 21. December 1917.

A. Vedel,
f. T. Formand.

MEDLEMSLISTE.

- Aarup, Købmand, Næstved.
 Andersen, H. C., Gdr., Ellerødgaard, Vordingborg.
 — J., Grdr., Snesore.
 — J., Lærer, Roneklint, Præstø.
 — L. J., Sogneraad-fødd., Snesere.
 — H. C., Gdr., Mæleby, Klippinge.
 — Mejeribesyrer, Brandelev.
 — Postmester, Kallehave.
 Andreassen, Redaktør, Næstved.
 — Andreas, Gdr., Alslev, Karise.
 Assens, Sognepræst, Holtug, Storehede.
 Axelsen, Redaktør, Køge.
 — Højskoleforstander, Karise.
 Baden, H. T., Lærer, Glumsø.
 Bang, Sagfører, Præstø.
 Begtrup, Sognepræst, Holtug.
 Beldring, fhv. Overlærer, Næstved.
 Berg, Lære, Karise.
 Berth, Enkefrue, Næstved.
 Birksted, Olsen, Købmand, Næstved.
 Bischoff, Sognepræst, Lillehedinge.
 Bjerre, P., Lærer, Faarup, Lou.
 Blechingberg, Amtsforv., Næstved.
 Bæg, fhv. Fysikus, Østerbrog. 132, Kbh.
 Bluhme, Stiftsdame, Vallø.
 Bojsen, Frede, Højskoleforstander, Rødkilde, Stege.
 Bojsen-Møller, Enkefrue, Farimagsv. 31² Købehavn.
 Borch, Sognepræst, Næstelsø, Næstved.
 Borre, Lærer, Næstved.
 Branth, Forpagter, Juellinge, Karise.
 Bruun, Købmand, Vordingborg.
 — Minna, Frøken, Præstø Overdrev.
 Brødsgaard, Gartner, Vallø.
 Buck, pens. Lærer, Havnlev, Rødvig.
 Borner, Boghandler, Næstved.
 Böttiger Theisen, fhv. Kbmd., Hellerup.
 Børresen, Jørg., Gaardejer, Magleby, Klippinge.
 Carlsen, Otto, Gdr., Skærpinge, Rødvig.
 Caspersen, J., Lærer, Røholte, Fakse.
 Møller, Sageby, Vordingborg.
 Christensen, Anna, Gaardejerske, Sværborg, Lundby.
 — Balthasar, Lærer, Storehedinge.
 — C., Bygmester, Stege.
 — J. P., Lærer, Ring, Lou.
- Christensen, H., Tømrer, Karise.
 — Lærer, Taagerup, Karise.
 — Jens, Rentier, Havnlev, Rødvig.
 — J. H., Boghandler, Storehedinge.
 — Redaktør, Ringsted.
 — N. P., Bogtrykker, Næstved.
 — Sofie, Lærerinde, Støbburup, Fakse.
 — Gartner, Gunderslevholm.
 Christiansen, Lærer, Ø. Egesborg, Vordingborg.
 — H., Murerm., Engelstrup, Rønnede.
 — Johs., Lærer, Spjellerup, Karise.
 — Skolefondskasserer, Næstved.
 Christoffersen, A., Gaardejer, Mern.
 Chr., Grdr., Enghavegrd., Borre.
 — H., Forvalter, Dame, Stege.
 — N., Brygger, Viernse.
 Clausen, pens. Lærer, Falkoner Alle 67², København.
 Collet, Kammerherreinde, Rønnebæksholm, Næstved.
 — Hoffjærmesterinde, Lundbygaard, Lundby.
 Cruse, Sygehuslæge, Stege.
 Dam, E., fhv. Højskoleforst., Brødstrup, Tappernøje.
 Dambæk, S., Sagfører, Præstø.
 Damgaard, Premierlønntant, Næstved.
 Damsbo, Overlærer, Vordingborg.
 Dame, Lærer, Vordingborg.
 Datz, Lærer, Nakskov.
 Dichmann, Lærer, Kindvig, Mern.
 Didriksen, H., Grd., Mandemark, Borre.
 — D., Gymnasielærer, Charlottenlund.
 — J., Læge, Gylling.
 — Jørgen, Gdr., Sønderby, Borre.
 Diederichsen, Borgmester, Næstved.
 Ditlevsen, Chr. M., Købmand, Næstved.
 Dreyer, Grdbst., Rearisegd., Thureby.
 Dyrlov, Lærer, Keldbylille, Stege.
 Døllner, Propr., Søbygd., Præstø.
 Døring, Forretningsfører, Østergade, Næstved.
 Ebbenhøj, Lærer, Mern.
 Emborg, Organist, Vordingborg.
 Engelsen, Schrøder, Boghandler, Frederiksbergg., København.
 Elgaard, A. C., Lærer, Allerslev.
 Elving, O., Lærer, Strøby, Klippinge.

Føster, Sagfører, Næstved.
 Frandsen, A., Gdr., Tjbjergille, Herlufmagle.
 — F., Hmd., Gjevne, Rødvig.
 — Hans, Parcell., Tolstrup Vængegaard, Stege.
 — J. J., Gdr., Brandeløv.
 — J. P., Gdr., Tolstrup, Stege.
 — L. P., Gdr., Dysted, Olstrup.
 — Monrad, Sognepræst, Ø. Egesborg, Mern.
 Frøderiksen, H., Sognefgd., Slimminge
 Fugl, cand. pharm., Vesterberg, 69¹, Kbh.
 Funck, A., Redaktionssekretær, Stege.
 Gjevne, O., Lærer, Asnæs.
 — Sognepræst, Grevinge, Holbæk.
 Glahn, Sognerpræst Kongsted, Fakse.
 Gold, Inspektør, Stege.
 Gram, Skoebestyrende, Storehedinge
 Grand, Forst., Bruunsminde, Olstrup.
 Gregersen, Lærer, Rødkilde, Stege.
 Groth-Hansen, Kbm., Fakse Ladplads.
 Grønager, H. P., Gdr., Pøllerup, Stege.
 Grønnin, Murermer, Masnedssund.
 Göttsche, Adjunkt, Herlufsh., Næstved.
 Hage, Godsejer, Kammerherre, Orenmandsgaard, Mern.
 Hald, Johanne, Lærerinde, Myrup, Lou
 Halse, Seminariefers., Vordingborg.
 Hammerich, Etatsraad, Villa „Iselin“,
 Vordingborg.
 — cand. jur., Stege.
 Hansen, Anna, Frk., Livjægergade 43²,
 København Ø
 — A., Lærer, Valloby, Vallø.
 — B., Lærerinde, Masnedssund.
 — Carl, Skovf., „Udsigten“, Viemose.
 — E., Lærer, Vraaby, Haarlev.
 — Emil, Gdr., Lilbygaard, Mern.
 — F. L., Mejeribst., Ammendrup, Præsto
 — Hans, Grdbst., Kødbylille, Stege.
 — Frands, Gdr., Kanderød, Thureby.
 — Hans, Gdr., Taageby, Mern.
 — Hans, jun., Grdbst., Kastrup, Vbg.
 — H., Gdr., Landbrugskandidat, Næstelsø, Næstved.
 — H. P., Unck., Næstelsø, Næstved.
 — Henrik, Polst., Snesere Overdrev, Tappernøse.
 — H., Gdr., Præstebj., Dame, Askeby.
 — H. Petr., Bankdirektør, Vdbg.
 — H. J., Mejeribest., Sølperup, Tapp.
 — Hotelejer, Hunesøgaard, Borre.
 — H. P., Lærer, Lou.
 — H. P., Lærer, Ørlev, Vordingborg.
 — J. C., Kbm., Gjørslev, Kværkeby.
 — J. C., Mejeriejer, Bøgebjerg, Borre.
 — Jens, Gartner, Rødvig.
 — J., Lærer, Pederstrup, Lou.

Hansen, L. P., Gdr., Fogedgd., Stensved
 — J. P., Gdr., Sædder, Thureby.
 — Jørg. H., Godsforv., Gaunø, Næstved
 — Karen M., Gaardejerske, Klippinge.
 — L., Gdr., Tostrup, Stege.
 — Niels, Gdr., Egedegd., Storehedinge.
 — Niels, Købmand, Fakse.
 — Niels, Købmand, Næstved.
 — Marie, Enkefru, Villa „Aasice“,
 Snesere.
 — M., Lærerinde, Raahymagle, Borre.
 — Otto, Lærer, Næstved.
 — P. Jørg., Gdr., Leshøj, Klippinge.
 — P., Lærer, Rislev, Næstved.
 — P., Lærer, Stubberup, Fakse.
 — Preben, Enkefrue, Karise.
 — R., Godsforv., Neblegd., Mern.
 — Th., Sognepræst, Præsto.
 — Valdemar, Kbm., Sd. Vestul, Borre
 Harrekilde, J., pens. Lærer, Herlufm.
 Haslund, Kaj, Læge, Brøderup, Tapp.
 Havnelev, Føkebogsamling pr. Rødvig.
 Høding, Erik, Lærer, Strøby Eged.
 Hemmingsen, Christine, Lærerinde,
 Aalebæk, Borre.
 Iourichsen, Carl, pens. Lærer, Mars
 Alle 3. Søborg, København.
 — L., Lærer, Bjækerup, Storehedinge.
 — Frøhandler, Sierslev, Storehedinge.
 — Bjørn, Anna, Enkefru, Roskilde.
 Herbo, Lærer, Holme-Olsrup.
 Herskind, Sognepræst, Barse, Præsto.
 Herrel, Overlæge, Fakse.
 Horth-Lorentzen, Etatsrådinde, Rosk.
 Hjørse, Enkefru, Aasice, Snesere.
 Howden-Rønnkamp, Kammerherre,
 Næsbyholm.
 Huus, Købmand, Næstved.
 Hylleose, N. H., Gdr., Aalebæk, Borre
 Hørlych, Sognepræst, Borre.
 Hyllekvist, Lærer, Maaleby, Borre.
 Høyer, E. A., Høelejer, Fakse.
 Hansen, H. P., Dyrslæge, Snesere.
 Industriforeningens Bibliotek, Kbh.
 Jørgerslev, fhv. Distriktlæge, Præsto.
 Jacobsen, Grdbst., Alslev, Karise.
 — R. L., Lærer, Knudsb., Vordingb.
 — Søren, Gdr., Gøsted, Næstved.
 Jensen, And., Gdr., Koldbymagle, Stege.
 — Christoffer, Gdr., Sageby, Mern.
 — Chr., Gdr., Havnlev, Rødvig.
 — Crone, Lærer, Næstved.
 — Dyrslæge, Akestrup, Thureby.
 — Fang, Lærer, Næstved.
 — Frederik, Gdr., Toftøi, Storehdg.
 — Fr., Murermeister, Stege.
 — Hans, Gdr., „Banken“, Haarbylille.
 — Hans, Gdr., Moseød., Storehedinge.
 — H., Grdbst., Rosendalsvej, Fakse.

- Jensen, Jens, Gdr., Aversø, Haslev.
 - J. Chr., Overrets Sagf., Næstved.
 - J. Chr., Lærer, Lestrup, Rønnede.
 - Jens, Gdr., Magleby, Klippinge.
 - Jens, Gdr., Toksværd, Olst. up.
 - Jens, Gdr., Testrup, Stege.
 - Jens, P., Gdbst., St. T. arøje, Fakse.
 - J. J., Dyrslæge, Askeby.
 - J. P., Lærer, Rødvig.
 - J. P., Gdbst., Smerup, Karise.
 - J. P., Gdr., Skallerup, Lundby.
 - Julie, Lærerinde, Børre.
 - K., Mejeribst., Sydstejns, Rødvig.
 - Konrad, Gdr., Budst. ne. Børre.
 - Kr., Ungk., Flint mæse, Bøgesø.
 - L. C., Lærer, Rønnbæk, Næstved.
 - L. P., Gdr., Pollerup Hovgd., Stege.
 - Lærer, Lendemark, Stege.
 - M., Sognepræst, Keldbymg., Stege.
 - N. Gdr., Koldbylle, Stege.
 - O., Købmand, Sømark, Børre.
 - O. Laur., Gdr., Raabymagle, Børre.
 - P. E., pens. Lærer, Sneesere.
 - P., Lærer, Holsted, Næstved.
 - R., Gdr., Uglede, Allerslev.
 - R., Gdr., Varpelev, Iaarlev.
 - Sofus, Gdr., Raabymagle, Børre.
 - Stejns, Herredsfm., Storehedinge.
 - Søren, Gdr., Mern.
 - Søren, Gdr., Raaby, Storehedinge.
 - Th., Lærer, Sprovs, Sege.
 - Th. A., Farver, Storehedinge.
 - V., Lærer, Mandemark.
 Jespersen, Godsforv., Nysø, Præstø.
 - Klosterforv., Vemmetofte.
 - Proprietær, Aasidgd., Sneesere.
 Johannsen, Købmand, Næstved.
 - P., Gdr., Valløby, Vallø.
 - Jens, Gdr., Lundby.
 Juul, P. S., Skoleinspektør, Præstø.
 Johannessen, Sagfører, Fakse.
 - P. C., pens. Lærer, L. Faureby.
 Fakse Ladepads.
 Jørgensen, A., Gdr. Sdr. Vestud, Børre.
 H., Gdbst., Tolstrup, Thureby.
 H., pens. Kantor, Vordingborg.
 - J., Gdr., Magleby, Klippinge.
 - Johs., Gdr., Vibede, Fakse.
 - Jørg., Gdr., Haarløv.
 - Lars, Husejer, Skørpinge, Rødvig.
 - O. A., Lærer, Abildhøj, Præstø.
 - Mejeribst., Klippinge.
 - G., Manufakturhandler, Stege.
 - Sven, Lærer Sandby Hørpelunde.
 - Th., Sognpræst Langebæk Kalleh.
 Krag-Jensen, Bankassistent, Kücklers-
 gade 7, København.
 - Bankbestyrer, Vejle ell. Aalborg.
 Kaa. Th., Kantor, Præstø.
 Karlshøj, Poul, Gdr., Gjevnsø, Rødvig.
 Keller, V., Sagfører, Storehedinge.
 Kjær, Sognepræst, Vøllerslev, Storeh.
 Knoth, Toldforvalter, Vordingborg.
 Knudsen, Sognepræst, Næstved.
 - Købmand, Næstved.
 Koch, Sognepræst, Jungshoved, Præstø.
 Knudsen-Bang, Mejeribst., Fakse.
 Kristensen, Lagerforvalter, Rødvig.
 Kristiansen, Sognef., Pavulev, Rødvig.
 - Kr., Gdbst., Valløby, Vallø.
 Krojgaard, Lærer, Aversø, Haslev.
 Kristoffersen, Kr., Gdr., Sjolte, Tap-
 pørnøje.
 Kæstel Louis, Lærer, Tolstrup, Vbg.
 Kenig-født, Sognepræst, Magleby,
 Klippinge.
 Københavns Kommunes Folkebibliotek,
 St. Nicolaj Plads, København.
 Landsarkive for Sjælland, Jagtvej 10,
 København.
 Langballe, Arkitekt, Køge.
 Landsberg, Overretsagf., Storehgr.
 Larsen, Anna, Lærerinde, Druestrup,
 Thureby.
 - A. P., Gdr., Hammer, Lou.
 - Chr., Lærer, Næstved.
 - Chr., Enkefrue, Sacf., Næstved.
 - C., Lærer, Uglede, Allerslev.
 - Porre, L., Lærer, Kr. 2 Al'e 10, Kbh.
 - Gorm, Lærer, Magleby Realsk., Børre.
 - H. P., Gdr., Tolstrup, Stege.
 - J. Kr., Gdr., Amtsraadsmedlem,
 Ebbeskov, Fakse.
 - J. Kr., Gdr., Tybjergille, Herlufm.
 - Jens, Gdr., Smidstrup, Tappernøje.
 - K. A., Skovf., Vemmetofte, Fakse.
 - J. Chr., Kontrolass., Ring, Lundby.
 - J. P., Inek., Lundbytorp.
 - J., Fotelejer, Pæskerbjerg, Herfølge.
 - Kr., Gdr., Tolstrup, Stege.
 - L., Gdr., Dyrhavegd., Præstø.
 - Lauritz, Gdr., Tolstrup, Stege.
 - L. Kr., Gdr., Sognef., Holtug, Sth.
 - L. P., Gdr., Rødvinge, Stege.
 - N., Gdr., St. Røttinge, Tappernøje.
 - P., Gdr., Bønderødgd., Fakse.
 - P., Gdr., Ørlev, Vordingborg.
 - P., Mejeribst., Holme Mejeri, Børre.
 - R. E., Lærer, Svinsø, Lundby.
 - Vilh., Bogh., Næstved Tidende.
 Lassen, Sognepræst, Provst, Vejle,
 Næstved.
 - Godsejer, Høfdingsgd., Mern.
 Laugesen, Th., Lærer, Vødskele, Køge.
 Lauritzen, Kordegn, Præstø.
 - Th., Lærer, Kastrup, Vordingborg.
 Lichtenberg, M. de, Klosterfrøken,
 Vemmetofte, Fakse.

Lichtenberg, Sognepræst, Provst, Valløby, Vallø.

Lillelund, Enkefrue, Næstved.

Lind, Sognepræst, Skelby, Herlufm.

Lomholt, Læge, Karise.

— Møller, Sædder, Thureby.

Lund, Asger, Gdr., St. Tvedegaard, Herfølge.

Lunding, F., Klosterfrk., Vemmetofte, Fakse.

Lundsgaard, Lærer, Højerup, Storeh.

Lundquist, Lærer, Borre.

Løve, Sognepræst, Damsholte, Stege.

Lund, Kantor, Vemme de e. Fakse.

Madsen, Jens, Gdr., Baarse, Præstø.

— E., Partiløber, Næstelsø, Næstved.

— Dyrlæge, Storehedinge.

— M. A., Sognef., N. Vindinge, Vdbg.

— Moritz, fhv. Højskolef rst., Aagaard,

Bullerup pr. Agedrup.

— N. P., Gdr., Faarup, Lou.

— R., Mejerist, Druelro, Thureby.

Mathiesen, Overretsaufører, Næstved.

Marx, Stationsforst., Klippinge.

Mehlsen Gaardfæster, Skovgd., Fakse.

Melnertsen, H. P., Sognepræst, Mem.

Micheelsen, J., Lærer, Ulse, Haslev.

— Møller, Rosenfeldt, Vordingborg.

Moltke, E. Grevinde, Tryggevælde, Haarlev.

— H. Greve, Marieborg Stege.

— Greve, Tryggevælde, Haarlev.

Mortensen, J., Lærer, Lund, Rødvig.

Mourier, fhv. Proprietær, Christine-
lund, Præstø.

Myhre, B., Lærer, Masnedsund.

Møller, F., Lære, Borre.

— Tage, Sognepræst, Højerup, Storeh.

Mørup, S., Sagfører, Næstved.

Mørup, Konsul, Kbm., Næstved.

Nielsen, Carl, Roehandler, Stege.

— Elias, Fantor, Stege.

— Fru, Lærerinde, Mem.

— Morten, Forstander, Landbrugssko-
len, Lundby.

— Paus, Murermeister, Klippinge.

— H. P., Lærer, Gelsted, Herlufmagle.

— H. P., Lærer, Gjorslev, Bernp.

— H. P., Sognef., Frøslev, Storeh.

— Karl, Sognef., Rislev, Næstved.

— Lars, Møller, Havnlev, Rødvig.

— L. P., Sognerdsf., Boserup, Olstrup.

— N. Juel, Gdr., Lund, Rødvig.

— N. K., Lærer, Ny Holsted, Næstved.

— N. R., Sogneraadsm., Kjessendrup,
Fakse.

— Karlshøi, Frue, Snesere.

— N. P., Gdr., Enderslev, Storhgd.

— V. S. N., Toldassist., Fakse Ladepl.

Nyvang, Borgmester, Præstø.

Nehr, A., Gdr., Borre.

— M. A., Gdr., Hjertebjerg, Stege.

— Strandskov, Redaktør, Næstved.

Nielsen, Rs., Gdr., Brøderup, Tappern.

— R. Chr., Gdr., Magleby, Klippinge.

— Quist, Lærerinde, Smidsrup, Tapp.

Ohlmann, Sognepr., Vemmetofte, Fakse.

Oksen, Sognepræst, Povst, Pærfølge.

Olsen, Jens, Gdr., Magleby, Klippinge.

— H. P., Redaktør, Næstved.

— L. P., Købmand, Næst ed.

— O. Fr., Gdr., Sognef., Blangsløv, Lou.

— Marie, Rentierske, Ulse, Haslev.

— N., Hdlsm., Stevns Højsk., Rødvig.

— N., Gdr., Gevnø, Rødvig.

— O., Lærer, Storehedinge.

Orland, Købmand, Præstø.

Oxholm, Kammerherreinde, Rosenfeldt
Vordingborg.

Palsø, Bogholder, Stege.

Petersen, Anders, Gdr., Alslev, Karise.

— Anders, Smed, Lundby.

— Emil, Lærer, Dame, Askeby.

— Frederik, Lærer, Værløse, Fakse.

— Hans, Gdr., Alslev, Karise.

— Hans, Kbm., Hammer, Lou.

— Hans, Gdr., Klippinge.

— H. C., Gartner, Flintemose, Pæresø.

— H. Chr., Gdr., Renge, Storehedinge.

— Henrik, pens. Lærer "Ved Linden",
13³, København.

— H. P., Enghavegd., Ndr. Vindinge,
Vordingborg.

— Proprietær, Koster Færøegaard.

— I. A., Glarmester, Næstved.

— Jens, Gdr., Bjeverskov.

— J. P. Gdr., Brandeløv Nordgaard.

— Jens, Ungk., Snesere.

— Jørg., Gdr., Brandelev.

— L. A., Gdr., Brandelev, Fiskebækgd.

— Lars, Gdr., Drustrup, Thureby.

— L., Lærer, Holtug, Storehedinge.

— L. P., Redaktør, Præstø.

— Lærer, Næstelsø, Næstved.

— M. P., Lærer, L. Næstved.

— Niels, Gdr., Sonnerup, Thureby.

— P., Gdr., Lykkebæk, Klippinge.

— P., Overskovf., Damsholte, Stege.

— R., Gdr., Pudebjerg, Kong.

— R. Johs., Gdr., Elmelunde, Stege.

— R., Gdr., Sipperrup, Næstved.

— S., Sognef., Snesere, Tappern.

— Th., Købmand, Næstved.

— V. Sognepræst, Karise.

— Otto, Gdr., Klokkekildegd., Sværd-
borg, Lundby.

— L., Overlærer, Fakse.

— L. Kr., Gdr., Pollerup Strandgd., Stege.

- Pontoppidan, Sognepræst, Spjellerup, Karise.
- Poulsen, H. Fr., Gdr., Sneseregaard. — Overlærer, Vordingborg.
- Preus, Amtsstuefuldmægtig, Næstved. Rahbeck, Mejeriejer, Næstved.
- Rasch, Realskolebst., Damsholte, Stege Rasmussen, Chr., Gdr., Olsgd., Storeh. — C. R., Gdrfæster, Børsted, Thureby. — Friskolelærer, Elmelunde, Stege. — H., Gdr., Frøslev, Stor hedinge. — Julius, Murermester, Snesere. — M., Overlærer, Vordingborg. — N., Gdr., L. Thorshøje, Fakse. — Ole, Gdr., Fredensdal, Fakse. — Proprietær, Overdrevsgd. Præstø. Reedtz Thott, Lensbaron, Gaunø. — Baron, Fedgd., Fakse. Richter, Borgmester Stege. — Sognepræst, Vejen.
- Rasmussen, Gdr., Gammelby, Karise. Repsdorph, Provst, Stege.
- Rosen, Priorinde, Vemmetofte, Fakse. Rosengaard, Købmand, Stege.
- Rosenkrantz, Baron, Liselund, Borre. — Baronesse, Liselund, Borre. — V. O. J. H., Baron, Liselund, Borre. Rosted, Redaktør, Stege.
- Rørbech, Lærer, Kongsted, Fakse. Rørdam, Bibliotekar, N. A. Hansens Alle, København.
- Sab'ra, Konsul, Khmd., Næstved. Sandberg, sen., Manufakturhdl., Stege. — jun., Manufak urhandler, Stege.
- Scavenius, Anna, Stiftsdame, Søgaard, Storehedinge. — Godsejer, Gørslev, Storehedinge. — Godsforv., Klintholm, Borre.
- Scheel, J., Mejeribst., Aas' de, Snesere Scheiding, Georg, Købmand, Karise.
- Schmidt, C., Lærer, Klippinge. — C. V., Købmand, Næstved. — Lærer, Hammer, Lou.
- Schnach, Sognefoged, Aversi, Haslev. — Urmager, Næstved.
- Schou, Maler, Vordingborg. Seidenfaden, Gdr., L. Thorshøje, Faxø
- Sches'edt-Juel, Stiftsdame, Vallø Slot. Semels, Købmand, Masned Sund. — Urtekrammer, Masned Sund.
- Smidt, Karetmager, Klippinge. Simony, Ellen, Klosterfrøken, Vemmetofte, Fakse.
- Skovgaard, Laur., Gdr., Taageby, Mern Skov, Lærer, Haarlev.
- Skov, P., Lærer, Abbednæs, Næstved. Søvendahl, Købmand, Karise.
- Spang, Inspektør, Rosenfeldt, Vdbg. Sporsén, Bergmester, Vordingborg. Stampe-Federsen, Kammerherreinde. Upsalagade 18, København.
- Steinmann, Kammerherreinde, Tybjerggaard, Herlufmagle.
- Stevns, O. J., Forstander, Kvissel. Storm, Mejeriejer, Stege.
- Struckmann, Amtslæge, Næstved. Suhr, Frk., Godsejerinde, Petersgaard, Langebæk.
- Svarre, E., Redaktør, Køge. — Søren, Redaktør, Køge.
- Svendstorp, fhv. Forstr., Ødum Landbrugsskole, Hadsten.
- Søgaard, Johs., Overlærer, Næstved. Sørensen, Aug., Teglværksejer, Snesere
- Kr., fhv. Gdr., Pollerup Kuldgård, Stege. — Læge, Stege. — P. J., Bankkasserer, Erikstrup, Storehedinge. — Sognepræst, Kastrup, Vordingborg. — Sporvognskonduktør, Falkoner Alle 67, København.
- Tillisch, Stiftsdame, Vallø. Thomsen, Th., Gdr., Frøslev, Storeh.
- Thrane, V. L., Købmand, Karise. Thune, Boghandler, Vordingborg.
- Tønderlund, Etatsraad, Næstved. Tidemand-Dal, Arkitekt, Næstved.
- Thybjerg, Redaktør, Næstved. Tissot, Købmand, Næstved.
- Tudvad, Friskolelærer, Sydstevn. Va'eur, Sognepræst, Elmelunde, Stege.
- Vedel, Amtm., Kammerherre, Næstved. — Kammerherreinde, Næstved.
- Vedsmann, Skoleinspektør, Søborg, København.
- Vest, Enkefru, Næstved. Vestergaard, Politiasistent, Kastrup, Vordingborg.
- Wichfeldt, E., Dekanese, Vallø Slot. Volf, Stiftsprovst, Storehedinge.
- Wolff-Snedorff, Godsejer, Grevensvænge, Næstved.
- Wurr, A., Lærer, Eskildstrup, Rønnede Statens Lærerhøjskole, Odensegade 14, København.
- Zahle, Byfogedfuldmægtig, Næstved. Ødum, Lærer, Næstved.
- Østergaard, G., Gdr., Hæstrup, Hjørring

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Meddelelser om Præsto Anne Sygehus i Næstved (ved fhv. Landfysikus Dr. med <i>Bog</i>)	1
Træk af Øster Egesborg Skoles Historie i det nittende Aarhundrede (ved Lærer <i>Christiansen</i> , Øster Egesborg)	52
Sydsjællands Stednavne (en kortfattet Oversigt ved cand. mag <i>Gunnar Knudsen</i>)	72
Aarsberetning fra Formanden	97
Medlemsliste	99

